

იური სიხარულიძე

ჩოხაყაყი

წიგნი II

დაიბეჭდა

ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის გამგეობის

მხარდაჭერითა და შემოქმედელი მიტროპოლიტის იოსების
(კიკვაძე) ლოცვა-კურთხევით

თბილისი

2017

ი. სიხარულიძის წიგნის „ჩოხატაური“
პირველი ნაწილი დაიბეჭდა 2008 წელს.

რედაქტორი

ზაზა სიხარულიძე

ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი
თბილისის საერთაშორისო უნივერსიტეტის რექტორი

რეცენზენტი

ალექსანდრე ნონეშვილი
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა:

დიზაინი პაატა ახრახაძე
ლიკა ერისთავი

Copyright © 2017. გამომცემლობა AUREUS

Copyright © 2017. იური სიხარულიძე

ყველა უფლება დაცულია

ISBN 978-9941-9412-8-3

გამომცემლობა AUREUS

ნუცუბიძის ქ. №127

თბილისი, 0186, საქართველო

ტელ: (+995) 32 2369955, 32 2321849, 591 202828

ელ-ფოსტა: sandro_none@yahoo.com

დაიბეჭდა შპს. „ბეჭდვის სამყარო“-ში

ელ-ფოსტა: info@wop.ge

ზაზა სიხარულიძე

ზაზა სიხარულიძე დაიბადა 1960 წლის 18 აპრილს ქ. ბათუმში, გამოჩენილი ისტორიკოსის აკადემიკოს იური სიხარულიძის და ლაურა გიორგაძის ოჯახში. სარწმუნოებით მართლმადიდებელი ქრისტიანი, პროფესიით ფილოლოგ-აღმოსავლეთმცოდნე და იურისტი, მინიჭებული ჰქონდა ფილოლოგიის დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი, არჩეული იყო საქართველოს სამედიცინო-სოციალურ, ტექნოლოგიურ და ფასისის მეცნიერებათა აკადემიების წევრად (აკადემიკოსად). აგრეთვე თბილისის ბიზნესისა და სამართლის საერთაშორისო უნივერსიტეტის რექტორი და პროფესორი, ოთხი წიგნისა და 800-მდე პუბლიკაციის, (თეორიულ-კონცეპტუალური ხასიათის შრომების, ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილების, ლექსების, თარგმანების) ავტორი.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში ჩაება 1978 წლიდან. იყო საქართველოს 1992-95 მოწვევის პარლამენტის წევრი, სოციალურ საკითხთა კომისიის თავმჯდომარე, სახელმწიფო საკონსტიტუციო კომისიის წევრი.

1989 წლის 26 სექტემბერს თბილისში, შოთა რუსთაველის სახელობის აკადემიურ თეატრის მცირე დარბაზში, ზაზა სიხარულიძის ინიციატივით დაფუძნდა სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოებასთან არსებული ინვალიდთა ასოციაცია, ხოლო 1990 წლის 30 ივნისიდან – სრულიად საქართველოს ღვთისშვილთა კავშირი. ეს იყო ინვალიდთა პირველი არასამთავრობო ორგანიზაცია არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ მაშინდელ საბჭოთა კავშირში.

ზ. სიხარულიძემ საქართველოში პირველმა შთააგონა უნარშეზღუდულებს, რომ ისინიც ისეთივე სრულფასოვანი პიროვნებები არიან, როგორც ჯანმრთელნი, მსოფლიოს მასშტა-

ბით კი ეს პირველად ამერიკაში ფრანკლინ რუზველტმა გააკეთა.

ზ. სიხარულიძე იყო ჯონ ფიტჯერალდ კენედის მედლის კავალერი.

საქართველოს ღვთისშვილთა კავშირი აერთიანებს 16 ათასამდე წევრს, ქვეყნის მასშტაბით კი ფუნქციონირებს მისი 40-მდე სარაიონო, სარეგიონო, საქალაქო და ზონალური ორგანიზაცია. მონაცემები მისი ფუძემდებლის საქმიანობის შესახებ შეტანილია ამერიკის შეერთებულ შტატებში გამოშვებულ ისეთ ავტორიტეტულ და პრესტიჟულ ინგლისურენოვან გამოცემაში, როგორიცაა „ასოციაციათა ენციკლოპედია: უცხოური ორგანიზაციები“ (1996 და 1997 წლების გამოცემები).

სწორედ სრულიად საქართველოს ღვთისშვილთა კავშირის შემუშავებულია ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში პირველი და ამჟამად მოქმედი კანონი „ინვალიდთა სოციალური დაცვის შესახებ“, რაც მისივე ინიციატივით მიიღო საქართველოს პარლამენტმა 1995 წლის 14 ივნისს. კავშირის წარმომადგენლებს გარკვეული წვლილი მიუძღვით საქართველოს ახალი კონსტიტუციის (1995 წ.) და „ომისა და შეიარაღებული ძალების ვეტერანთა შესახებ“ კანონის (1995 წ.) შემუშავება-მიღების საქმეში.

დღემდე ღვთისშვილთა კავშირს განხორციელებული აქვს ინვალიდთა, მზრუნველობამოკლებულ ბავშვთა ჯგუფის დასაქმების, საგანმანათლებლო, სამართლებრივი და სოციალური მომსახურების სხვადასხვა ხასიათის რამდენიმე ათეული პროექტი, რომელთაც აფინანსებდნენ ისეთი დონორი ორგანიზაციები, როგორიცაა გაეროს განვითარების პროგრამა, ბავშვთა ფონდი, ფრიდრიხ ებერტის ფონდი და სხვა.

ზ. სიხარულიძე დაფუძნებიდან კავშირის თავმჯდომარე იყო და ასევე 1991 წლიდან გაზეთ „ღვთისშვილის“ დამფუძნებელი და მთავარი რედაქტორი.

1990 წელს არჩეული იყო საქართველოს ეროვნული ფორუმისა და კონგრესის წევრად.

1990 წელს აირჩიეს საქართველოს ეროვნული ფორუმის კონგრესის წევრად, საქართველოს ეროვნული კონგრესის სოციალურ საქმეთა კომისიის თავმჯდომარედ, საქართველოს ეროვნული ოლიმპიური კომიტეტის წევრად, 1999 წელს მიიღო მეცადინეობით დაარსებული საქართველოს არასამთავრობო ორგანიზაციების კონგრესის აღმასრულებელ მდივნად და საქართველოს არასამთავრობო ორგანიზაციების განვითარების ფონდის „კონგრესის“ გამგეობის თავმჯდომარედ, 2000 წელს – სრულიად საქართველოს ინვალიდთა, ვეტერანთა და დევნილთა არასამთავრობო ორგანიზაციების სათათბირო თავმჯდომარედ, 2001 წელს – საქართველოს ეროვნული ფორუმის სპიკერად, 2002 წელს საქართველოს ინვალიდთა, ვეტერანთა და დევნილთა არასამთავრობო ორგანიზაციების ასამბლეის აღმასრულებელ კოორდინატორად. საქართველოს ეროვნული დაუმორჩილებლობის მთავარი კომიტეტის თავმჯდომარედ, 2004 წელს – საქართველოს ხსინის ეროვნული ფრონტის საორგანიზაციო კომიტეტის დამფუძნებელ წევრად და თანათავმჯდომარედ, 2006 წელს – კოალიცია „თანაბარი შესაძლებლობების უზრუნველსაყოფად საქართველოს ინვალიდთათვის“ გამგეობის თავმჯდომარედ, იყო რამდენიმე სახელმწიფო და სამთავრობო კომისიისა და საბჭოს წევრი.

2003 წელს დასახელებული იყო საქართველოს პრეზიდენტობის კანდიდატად.

ზ. სიხარულიძემ არაბულ-ქართულ ენობრივ თავისებურებათა ღრმა კვლევითაც ისახელა თავი. იგი გახლდათ არაბულ-ქართული ფილოლოგიის დოქტორი და მრავალი საგულისხმო გამოკვლევის ავტორი.

გვარი და ტრადიცია, №7-8 ივლისი-აგვისტო, 2016

ჩოხატაური გურიის მნიშვნელოვანი მხარეა, რომლის ისტორიაც მრავალი ათასწლეულის მიღმა იწყება. ეს წიგნიც ამ მხარის უძველესი ისტორიით იხსნება.

ჩოხატაურის უძველესი ისტორიით ჯერ კიდევ აკადემიკოსები ნიკოლოზ მარი (1864-1934) და ნიკოლოზ ბერძენიშვილი იყვნენ დაინტერესებულნი და გულმოდგინედ ეძებდნენ მისი ისტორიის სათავეების მიგნებას.

ნ. ბერძენიშვილმა ქართულ საისტორიო მწერლობას დიდი სამსახური გაუწია მოკვლევით და მათი სისტემაში მოყვანის პირველი ცდებით.

ამ დიდ მეცნიერთა კვალს მოგვიანებით ჩვენც ავედევნეთ და ზოგი რამ ახლებურად გავიაზრეთ. თუ რა სამეცნიერო ღირებულებისაა ეს დაკვირვებანი, ამის მიხვედრა არ უნდა გაუჭირდეს საქართველოს წარსულში ჩაზედულ მკითხველს.

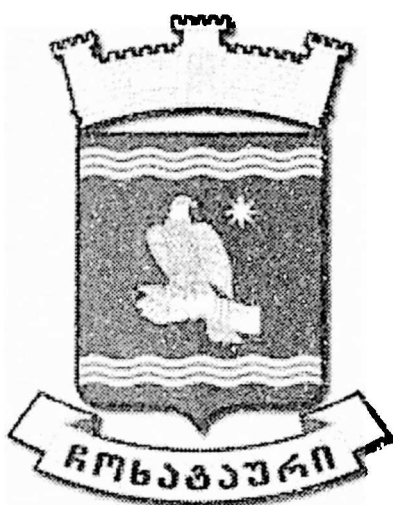
ჩოხატაურის ახლო წარსულის ისტორიის საკითხები

ჩოხატაური კალაგონის, სურის და გუბაზეულის სახევის-თაობის შორეული მეკვიდრეა. კალაგონის სახევისთაო ჩოხატაურის აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარეობდა. მისი ცენტრი სოფელ კალაგონშია (მდ. ხევისწყლის ზემო წელს) საძიებელი.

კალაგონის ხევი ჩრდილოეთით იყო პირმიკეული და ფასის-რიონის აუზს განეკუთვნებოდა. იგი არც ისე დიდი ხევი გახლდათ, მაგრამ ეს სრულიად არ აყენებს ჩრდილს მის მნიშვნელობას. ამ ხევის გამოსავალი შემდეგ დროინდელ სოფელ ზემო ნოლასთან იყო. იქვე ახლოს იყო ციხეც.

კალაგონის სახევისთაოს სამხრეთით სურის ხევი ესაზღვრებოდა. ეს ხევი სურის ქელიდან იწყებოდა და მდ. გუბაზეულს აღწევდა. ამ ხევის ადმინისტრაციული ცენტრი ახლანდელი ზემო სურები უნდა ყოფილიყო. ხევის გამოსავალი ახლანდელი ბუკისციხის ტერიტორიაზე იყო, სადაც ციხეც არსებობდა და ქალაქიც. დროთა განმავლობაში ეს გამოსავალი ისე გაფართოვდა, რომ სუფსა-გუბაზეულის შუა ველებიც აითვისა და ნიგოეთის ქედის სამხრეთ ფერდობის აღმოსავლეთი ნაწილიც, სადაც მდებარეობენ სოფლები წიფნარი, ზემოფარცხმა, შუაფარცხმა, გოგოლესუბანი და ამაღლების თემი.

ამ სახევისთაოს მოსახლეობა ერთ-ერთი ქართველური „ნათესავის“ (სპარსულად „ტომი“) შთამომავალი გახლდათ.

მათი უძველესი სახელი საძიებელია, ხოლო წარმომავლობით თანამედროვე სვანების ახლობლები ჩანან.

გარდა კალაგონისა და სურისა, ამას მოწმობს სახელწოდება ბახმარო, მეწიეთი და სხვა. მოგვიანებით სურის ხევი რამდენიმე სოფლად დაიშალა. თავსურები ზემოსურები, შუასურები და ქვემოსურები (ახლა დიდი კანი). სურის ხევი ამ მხარის ყველაზე დიდი სახევისთავოს წარმომქმნელი გახლდათ და თავის დროზე დიდ როლსაც თამაშობდა გურიამდელ ეპოქაში.

სურის სახევისთავოს სამხრეთით გუბაზეულის სახევისთავო ესაზღვრებოდა. ამ სახევისთავოს ადმინისტრაციული ცენტრი იყო სოფელი ხევი, რომელიც ამ ტერიტორიაზე დღემდე შემორჩა.

გავიდა დრო და ამ ხევეს მეორე ქართველური „ნათესავის“ (ზანთა) შთამომავლები დაეპატრონენ და იქ მცხოვრებთა ნაწილი გააზანეს, ნაწილი კი გაიქცა და დიდი კავკასიონის სამხრეთ კალთებს მიანდო მისი მომავალი. ზანთა ჟამს ძველი ცენტრებიც შეიცვალა და ბევრი სხვაც. კალაგონის ნაცვლად ხევისწყლის ხეობის ცენტრად ორკე იქცა. სურის ხევის ცენტრის ნაცვლად ახლანდელი ერკეთი გახდა, რომელსაც ზანების დროს „ერგე“ შეერქვა (ძველი სახელი ჯერჯერობით მიკვლეული არ არის. ასევე შეიცვალა გუბაზეულის ხევის ცენტრი და მან მდინარის მარცხენა სანაპიროზე ოცხანის მხარეში გადაინაცვლა. ზანთა ჟამს ეს მხარე სახელმწიფოებრივ ცხოვრებასაც ეზიარა. ზანეთის სამეფომ ძვ.წ. VI–I საუკუნეებში იარსება და თითქმის მთელი დასავლეთ საქართველო მოიცვა. ზანეთმა ახ.წ. II საუკუნეში ადგილი დაუთმო მათსავე შთამომავალ ლაზებს. ორი ასეული წლის განმავლობაში მათ სამთავროს ცხოვრებით იცხოვრეს, შემდეგ კი (IV

საუკუნეში) სამეფო შექმნეს, რომელმაც VIII საუკუნის დამდეგამდე იარსება.

ლაზეთის სამეფოს დაცემის შემდეგ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე რამდენიმე მხარე ამოიზიდა: გურია, ფერსათი, არგვეთი, მუხურისი, ოდიში და სხვა. ახალ ხანაში ეს ერთეულები გაერთიანებული საქართველოს საერისთავოებად ჩამოყალიბდნენ.

X საუკუნის მიწურულს გურიის მთავარ ერისთავად ბაგრატ მესამე (975-1010) დიდი ფეოდალი ვარდან ვარდანისძე (სვანური წარმომავლობისა) დასვა, რომელსაც სამი მცირე ერისთავი ემორჩილებოდა: ქობულეთის, ოზურგეთის და ერგეს. ქობულეთის ერისთავად ერთ დროს გუგუნავა იყო კურთხეული, ოზურგეთის ერისთავის ვინაობა დღესდღეობით კვლავ საძიებელია. ასევე ითქმის ერგეს ადრინდელ ერისთავებზეც, XVII საუკუნეში ერგეს ერისთავად კობალაძე იჯდა, რომელსაც გაუძნელდა ერისთავობის შენარჩუნება და მას ჯუმათის ეპისკოპოსი შარვაშიძე შეეცილა და ის გურიის სამთავროს გაუქმებამდე (XIX საუკუნის 30-იანი წლების დამდეგამდე) იყო ამ თანამდებობაზე. სამეფო-სამთავროების გაუქმებაზე ქართველებიც ფიქრობდნენ და რამდენადმე წინაც წაიწიეს, მაგრამ XIX საუკუნის დამდეგიდან ეს საქმე რუსეთის ხელისუფლებამ იტვირთა და თავისი მიზნითვე დაიწყო მათი გაუქმება.

1801 წელს რუსეთმა ჯერ ქართლ-კახეთის სამეფო გააუქმა, ხოლო შემდეგ – იმერეთის სამეფოც (1810 წ.). ამის შემდეგ ჯერი სამ სამთავროზე მიდგა. ეს საქმე რუსეთმა გურიის სამთავროთი დაიწყო. ჯერ მოწამლა გურიის მთავარი მამია მეხუთე (1809-1826), ხოლო შემდეგ სამთავროც გააუქმა (1828 წ.). XIX საუკუნის 30-იან წლებში სათავადოებიც გააუქმეს და რუსული მმართველობის შემოღებასაც მოუმზადეს საფუძველი. სულ მალე მხარის სახელიც გურიაც მოსპეს და 1846 წელს

ოზურგეთის მაზრაც შექმნეს. ეს მაზრა მცირე ადმინისტრაციულ ერთეულებადაც მალე დაჰყვეს. ამ ერთეულებს „უჩასტკები“ (უბნები) უწოდეს. მათ შორის იყო „ჩოხატაურის უბანიც“. ასე ამოიზიდა მცირე დაბა ჩოხატაური, რომელსაც იმ დროს კარგახნის ტრადიციები გააჩნდა. რუსულმა „უჩასტკამ“ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის წარმოქმნამდე (1918 წლის მაისი) იარსება და ამის შემდეგ ჩამოშორდა ჩოხატაურს.

1921 წლის თებერვალში ახალი რესპუბლიკა წარმოიქმნა, რომელმაც ჩოხატაური სათემო რაიონებად დაჰყო. ჩოხატაურის სათემო რაიონს გარდა, წარმოიქმნა სურების, ერკეთის და ხიდისთავის რაიონები, რომლებმაც 1930 წლამდე იარსებეს. 1930 წლის ადმინისტრაციული რეფორმის საფუძველზე ზემო გურიის ოთხივე სათემო რაიონი ჩოხატაურის ერთ რაიონად ჩამოყალიბდა. ამ წარმონაქმნის დასავლეთი საზღვარი სოფელ ჭანჭათის დასავლეთით გადიოდა. ეს საზღვარი მალე დაირღვა, რადგან ჭანჭათი ჩოხატაურის რაიონს ჩამოაცილეს და ლანჩხუთის რაიონს შეუერთეს. ამიერიდან რაიონის დასავლეთმა საზღვარმა ჭყუტას ღელეზე გადმოინაცვლა და ასეა დღესაც.

კიდევ უფრო დიდი ცვლილება განიცადა რაიონის აღმოსავლეთმა მხარემ. თუ ადრე ჩოხატაურის უბანი მდ. ხევისწყლამდე განივრცობოდა და სოფელი ქვემო ნოლა ჩოხატაურის ფარგლებში შედიოდა; ამიერიდან ეს სოფელი, ადრე, როგორც ხევისწყლის მარჯვენა სანაპიროს სოფლები: ქვაყუდე, ზემო ნოლა და სხვები სამტრედიის რაიონში შეიტანეს. ასეა დღესაც.

ჩოხატაური, როგორც მცირე დაბა იმ გზაზე წარმოიქმნა, რომელიც მდინარე ძგომიძეურის მარცხენა სანაპიროთი ბუკის ციხისაკენ მიემართებოდა. ის ადგილი, სადაც ჩოხატაური დაარსდა, აზნაურ ჩხატარაიშვილს ეკუთვნოდა და დაბამაც სახელი ამ აზნაურის გვარისაგან მიიღო. რუსთა შემოსვლიდან ამ დაბისადმი ინტერესი დიდად გაიზარდა. იქ იდგა რუსთა ჯარი

და კონტროლს უწევდა არა მარტო ზემო გურიას, არამედ ოზურგეთის მთელ მაზრასაც. მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ ამ-ჯობინეს ჩოხატაურის მდ. სუფსის მარცხენა სანაპიროზე (სოფ. გუთური) გადატანა, თუმცა არც ამან დააკმაყოფილა რუსული ხელისუფლება და მათ ჩოხატაურად აქციეს სუფსის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე სოფელი ბირკნალაც. რამდენიმე ხნის შემდეგ გამოჩნდა, რომ ახალი დაბისათვის არც ეს სოფელი იყო საკმარისი და ეს საზღვარიც მალე დაირღვა. ასე შეიქმნა ახალი დაბა სოფელ შუა და ზემოფარცხმების ტერიტორიაზე.

საქართველოს მეორე რესპუბლიკის ჟამს ჩოხატაური კიდევ უფრო ღრმად შეიჭრა სოფელ შუაფარცხმაში. როდესაც შუაფარცხმას გაუძნელდა ამ მიწა-წყლის დათმობა, ხელისუფლებამ თვალი მეზობელ სოფელს (გოგოლესუბანი) ნაწილი („დიხაკურო“) ჩამოაჭრა და შუაფარცხმას შეუერთა. გაფართოების ასეთი გზა გაიარა დაბა ჩოხატაურმა. ჩოხატაურს ტერიტორიული გაზრდის დიდი შანსი აქვს სოფელ გოგოლესუბნის მიმართულებითაც, მაგრამ დღემდე ვერ გადალახა ამ სოფლის საზღვარი მდ. რუწითელა (მდ. სუფსის მარჯვენა შენაკადი). თუ მომავალში მას გაფართოების პერსპექტივები შეექმნება, შეუძლია არა მარტო გოგოლესუბნის ვაკობი აითვისოს, არამედ უფრო ღრმად შეიჭრას შუა და ზემოფარცხმაშიც.

სუფსის მარცხენა სანაპიროზე მას აქვს ღვინის ქარხანა და ზოგიერთი სხვა დაწესებულება, სუფსის მარჯვენა სანაპიროზე კი ბაზარი, სამშობიარო სახლი, მოსწავლე-ახალგაზრდობის სახლი, სამრევლო სკოლა და ა.შ. იქვე ახლოს რაიონის ადმინისტრაციული სახლია, სატყეო მეურნეობის სახლი, გაზეთ „გურია-ნიუსის“ რედაქციის სახლი, კინო-თეატრი და სხვა ნაგებობანი. ყველაფერი ეს სოფელ ბირკნალის ყოფილ ტერიტორიაზეა. იქვე ცხოვრობს ერისთავის (გიორგის) ერთი ოჯახიც. ამ მიწა-წყლის ერთი ნაწილი ერისთავთა

ყოფილი ყმების შთამომავლებს უჭირავთ. ესენი არიან ყაისარ, გალაქტიონ და სხვა ბენდელიანთა შთამომავლები. იქვე დაიბადა და აღიზარდა დიდი სამამულო ომის გმირი ჭიჭიკო ყაისარის ძე ბენდელიანი (1914-1944). გმირის სახლ-მუზეუმი კარგაზნანს დიდ პატივში იყო და მნახველიც ბევრი ჰყავდა.

გარდა ბენდელიანებისა, ბირკნალის ყოფილ ტერიტორიაზე ბევრი სხვა გვარის წარმომადგენლები მოსახლეობდნენ. ესენი არიან ცინცაძეები, სიხარულიძეები, გოგოლაძეები, ვაჩიშვილები, კორიფაძეები, დოლიძეები და სხვები.

დაბის სავაჭრო ცენტრი ბირკნალის ტერიტორიაზეა, ხოლო სადაბო საავადმყოფო, აკად. ნ. ბერძენიშვილის მუზეუმი, კულტურის სახლი, ჩოხატაურის ახალი ტაძარი, ფოსტა-ტელეგრაფი, სასამართლო, სამუსიკო სკოლა და სხვა დაწესებულებანი განლაგებულია შუაფარცხმის ყოფილ ტერიტორიაზე. ჩოხატაურში ჩამომდინარე ღელის მარცხენა სანაპიროზეა ჩოხატაურის პირველი საჯარო სკოლა, პოლიციის შენობა და სხვა.

XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე ჩოხატაური გურიის ერთ-ერთ თვალსაჩინო სავაჭრო ცენტრად იქცა. მას თუმცა ხიდისთავი უსწრებდა ეაჭართა სიმრავლით, მაგრამ ჩოხატაურს ის უპირატესობა გააჩნდა, რომ იქ იღვწოდა ისეთი დიდი თბილისელი ვაჭარი, როგორიც არშაკ მადათოვი (1843-1938) ბრძანდებოდა. მას ცოლად ჰყავდა ჯიბუტის ქალი სოფ. შუაამაღლებიდან და ამანვე განაპირობა მისი ჩოხატაურში ჩამოსვლა.

ჩოხატაურში მას ერთი რესტორანი, თევზის ორი მაღაზია და სამკერვალო ჰქონდა, მაგრამ ესენიც იმდენ შემოსავალს აძლევდნენ, რომ ჩინებული ქველმოქმედის სახელიც მოიხვეჭა. მადათოვი ჩოხატაურის სახალხო სახლის ახლოს ცხოვრობდა იმ ადგილას, სადაც ახლა ტაძარი დგას. 1930 წელს სახალხო

სახლი ხანძარმა შიანთქა და მის ახლოს მდებარე დიდი ვაჭრის სახლიც მიაყოლა.

ამის შემდეგ მადათოვი ახლანდელ რუსთაველის ქუჩაზე (№14) დასახლდა და იქვე აღესრულა 1938 წლის მარტში. მადათოვი რევოლუციასაც თანაუგრძნობდა და სოსო (კობა) ჯულაშვილსაც კარგად იცნობდა. 1905 წელს, როდესაც კობა ჩოხატაურს ეწვია, არშაკმა მას და მის ახლობლებს თავის რესტორანში უმასპინძლა (მდებარეობდა ახლანდელი სამხარეთ-მცოდნეო მუზეუმის ადგილას მდინარის მარჯვენა სანაპიროზე).

გარდა მადათოვისა, ჩოხატაურში იღვწოდა შესანიშნავი პიროვნება და ქველმოქმედი, ჩოხატაურისა და ოზურგეთის მოქალაქე ალექსი სიხარულიძე (1857-1919), რომელსაც კარგი სასაღილო ჰქონდა მადათოვის რესტორნის მახლობლად. იგი ჩოხატაურის სკოლის მზრუნველიც გახლდათ და დიდი ავტორიტეტიც სარგებლობდა. ხშირად აწყობდა წვეულებებს სოფელ გოგოლესუბანში. ამ წვეულებებს სხვადასხვა დროს ესწრებოდნენ ნიკოლოზ ბერძენიშვილი, ლოტბარი ვახტანგ სიხარულიძე (1866-1941) და სხვები. ერთხელ ალექსის სტუმარი ჩოხატაურის გიმნაზიის დირექტორი, გამოჩენილი ქართველი მწერალი ია ეკალაძეც (იაკობ ცინცაძე) ბრძანდებოდა (1919 წ.).

სამწუხაროდ, ალექსი 1919 წელს „ისპანკამ“ იმსხვერპლა და იგი ძლიერ დააკლდა ჩოხატაურელ ვაჭართა კოლექტივს. ალექსის ცოლად ესვა ზემოფარცხმელი ჩხიკვაძის ქალბატონი დარდო, რომელმაც მას 6 შვილი გაუზარდა. მათგან 3 მეცნიერების დოქტორი და პროფესორი. ესენი ბრძანდებოდნენ თვალის ექიმი ივანე სიხარულიძე (1896-1964), სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი მარიამ სიხარულიძე (1906-1990) და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოლკლორის კათედრის დამაარსებელი, ფილო-

ლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი და პროფესორი ქსენია სიხარულიძე (1909-1977).

გასული საუკუნის 70-იან წლებში პროფესორი ქსენია სიხარულიძე დიდი ექსპედიციით ეწვია ჩოხატაურს და მისი არაერთი სოფელი (ზემო სურები, გოგოლესუბანი, ხევი და სხვა) შეისწავლა ფოლკლორულად. კიდევ უფრო დიდ წარმატებას მიაღწია ალექსი სიხარულიძის შვილიშვილმა ალექსი ივანეს ძე სიხარულიძემ (დაბ. 1929 წ.), გახდა მსოფლიოში აღიარებული ნევროპათოლოგი და საქართველოს მედიცინის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი. ჩოხატაურისა და ოზურგეთის მოქალაქეს ალ. სიხარულიძეს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ჩოხატაურელ ვაჭართან გერასიმე მეგრელიშვილთან. ამ ურთიერთობამ შვილებზეც მოახდინა გავლენა და ივანე ალექსის ძე და გერასიმე მეგრელიშვილის ვაჟი გრიგოლიც დამეგობრდნენ. ივანე სიხარულიძე თავის მეგობარზე მხოლოდ ერთი წლით უმცროსი გახლდათ. ეს განსხვავება სრულიად არ აფერხებდა ამ მეგობრობას, ხოლო პოეზია, რომელიც ორივეს უყვარდა, პირიქით კრავდა და ადუღაბებდა მათ სიყვარულს. გრიგოლ მეგრელიშვილს დედა ადრე გარდაეცვალა და დედის სიყვარულს ივ. სიხარულიძის დედა დარდო ჩხიკვაძე უღვივებდა. გრიგოლ მეგრელიშვილი ჩინებული პოეტი დადგა, მაგრამ ადრე (24 წლისა) დაიღუპა სოფ. წყისესთან საქართველოს მტრებთან ბრძოლაში. მისმა ჭაბუკობის მეგობრებმა ნიკო კეცხოველმა და გიორგი ლეონიძემ გრიგოლის ხსოვნას დიდი ღვაწლი დასდეს მისი ლექსების გამოცემით. ამით არ დამთავრებულა გრ. მეგრელიშვილის ლექსების ძიება და ამ რამდენიმე ხნის წინ პროფესორმა გრიგერ ფარულავამ შესანიშნავი წიგნით გაახარა ამ პოეტის პოეზიით დაინტერესებული ქართველი საზოგადოება. გრიგოლ მეგრელიშვილი, როგორც ნიჭიერი პოეტი და ქვეყნის ერთგული შვილი, ნამდვილად ღირ

სი გახლდათ თავისი სახლ-მუზეუმის გახსნისა, მაგრამ, სამ-
წუხაროდ, ადგილობრივ ხელისუფალთა შორის არავინ აღმოჩ-
ნდა ამის გამკეთებელი. არათუ სახლ-მუზეუმი მისი ეზო-კარიც
კი გაასხვისეს და კიდევ უფრო შეაფერხეს სახლ-მუზეუმის
აგება. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ასე არ დარჩება დიდხანს
და ადრე თუ გვიან მის ეზო-კარშიც სახლ-მუზეუმი აიგება.

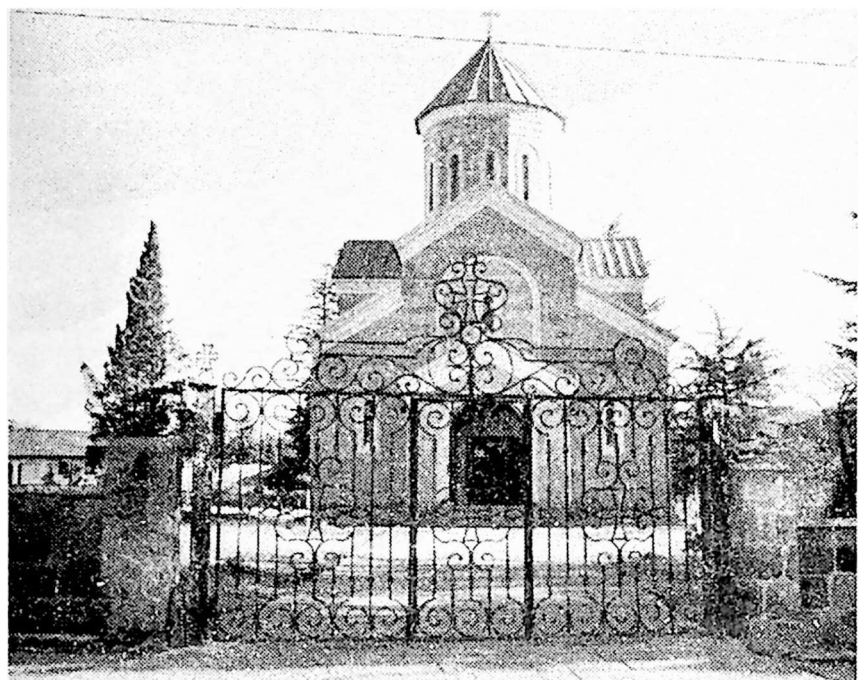
გერასიმე მეგრელიშვილის დუქნის მახლობლად თავისი
დუქანი ჰქონდა ვაჭარს ხარლამპი ყაჭეიშვილსაც (1881-1934).
ხარლამპი წერილი ვაჭარი გახლდათ, მაგრამ მოყვრის სიყვარ-
ულში ბევრი ვერ შეედრებოდა. ის მეგობრობდა ნიკო ბერძენიშ-
ვილთან და მომავალი დიდი მეცნიერიც დიდ პატივს მიაგებდა
მის პიროვნებას. ხ. ყაჭეიშვილმა 1900 წელს იქორწინა ქვემო-
სურებელ ფოტინე იასონის ასულ რამიშვილზე (გვარშტო
შლეგიშვილი), რომელიც საქართველოს პირველი რესპუბლიკის
პირველი პრემიერის ნოე რამიშვილის (შლეგიშვილის) ახ-
ლობელი გახლდათ და ნოესაც დაუახლოვდა. ამის შედეგი ის
იყო, რომ 1924 წლის ავანტიურის წინ საფრანგეთიდან
ნოესგან გამოგზავნილი იარაღებიც მიიღო. გამოსვლების და-

მარცხების შემდეგ ხარლამპის გადასახლება მიუსაჯეს, სადაც დაიღუპა 1934 წელს.

XX საუკუნის დამდეგიდან ჩოხატაურის თევზის ერთი მაღაზია ჰქონდა გოგოლესუბნელ ანდრია გოგოლაძეს (1881-1974). ასევე ითქმის იმავე სოფელს ივანე სიხარულიძეზეც („ქართველი“) და ბევრ სხვაზეც. ვაჭარი ბრძანდებოდა ცინცაძეც. ჩოხატაურში ვაჭრობდნენ ერკეთელი მინდაძეებიც და ა.შ.

ჩოხატაურელ ვაჭართა შორის გახლდათ ხილით მოვაჭრე გიორგი სიხარულიძეც (სოფ. გოგოლესუბნიდან). იმავე სოფლიდან იყო წიგნის მაღაზიის მეპატრონე მწერალი გოგოლაძე (იუმორისტი ფსევდონიმით „წაველა“), (1872-1935). მის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ის სხვასავით საზღვარგარეთ კი არ გაიქცა. როდესაც წითლები შემოვიდნენ, არამედ ძალე დაამყარა „მოდუს ვივენდი“ სატირულ-იუმორისტულ ჟურნალ „ნიანგთან“ და სიკვდილამდე ერთგულად თანამშრომლობდა მასთან. ჩოხატაურში წიგნის მაღაზია ჰქონდა მწერალ სილიბისტრო თავართქილაძესაც. სწორედ სილიბისტრომ ასესხა ფული ნიკო ბერძენიშვილს, როდესაც ფეხბურთის ფორმებისა და სხვათა შესაძენად მან ბათუმს გაგზავნა მიხეილ ალექსის ძე სიხარულიძე (1901-1923) და მირონისე ცინცაძე. მათ ერთგულად შეასრულეს დავალება და საჯავახოდან ილარიონ სიხარულიძის (გარდ. 1918 წ.) ეტლით ჩამოიტანეს სასპორტო ინვენტარი.

როდესაც ნ. ბერძენიშვილმა ეს ინვენტარი მიიღო, დაიწყო ფეხბურთის გუნდების ჩამოყალიბება. ერთ გუნდს „ჩოხატაური“ უწოდა, ხოლო მეორეს – „ფარცხმა“. ეს იყო 1913 წელს. ამაზე 10 წლით ადრე ნ. ბერძენიშვილმა ასევე ფეხბურთის ორი გუნდი („ლაფრანა“ და „ოსინეთი“) შექმნა თავის მშობლიურ სოფელ გოგოლესუბანშიც.

ჩოხატაური არც სასკოლო განათლებაში აღმოჩნდა ჩამორჩენილი. 1884 წელს ჩოხატაურმა იზეიმა ერთკლასიანი სამრევლო სკოლის გახსნა და მისი ბედ-ილბაღი ცნობილ ჰედაგოგს არსენ წითლიძეს მიანდო. არსენი 1889 წლამდე დარჩა ჩოხატაურს და დაუვიწყარი კვალიც აღბეჭდა ზემო გურიის „სატახტო დაბის“ ცხოვრებაშიც. 1889 წელს ის მწერალმა გიორგი ბოკერიაშ შეცვალა და ღირსეულადაც განაგრძო წინამორბედის მემკვიდრეობა. გ. ბოკერია ჩოხატაურს 1893 წლამდე იღვწოდა და ამის შემდეგ გზა დაულოცა ჰედაგოგ თოფურიძეს. 1900 წელს ჩოხატაურის ერთკლასიანი სასწავლებელი ორკლასიანად გარდაიქმნა. 1902 წელს ის დაამთავრა გოგოლესუბნის ერთკლასიანი სასწავლებლის აღზრდილმა ნ. ბერძენიშვილმა და 1903 წელს ბათუმის გიმნაზიას მიაშურა.

1908 წლის გაზაფხულზე ბათუმის გიმნაზიის იმ შეგირდებმაც, რომლებსაც სწავლას უქმად ყოფნა ერჩიათ, გიმნაზიაში ყუმბარა ააფეთქეს, რასაც გიმნაზიის დახურვა მოჰყვა. გარიცხეს წარჩინებული გიმნაზიელი ნ. ბერძენიშვილიც, რომელიც ჩოხატაურს დაბრუნდა (მგლის ბილეთით), ის დიდი შეუპოვრობით ცდილობდა გიმნაზიის დამთავრებას, მაგრამ, ვიდრე 1917 წლის რევოლუცია არ მოხდა, მანამდე არავენ მიაკარა გიმნაზიას. 1917 წელს, როგორც იქნა, იგი დაუშვეს გამოცდებზე და გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ ისევ ჩოხატაურს დაუბრუნდა, სადაც 1920 წლამდე მასწავლებლობდა.

მეოცე საუკუნის 10-იანი წლების ბოლოს ჩოხატაურმა აისრულა წადილი და 1919 წლის თებერვლიდან გიმნაზია ამოქმედდა. გიმნაზიის მზრუნველებმა სასახელოდ ილვაწეს და ღირეპტორად კინმე რიგითი პიროვნება კი არ დასვეს, არამედ ქუთაისიდან მიიწვიეს წარმოშობით ჩოხატაურელი ცნობილი მწერალი ია ეკალაძე, რომლის მოსვლა უმაღლეს დაეტყო გიმნაზიას. მთელმა ზემო გურიამ გაიხარა ამ ღონისძიებით. ძნელია ვინმემ სრულად გადმოსცეს ისეთი ღრმა სიყვარული და პატივისცემა, რაც ჩოხატაურის გიმნაზიის პირველ ღირეპტორს მიეგო.

ყველაფერი ეს მამაჩემისა (მოსე სიხარულიძე) და ზოგი სხვა პირველი გიმნაზიელებისაგან ვიცი. ია ეკალაძემ დიდი მუშაობა გაშალა არა მარტო გიმნაზიაში, არამედ ჩოხატაურელ მოღვაწეთა განათლების შემდგომი ამადლების მხრივაც. დააარსა საამისო კურსები და სამაგალითო ურთიერთობა დაამყარა დაბის მოსახლეობასთან. სამწუხაროდ, მას ზოგიერთი ისეთი მტერიც გამოუჩნდა, რომელმაც აიძულა 1920 წელს დაეტოვებინა ჩოხატაური და თბილისში გადასულიყო.

მისი ქონება აუქციონზე გაიყიდა ჩოხატაურში. ერთი მშენიერი კარადა მამაჩემმაც იყიდა და ანდრია მეტვირთეს

(სიხარულიძე) გოგოლესუბნის ზეგანზე ამოატანინა. ეს კარადა დღესაც ამშვენებს ჩვენს მიტოვებულ ოდას გოგოლესუბანში.

ი. ეკალაძე 1933 წელს გარდაიცვალა თბილისში.

სამწუხაროდ, მის შემდეგ ჩოხატაურის გიმნაზიას დიდხანს აღარ უარსებია.

საქართველოს მეორე რესპუბლიკის მესვეურებმა 1921 წლის ზაფხულში იგი გააუქმეს და მის ნაცვლად ჰუმანიტარული ტექნიკუმი დაარსეს. არც ტექნიკუმი ღარჩენილა დიდხანს და იგი ჩოხატაურის ცხრაწლედმა შეცვალა. ესეც მალე შეიცვალა და მის მაგიერ და 30-იან წლებში ჩოხატაურის ათწლელი დაარსდა, რომლის დირექტორად ვალერიან (ვალთა) სიხარულიძე მიიწვიეს. ვ. სიხარულიძემაც სანაქებოდ იღვაწა და მის სახელს დღესაც დიდი მოკრძალებით წარმოთქვამენ მისი საყვარელი მოსწავლეები, რომელთაგანაც დღემდე თითო-ოროლამ მოადწია.

ვ. სიხარულიძის მემკვიდრეობა ფიზიკოსმა იონა ტრაპაიძემ (დაბ. 1902 წ.) მიიღო, რომლის დროსაც (1939 წლის მიწურული) მეც მომიყვანეს ბათუმის საბაზო-სანიმუშო სკოლიდან. ასეთი თბილი და საყვარელი მასწავლებელი მირიან სიხარულიძის (1915-1942) შემდეგ იშვიათად შემხვედრია. ჩემი ჩოხატაურის სკოლაში მოსვლიდან რამდენიმე ხანში ბატონი იონა დირექტორის თანამდებობაზე იერემია კუჭავამ შეცვალა და რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში იღვწოდა. მის შემდეგაც არ მოკლებია კარგი მესვეური ჩოხატაურის დიდი ტრადიციების სკოლას, ასეა დღესაც...

გარდა გიმნაზიისა, XX საუკუნის პირველ ოცეულში ჩოხატაურში მოქმედებდა ჭრა-კერვის სასწავლებელი, სადაც უმეტესად გოგონები სწავლობდნენ. ეს სასწავლებელი სსრ კავშირის სახალხო არტისტის სიკო დოლიძის დედამ (მარიამ თოხაძე) დააარსა და თვითონვე ხელმძღვანელობდა მას.

ზოგიერთ მშობელს თავისი ასული გამოჰყავდა სკოლიდან და ჭრა-კერვის სასწავლებელში მიჰყავდა. ასე მოიქცა, მაგალითად, ფატი სილიბისტროს ასული ლომთათიძე, ავქსენტი სიხარულაძის (1882-1932) მეუღლე, რომელმაც თავისი ნიჭიერი შვილი ფედოსი — (1905-1988) ჩამოაშორა სკოლას და დაუხშო გზა მეცნიერებისაკენ.

გამოხდა ხანი და დიდი ჯაფით ნაშენი ახალი ცხოვრება ისევ კაპიტალიზმმა შეცვალა. ამ ვითარებაში კვლავ აღადგინეს ჩოხატაურის გიმნაზია, რომლის პირველი დირექტორიც ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი გიორგი (გია) ჩხიკიშვილი ბრძანდებოდა. ახალი გიმნაზიაც ნაყოფიერად იღვწოდა, მაგრამ მას მაინც სამრევლო სკოლა ამჯობინეს და ის გააუქმეს.

ჩოხატაურში თეატრალური ხელოვნებაც მაღალ ღონეზე იდგა და XIX საუკუნის უკანასკნელ მესამედში მშვენიერ სპექტაკლებს უჩვენებდნენ. წარმოდგენები ჩოხატაურის ერთკლასიანი სკოლის აუდიტორიებში იმართებოდა და ხალხიც არ აკლდა. ჩოხატაურის თეატრს XX საუკუნის დამდეგიდან სცენისმოყვარე პედაგოგი სერგო ბოლქვაძე ქომაგობდა, რომელსაც 1908 წლიდან ბათუმის გიმნაზიიდან გარიცხული ნიკოლოზ ბერძენიშვილიც ედგა მხარში. ნ. ბერძენიშვილმა პირველი პიესა („კუდიანები“) ბათუმის გიმნაზიის პერხზე დაწერა 1905 წელს და დაიდგა მშობლიურ სოფელში ბიძამისის ანტონ ბერძენიშვილის (1848-1898) იმ დარბაზში, რომელშიც 1893 წლის 1 სექტემბერს გაიხსნა გოგოლესუბნის სამრევლო სკოლის პირველი განყოფილება. ნ. ბერძენიშვილის პიესები ჩოხატაურის თეატრშიც იდგმებოდა ღრო და ღრო, ვიდრე ის თბილისში გადმოვიდოდა და სახელმწიფო უნივერსიტეტში სწავლას გააგრძელებდა (1920 წ.).

1921 წლის გაზაფხულზე საქართველოს მეორე რესპუბლიკის ხელმძღვანელებმა თეატრებში კომისრის თანამდებობა

შემოიღეს. ამ თანამდებობაზე დამსახურებული სცენისმოყვარე სერგო ბოლქვაძე დანიშნეს. ს. ბოლქვაძე კარგად იცნობდა სათეატრო ცხოვრებას და წარუვალი კვალიც აღბეჭდა გასული საუკუნის 20-იანი წლების ჩოხატაურის სახალხო თეატრის ცხოვრებაში.

1935 წელს ჩოხატაურის თეატრმა სახელმწიფო სტატუსი მიიღო და ასე დარჩა 1948 წლამდე. იმავე წელს თეატრის დირექტორად დაინიშნა საქართველოს დამსახურებული არტისტი მიხეილ ჯალაღანია (1902-1967). ამ დროიდან ამ თეატრის ერთ-ერთი გულშემატკივარი მეც გახლდით და თვალსაც ვადევნებდი იმ დიდ საქმიანობას, რომელსაც მთავარი რეჟისორი და მსახიობი მიხეილ ჯალაღანია ანხორციელებდა. დიდი სამამულო ომის დაწყებიდან თვალსაჩინოდ შემცირდა ჩოხატაურის თეატრის მსახიობთა რიცხვი, რადგან ბევრი მსახიობი ომში გაიწვიეს. მიუხედავად ამისა, თეატრში მუშაობა კვლავ ინტენსიურად გრძელდებოდა. გარდა მიხეილ ჯალაღანიასა და მისი მეუღლისა (ნაზი კეჭაყმაძე — შემდგომ საქართველოს სახალხო არტისტი), თეატრში იღვწოდა ისეთი უნარიანი მსახიობი, როგორიც ლამარა თურმანიძე (შემდგომ საქართველოს სახალხო არტისტი) ბრძანდებოდა. იმავე დროს თეატრის წამყვანი მსახიობები იყვნენ ანტონ ბარათაშვილი (შემდგომ საქართველოს დამსახურებული არტისტი) და ირაკლი გორდელაძე (შემდგომ პროფესორი). ომის დროს ჩოხატაურს ხშირად სტუმრობდა საქართველოს სახალხო არტისტი ვიქტორ ნინიძე და ძალ-ღონეს არ იშურებდა ჩოხატაურის თეატრის დასახმარებლად. ბატონი ვიქტორი არც ჩოხატაურის საშუალო სკოლის დრამატული წრის სპექტაკლებს აკლებდა ყურადღებას და ერთხელ გიორგი ერისთავის „ძუნწის“ დადგმაც დაესწრო. იმ დროს „ძუნწის“ როლს მე ვასრულებდი და შემაქო კიდეც. „ძუნწი“ თბილისის თეატრებშიც ხშირად იდგმე-

ბოდა და არც ისე ადვილად შესასრულებელი როლი გახლდათ. თბილისში ამ როლს ჩვეულებრივ დიდ აქტიორებს აძლევდნენ ხოლმე. დიდ ვასო გომიაშვილსაც შეუსრულებია ამა თუ იმ დროს. სკოლის დრამწერეს მსახიობი ანტონ ბარათაშვილი ხელმძღვანელობდა, რომელთანაც მუშაობას არაფერი ჯობდა.

როდესაც მან მიმიწვია დრამწერეში, პირველად უშანგი ჩხეიძის პიესაში („გიორგი სააკაძე“) ეპიზოდური როლი მქონდა (ირანელი ფალავნის - ოსმანისა), რომელიც ისეთი წარმატებით განვახორციელე, რომ რეჟისორმა რთული როლი შემომთავაზა, როგორიც „ძუნწი“ გახლდათ. ეს დადგმები ჩოხატაურის სახელმწიფო თეატრის სცენაზე იდგმებოდა და თეატრის მოღვაწენიც ბლომად ესწრებოდნენ. ამ წარმატებებმა ისე ამაღელვებს, რომ თბილისის თეატრალურ ინსტიტუტში შესვლაც კი განვიზრახე.

მართალია, შემდეგ ისტორიის ფაკულტეტი დავამთავრე და სამეცნიერო ხარისხებიც (მეცნიერების კანდიდატი, დოქტორი) მომენიჭა, მაგრამ თეატრის სიყვარული ღრმა სიბერემდე მომყვა და ყოველი თეატრის სასურველი სტუმარიც გახლდით. ხშირად გახლდით მიწვეული ამა თუ იმ ისტორიული პიესის კონსულტანტად და ა.შ.

1948 წელს, სრულიად მოულოდნელად პერიფერიულ თეატრებს მოეხსნათ სახელმწიფო სტატუსი და არსებითად დაიშალა ჩოხატაურის შესანიშნავი თეატრი. ან. ბარათაშვილმა ჭიათურის სახელმწიფო თეატრს მიაშურა, ლამარა თურმანიძემ და მისმა მეუღლემ ოზურგეთის სახელმწიფო თეატრი ყველას ამჯობინეს, მიხეილ ჯალაღანია და მისი მეუღლე ბათუმს წავიდნენ და ა.შ. ვინც ჩოხატაურიდან წასვლა ვერ მოახერხა, მათ სახალხო თეატრში მოიყარეს თავი და შეძლებისამებრ განაგრძეს მუშაობა. ესენი ბრძანდებოდნენ ვლადიმერ (ბიჭია) ლამბაშიძე, ვაჟა გოგოლაძე, პეტრე სულაბერიძე, ლევან გა-

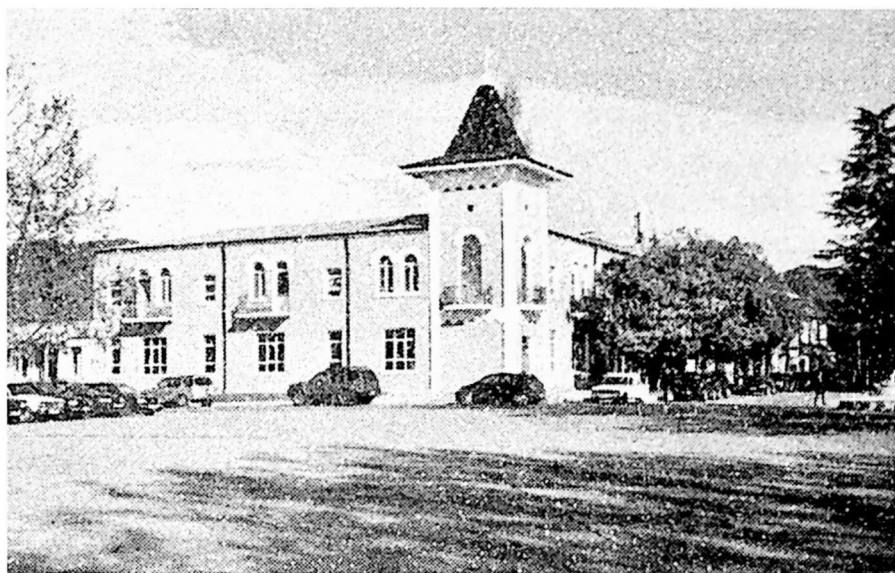
ვაშელაშვილი და სხვები. ჩოხატაურის სახელმწიფო თეატრის აღსასრულმა ყველაზე დიდი გავლენა მოახდინა, მათ შორის ჩემზეც, მაგრამ მე მაინც მასთან დავრჩი და ხანდახან ამა თუ იმ ისტორიული პიესის მეცნიერ-კონსულტანტიც გახლდით.

ეს უფრო იმ დროს იყო, როდესაც ჩოხატაურის სახალხო თეატრს ოზურგეთის სახელმწიფო თეატრის მსახიობი, საქართველოს დამსახურებული არტისტი, (გვარად არობელიძე) უწევდა მთავარ რეჟისორობას. ჩოხატაურის სახალხო თეატრის ზოგიერთი დადგმა თბილისის გრიბოედოვის სახელმწიფო თეატრშიც განხორციელდა. მათ შორის იყო გიორგი ბერძენიშვილის ერთი პიესა, რომელიც დათიკო შვეარდნაძის ცხოვრებასა და ბრძოლას ეძღვნებოდა. ამ პიესის თეატრალური კონსულტანტი სსრ კავშირის სახალხო არტისტი დიმიტრი ალექსიძე ბრძანდებოდა, რომელთანაც მუშაობა ჩემთვისაც დიდად საინტერესო გახლდათ.

ამ დროს მე თეატრის მოღვაწეთა ცხოვრების ამსახველი წიგნების გამოქვეყნებაშიც ვმონაწილეობდი, როგორც რედაქტორი. ერთ-ერთი ასეთი წიგნი მიხეილ ჯალალანიას ცხოვრებასა და მოღვაწეობას ეძღვნებოდა. მისი ავტორი გიორგი სანადირაძე ბრძანდება.

შემდეგ მე თვითონ გავხდი საქართველოს სახალხო არტისტ გაბრიელ მდინარაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი ნაშრომის ავტორი, (რედაქტორი სსრ კავშირის სახალხო არტისტი ოთარ მეღვინეთუხუცესი). საქართველოს სახალხო არტისტ ნაზი კეჭყაყაძეს გულით ეწადა მე ვყოფილიყავი მისი ცხოვრების მეისტორიე, მაგრამ გული მტკივა, რომ ასე საპატივცემულო პიროვნების თხოვნის განხორციელება დღემდე არ მომიხერხდა.

საუკუნეთა განმავლობაში ჩოხატაურში საგუნდო ხელოვნებაც მაღალ დონეზე იდგა.

სამწუხაროდ, საგუნდო ხელოვნების სათავეებზე, ჩვენი მზერა ჯერჯერობით XVIII საუკუნის მიწურულს ქვემოთ არ წვდება. იქ კი გოგოლესუბნელი ყმა ივანე ივანეს ძე სიხარულიძე (1784-1884) ღვას. იგი ზემო გურიის ჯარების სარდლის (გიგო ერისთავის) ფარეში გახლდათ. სარდალი ჩოხატაურის იმ ადგილას ესახლა, სადაც ახლა სამრევლო სკოლაა. მას სასახლე სოფ. გორასაც ჰქონდა, სადაც ხშირად ბრძანდებოდა კიდეც. ერისთავის ახალგაზრდა ფარეშს სიმღერის დიდი ნიჭი აღმოაჩნდა და სარდლის კარზე ყმათა პატარა ანსამბლიც ჩამოაყალიბა. როდესაც ერისთავი გარდაიცვალა, (XIX საუკუნის 20-იანი წლების მიწურულს) ფარეში შინ (სოფ. გოგოლესუბანი) დაბრუნდა და სასიმღერო სკოლაც ჩამოაყალიბა, რომლის პირველი შეგირდები იყვნენ მისი ერთადერთი ვაჟი — ისაკი სიხარულიძე (1830-1918), ივანე ფარეშის ძმის (მაქსიმეს) ვაჟი ტარიელ სიხარულიძე (1838-1933) და სხვები.

შემდეგი თაობიდან სასიმღერო ხელოვნებით თავი გამოიჩინეს ივანე პეტრეს ძე სიხარულიძემ (1857-1907), ვახტანგ

ივანეს ძე სიხარულიძემ (1866-1941) და ზოგიერთმა სხვამ. ამ სკოლის პირველი თაობის წარმომადგენლები უმთავრესად შრომის სიმღერებში იყვნენ განთქმული. ტარიელ სიხარულიძე ნადურის (საჯავახურა) საუკეთესო მწყებელი გახლდათ გურიის, ხოლო მისი ბიძაშვილი ისაკი სიხარულიძე ასევე უბადლო გამყივანი გახლდათ.

შემდეგმა თაობებმა სიმღერების რეპერტუარი კიდევ უფრო გაამრავალფეროვნეს.

ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი ვახტანგ სიხარულიძემ, რომელმაც ახალ სიმაღლეზე აიყვანა ივანე ფარეშის სასიმღერო ხელოვნება. ვახტანგის სკოლაში ზემო გურიის მრავალი თვალსაჩინო ხელოვანი აღიზარდა. მათ შორის ბრძანდებოდნენ ერძალო ივანეს ძე სიხარულიძე (1880-1963), ბარნაბ სიხარულიძე (1884-1943), 'ვლადიმერ ბერძენიშვილი (1885-1977), ერმილე გოგოლაძე (1887-1928), მოსე სიხარულიძე (1902-1986), გრიგოლ სიხარულიძე (დაიბ. 1904 წ.), ხარლამპი გოგოლაძე (1906-1944), გარსევან სიხარულიძე (1907-1993) და სხვები. 1922 წელს გამოჩენილი ლოტბარი ვახტანგ სიხარულიძე ჩოხატაურის სათემო რაიონის ანსამბლის ხელმძღვანელად მიიწვიეს და თვალსაჩინო ღვაწლიც დასდო ჩოხატაურში სასიმღერო კულტურის განვითარებას. 1931-1932 წლებში ვახტანგი სოხუმში მიიწვიეს და სათავეში ჩაუყენეს აფხაზეთის სახელმწიფო ანსამბლის გურულ ფრთას. ვახტანგის სასიმღერო ხელოვნებას კარგად იცნობდა და მაღალ შეფასებასაც არ იშურებდა შესანიშნავი ხელოვანი ი. სტალინიც, რომელიც მას 1932 წელს შეხვდა კელასურში და კიდევ იმდერა მასთან. ვახტანგმა არ იზრუნა თბილისში დამკვიდრებაზე, თორემ გაცილებით უფრო ცნობილი იქნებოდა. დღემდე არც მისი სიმღერების ჩანაწერებია აღმოჩენილი. ამიტომაც, რომ ის იმ ჩრდილს ვერ ასცდა, რომელშიცაა აქამდე. ვახტანგის სასიმ-

დერო კულტურას დიდ ფასს ღებდა „გურიის ბულბულიც“ – სამოელ ჩავლეიშვილი (1857-1932). სამოელი ვახტანგს უფრო ხშირად ფოთში ხვდებოდა, მაგრამ არც ის გრძელი გზა აფრთხობდა, რომელიც ზემო გურიის კიდურა სოფელ ოქროსქედიდან სოფ. გოგოლესუბნის თავამდე გრძელდებოდა. ის არაერთხელ სტუმრებია ვახტანგს შინ (ილარიონ ჩავლეიშვილის თანხლებით), ისეთი სიმღერები უმღერია, რომლის მსგავსი არც ისე ბევრია ქართულ სამუსიკო ფოლკლორში. ერთ-ერთი ასეთი მგზავრობისას სამოელი და ილარიონი ივანე ფარეშის შვილიშვილის აექსენტი ისაკის ძე სიხარულიძის (1882-1932) ოჯახშიც აღმოჩნდნენ. აექსენტი სიხარულიძე ჩინებული ხელოვანი (ბანი) გახლდათ და საპატოო სტუმრების ყურადღებაც სამართლიანად დაიმსახურა.

ვახტანგი ს. ჩავლეიშვილის გარდაცვალების შემდეგ (1932) ზემო გურიის პირველ მომღერლად იქცა და ასე დარჩა სიკედილამდე (1941 წ.). ზოგი ელოდა, რომ მას ადგილზე მისი მოწაფე ბარნაბ სიხარულიძე შეცვლიდა, მაგრამ ეს ადგილი სავსებით სწორად საყვავისტყელმა ევგენი კოროშინაძემ (1901-1947) დაიკავა.

1927 წელს ჩოხატაურის სათემო რაიონის ანსამბლის ხელმძღვანელობა ე. სიხარულიძის მოწაფეს ერმილე გოგოლაძეს მიანდეს. ბატონი ერმილე ბრწყინვალე ხელოვანი ბრძანდებოდა, მაგრამ ადრე გარდაიცვალა და თავისი ნიჭის სრულად გამოვლენა ჩოხატაურში აღარ დასცალდა. 1930 წელს გაუქმდა სათემო რაიონები და ზემო გურიის 4 სათემო რაიონი ერთ რაიონად შეიკრა. ამ დიდ რაიონს სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლიც შესაფერისი ჭირდებოდა და ისიც მალე გამოჩნდა. ამ დროს ამ დიდი ანსამბლის ხელმძღვანელად დიდი ხელოვანი ერმალო სიხარულიძე მიიწვიეს, რომელიც რამდენიმე წელს წარმატებით ასორციელებდა თავის არც თუ ისე იოლ ფუნ-

ქციას. შემდეგ მისი პემკვიდრობა დიდმა ხელოვანმა ვლადიმერ ბერძენიშვილმა მიიღო და გასული საუკუნის 50-იანი წლების შუახანებადღე დიდი წარმატებით იღვწოდა არა მარტო სარაიონო სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლში, არამედ ჩოხატაურის საშუალო სკოლასა, სოფ. გოგოლესუბნის სკოლასა და სასოფლო ანსამბლებშიც. დიდი დამსახურებისათვის ვლ. ბერძენიშვილს საქართველოს ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწის საპატიო წოდებაც ღირსეულად მიენიჭა.

ვლ. ბერძენიშვილის შემდეგ ჩოხატაურის სარაიონო სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლის ხელმძღვანელობა ბრწყინვალე ხელოვანს ვასილ მახარაძეს მიენდო. იგი დიდი წარმატებითაც იღვწოდა.

ჩოხატაურის საგუნდო ხელოვნებას კარგახანს ამშვენებდა ნიჭიერი ხელოვანი ბარნაბ სიხარულიძე. ვახტანგ სიხარულიძის ამ მოწაფემ თავისი მაღალი ხელოვნების წყალობით თავიც მალე ისახელა და მასწავლებელიც ასახელა. ვახტანგის შემდეგ ის სამოელ ჩავლეიშვილის ხელოვნებასაც ეზიარა და დიდი ხელოვანი დადგა. სამოელის შემდეგ ზემო გურიის მასზე უკეთესი ხელოვანი ძნელად თუ მოიძებნებოდა.

ის ვარლამ სიმონიშვილის (1884-1950) დონის ხელოვანი იყო, სადაც ვარლამი ლოტბარობდა, იქ ის არ ჩნდებოდა.

1912 წელს ბარნაბი ერძალო სიხარულიძის შუაქაცობით ნოე სიხარულიძის (1882-1925) სასტუმროში (თბილისს) ხელმძღვანელობდა ანსამბლს, მაგრამ დედა-ქალაქში დიდხანს არ დარჩენილა და შინ დაბრუნდა.

1917 წელს ნოემ ისევ მოუხმო გურულ მომღერლებს და შუა გურიისა და ზემო გურიის მომღერლებით დიდებული ანსამბლი შექმნა თბილისს. ანსამბლის ხელმძღვანელი სამოელ ჩავლეიშვილი ბრძანდებოდა, ხოლო ლოტბარი ვარლამ სიმონიშვილი. ჩოხატაურელი მომღერლებიდან ამ ანსამბლში შედი-

ოდნენ ერმალო სიხარულიძე, ვახტანგ სიხარულიძე და ვლადიმერ ბერძენიშვილი. დანარჩენები შუა გურიიდან იყვნენ.

ანსამბლთან კომპოზიტორი კოტე ფოცხვერაშვილიც მუშაობდა.

ამ ანსამბლმა თბილისის შემდეგ დასავლეთ საქართველოშიც იმოგზაურა და ბათუმს დაასრულა თავისი ტურნე. ამ დროს ბარნაბი ჩოხატაურში იღვწოდა. შემდეგ კი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეწვია და სოფელ მახუნცეთში ჩამოაყალიბა მომღერალთა გუნდი. შემდეგ ის ქობულეთში მიიწვიეს და ჯიხანჯურის მეურნეობის ანსამბლს ჩაუდგა სათავეში. ამ ანსამბლში ვახტანგ სიხარულიძის კიდევ ერთი მოწაფეც (მოსე სიხარულიძე) მონაწილეობდა. სამწუხაროდ, ამ არჩევანმა დიდ ხელოვანს ის წარმატება ვერ მოუტანა, რასაც ელოდა. წარმატებები უფრო აღმოსავლეთ საქართველოდან იყო მოსალოდნელი, მაგრამ ბ. სიხარულიძემ, ვახტანგ სიხარულიძესავე თბილისში ფეხის მოკიდება არ ისურვა და ერთგვარ ჩრდილსაც ვერ დააღწია თავი. ამასობაში დიდი სამამულო ომიც დაიწყო და 1943 წელს დიდი ხელოვანიც გარდაიცვალა.

გასული საუკუნის 40-იან წლებში ჩოხატაურის ომისა და შრომის ვეტერანთა ანსამბლიც ჩამოყალიბდა, რომლის ხელმძღვანელობაც დავით მათითაიშვილს ხვდა წილად. სამწუხაროდ, ის ადრე გარდაიცვალა და მის შემდეგ ანსამბლის ბევრი ხელმძღვანელიც შეიცვალა. ერთხანს მას ლოტბარი ტიტე ღუმბაძეც წარმატებით უძღოდა.

ცოტა მოგვიანებით ჩოხატაურის საგუნდო ხელოვნებაში გოგოლესუბნელი ამირან გოგოლაძეც (დაიბ. 1932 წ.) გამოჩნდა. იმ დროს მან შექმნა ანსამბლი „ბახმარო“ და ამასთანავე ხელმძღვანელობდა საქართველოს სიმღერისა და საქორეო-გრაფო საზოგადოების ჩოხატაურის განყოფილებასაც. კარგი ხელოვანი გახლდათ ა. გოგოლაძე და წარმატებითაც იღვწოდა,

მაგრამ მალე რუსთაიდან დაბრუნდა ლოტბარი ვაჟა გოგოლაძე (1926-2006) და ამირანსაც სარბიელი შეეზღუდა.

ვაჟა იმ დროს რუსთავის საქალაქო ანსამბლს ხელმძღვანელობდა და იშვიათად თუ ვინმე ელოდა ჩოხატაურის სარაიონო ანსამბლის ყოფილი ლოტბარის დაბრუნებას. ვაჟა დიდი წარმატებით იღვწოდა რუსთავს და მისი დატოვება დღესაც ბევრ ჩოხატაურელ ხელოვანს აკვირვებს. ამის შემდეგ ა. გოგოლაძე მალე გარდაიცვალა. ვაჟა ელოდა, რომ მას მიანდობდნენ საქართველოს სიმღერისა და საქორეოგრაფიო საზოგადოების ჩოხატაურის განყოფილებას, მაგრამ ეს არ მოხდა და ამ განყოფილების ხელმძღვანელად ქორეოგრაფი იური ცხიოძე დაინიშნა.

ვაჟა გოგოლაძე იბულებული გახდა იმ ანსამბლის ხელმძღვანელობა ეკმარა, რომელიც მან 1967 წელს ჩამოაყალიბა. ამ ანსამბლში თავმოყრილი იყვნენ ისეთი მომღერლები, როგორებიც გახლდათ დიმიტრი ცინცაძე, ბეგო ცინცაძე, ავთანდილ ცინცაძე და სხვები. ცოტა მოგვიანებით ის რაიონის სახალხო ანსამბლად გამოცხადდა და გამოჩენილი ქართველი ფოლკლორისტის პროფესორ ქსენია სიხარულიძის (1909-1977) სახელიც მიენიჭა. ამ ანსამბლმა დიდად გაითქვა სახელი. ანსამბლს თავისი მეცნიერ-კონსულტანტიც (პროფესორი იური სიხარულიძე) ჰყავდა, რომელიც სამეცნიერო-კვლევით მუშაობასაც ახორციელებდა.

ვაჟა გოგოლაძემ მალე გადალახა ჩოხატაურის რაიონის საზღვრები და ჯერ ავსტრალიაში გაშალა მუშაობა, ხოლო შემდეგ – საფრანგეთშიც. 2006 წელს ის სრულიად მოულოდნელად გარდაიცვალა პარიზში, საიდანაც დიდი პატივით ჩამოასვენეს და ჩოხატაურის სასაფლაოზე დაკრძალეს. გამოსათხოვარ მიტინგზე სიტყვა ფრანგმა ხელოვანმააც წარმოთქვა და დიდად შეაფასა მისი საფრანგეთში გაწეული საქმიანობაც. კ.

გოგოლაძის გარდაცვალების შემდეგ ანსამბლის ხელმძღვანელობა მის მოწაფეს ავთანდილ მახარაძეს მიენდო, რომელსაც მაღე ამოუდგა მხარში ცნობილი ხელოვანი ჯემალ ნაკაშიძე. კარგი ტრადიციების სახალხო ანსამბლი დღესაც წარმატებით იღვწის.

გასული საუკუნის 80-იან წლებში რაიონის კულტურის განყოფილებამ ქალთა შესანიშნავი ანსამბლიც შექმნა, რომელმაც 2015 წელს ორი ათეული წლის მოღვაწეობა იხეიმა. ანსამბლს ხელმძღვანელობს ცნობილი ხელოვანი ლეილა კოტრიკაძე. მასში შედიან ბრწყინვალე სოლისტები: ლედი რამიშვილი, მთვარისა კეკელიძე და სხვები. ადრე ამ ანსამბლს სოლისტები ზინაიდა კვინტრაძე და ნანა საჯაიაც ამშვენებდნენ. პირველი თავის საყვარელ საქმეს ავადმყოფობამ ჩამოაცილა, ხოლო მეორე – ნაადრევმა გარდაცვალებამ. საიუბილეო საღამოზე, რომელსაც ლენტეხის ქალთა ანსამბლიც ამშვენებდა, ბევრი კარგი სიტყვა ითქვა. განსაკუთრებით აქტიურობდა ჩოხატაურის კულტურის ყოფილი ხელმძღვანელი რევაზ თედორაძე.

ჩოხატაურში კარგახანს იღვწოდა ლოტბარი რომან ცხოიძეც, რომელიც ამ ბოლო დროს ბათუმში იღვწის.

ჩოხატაურში ქორეოგრაფიაც მაღალ დონეზე იდგა. სხვადასხვა დროს იქ იღვწოდნენ ისეთი ქორეოგრაფები, როგორებიც ბრძანდებოდნენ საქართველოს დამსახურებული არტისტი ალექსანდრე ჯიჯეიშვილი და ავთანდილ თათარაიძე. ამავე ხელოვნებაში წლების განმავლობაში დიდ როლს ასრულებდა ქორეოგრაფი იური ცხომიძეც. დასასრულს არ შეიძლება ქორეოგრაფ რომული კუკულავას დამსახურებაზეც არ ითქვას. ჩინებული ქორეოგრაფი გახლდათ კუკური კორიფაძეც და ა.შ.

XIX საუკუნის უკანასკნელ მესამედში ჩოხატაურის მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვა მთლად ხალხური მედიცინის

მუშაკთა ხელში ჩანს, სწავლული ექიმი იქ ჯერ კიდევ არ ჰყავდათ. ასე რომ არ ყოფილიყო, 1890 წლის ოქტომბერში, როდესაც აკად. ნ. ბერძენიშვილის მამა ალექსანდრე ბერძენიშვილი სიკვდილის პირას იყო და ექიმის მოსაყვანად კაცს საჯავახოს კი არ გაგზავნიდნენ, არამედ ჩოხატაურიდან მიიყვანდნენ. ცოტა მოგვიანებით ექიმი სოფელ ზემო ამაღლებასში გამოჩნდა. ეს გახლდათ კარგი ექიმი და პიროვნება, ეროვნებით გერმანელი, რომელიც იქ მცხოვრები შესანიშნავი ქველმოქმედის მარიამ ერისთავის მეუღლე გახლდათ და ისეთ სახლსა და კარმიდამოში ცხოვრობდა, რომ თავადიშვილებსაც კი შეშურდებოდათ.

ეს ექიმი არა მარტო ზემო ამაღლებას ემსახურებოდა, არამედ მეზობელ სოფლებსაც და მათ შორის გოგოლესუბანსაც არ აკლებდა ყურადღებას. მას შემდეგ, რაც გურიაში რევოლუციურმა მოძრაობამ მოიკიდა ფეხი და პირველ ხანებში არეულობამ იჩინა თავი, უცხოელი ექიმი შეშინდა, მიატოვა ზემო ამაღლება და პირველი რევოლუციის წლებში ისევ მშობლიურ გერმანიას მიაშურა.

მეოცე საუკუნის დამდეგიდან ჩოხატაურშიც გამოჩნდა ექიმი, მაგრამ ანგარების მოყვარული, რომელიც ხალხის პატივისცემას ვერ იმსახურებდა. უექიმობით შეწუხებული ხალხი გამოსავალს შეილების მკურნალებად გაზრდაში ხედავდა, მაგრამ იმ დროს საქართველოში უმაღლესი სამედიცინო სასწავლებელი არ არსებობდა და შეილები რუსეთში უნდა გაეგზავნათ. ეს სერიოზულ სახსრებს მოითხოვდა, რაც იმ დროს თითო-ოროლა ვაჭარს თუ შეეძლო.

პირველად პეტროგრადს სამედიცინო განათლების მისაღებად შეილი ვაჭარმა ალექსანდრე სიხარულიძემ გაგზავნა. ეს გახლდათ მისი შესანიშნავი ვაჟი ვიქტორ სიხარულიძე. ვიქტორმა შეძლო პეტროგრადის სამხედრო-სამედიცინო აკადე-

მიის სტუდენტი გამხდარიყო და აკადემიაც წარმატებით დაამთავრა, თუმცა ჩოხატაურს არ დაბრუნებულა და თბილისში დარჩა.

მოგვიანებით მან ისე გაითქვა სახელი, რომ საქართველოს მეორე რესპუბლიკის მესვეურებმა ამიერკავკასიის რკინიგზის სანიტარული ნაწილის უფროსადაც დააწინაურეს.

ვ. სიხარულიძემ ნაყოფიერად იღვაწა ამ დიდ თანამდებობაზე და თვალსაჩინო კვალიც აღბეჭდა ამიერ-კავკასიის რკინიგზის სანიტარული ნაწილის ისტორიაში..

რამდენიმე ხნის შემდეგ ღირსეული სახლიკაცის კვალს გაჰყვა ჩოხატაურისა და ოზურგეთის მოქალაქის ალექსი სიხარულიძის ვაჟიც — ივანე სიხარულიძე და ისიც გახდა პეტროგრადის სამხედრო-სამედიცინო აკადემიის შეგირდი, თუმცა რევოლუციური სიტუაციის გამო მან ეს აკადემია ვერ დაამთავრა და სწავლა განაგრძო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე.

ბევრი ელოდა, რომ ამ ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ ის დაუბრუნდებოდა ჩოხატაურს და მამისებურად ჩადგებოდა ხალხის სამსახურში, მაგრამ ეს აღარ მოხდა, რადგან ივ. სიხარულიძემ პროფესორად მომზადება ამჯობინა და თბილისში დარჩა. ბატონმა ივანემ აისრულა წადილი, გახდა მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი და შესანიშნავი ოფთალმოლოგი და თბილისიდანაც შესაშური გულმოდგინებით ემსახურებოდა ზემო გურიიდან ჩასულ პაციენტებს.

მეოცე საუკუნის 20-იან წლებში მოსკოვიდან დაბრუნდა ექიმი ივანე ჩიგოგიძე, რომელიც ყელ-ყურში იყო დასპეციალბებული. იმ დროს მე ჯერ მცირეწლოვანი გახლდით, მაგრამ ყელის ავადმყოფობამ მიმიყვანა მასთან დედის დახმარებით და ეს ბრწყინვალე პიროვნების ხსოვნა სიბერემდე შერჩა ჩემს მახსოვრობას. ეს მრავალმხრივ მომადლებული ექიმი სრულიად

ახალგაზრდა დაიღუპა მუხანათური მკვლელობით. ამ ტრაგედი-
ამ აღაშფოთა ჩოხატაურის მთელი რაიონის მოსახლეობა და
დაბაში საგანგებო მიტინგიც ჩატარდა. მიტინგზე ბევრი გამ-
ოვიდა მწუხარე სიტყვით, მათ შორის გამოჩენილი მოღვაწე
აპოლონ წულაძეც. მაშინდელმა ადგილობრივმა ხელისუფლებამ
გულთან მიიტანა ეს უბედურება და დაუვიწყარი ექიმი
სარაიონო საავადმყოფოს ეზოში (ჭიშკრის სიახლოვეს) დაკრ-
ძალეს. ეს საფლავი დღემდეა მოღწეული, თუმცა შეკეთებას
მოითხოვს.

ი. ჩიგოგიძე ორი ვაჟის მამა გახლდათ. მამის სიკვდილის
შემდეგ მისი მეუღლე შვილებით მალე გაეცალა ჩოხატაურს და
რუსეთში წავიდა. ისინი მოსკოვს დაეაჟაკდნენ და ორივე გენ-
ერალი გახდა. სამწუხაროდ, ისინი მოწყდნენ ჩოხატაურს და
დღეს თითო-ოროლა ჩოხატაურელმა თუ იცის მათი ვინაობა.
ივ. ჩიგოგიძის დროს ჩოხატაურში საკმაოდ მომრავლებული
იყვნენ ექიმები. ესენი ბრძანდებოდნენ ვარლამ მეგრელიშვილი,
კალე ჩიჩუა და სხვები.

ცოტა მოგვიანებით მათ გვერდით ამოუდგნენ ზემო საჯა-
ვახოელი (ახლა ბურნათი) ილია ძნელაძე და მისი მეუღლე
ტატიანა კალანდაძე.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ჩოხატაურელ ექიმებს შეემატნენ
დავით (სოსო) და კაპიტონ გოგოლაძეები, სულიკო მარი, ვახ-
ტანგ გურიელიძე და სხვები. თავი ისახელეს ყელ-ყურის ექიმმა
კუკური დოლიძემ და მისმა მეუღლემ, მეანმა ნათელა ცინ-
ცაძემაც. ჩინებული ქირურგი დადგა სოსო გოგოლაძის ქალიშ-
ვილიც და ა.შ. ჩოხატაურის სამშობიარო სახლში კარგახნის
წარმატებით იღვწოდა პროფესორი ყაჭეიშვილიც.

ექიმთა მომრავლებასთან ერთად თვალსაჩინოდ წაიწიეს
წინ სამკურნალო დაწესებულებათა მშენებლობაშიც, რომელთა
შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბიზნესმენ მამული გუდა-

ვაძის მიერ გაახლებული დიდი ნაგებობა (ჭავჭავაძის ქუჩაზე), რომელშიც სამედიცინო ცენტრია განლაგებული.

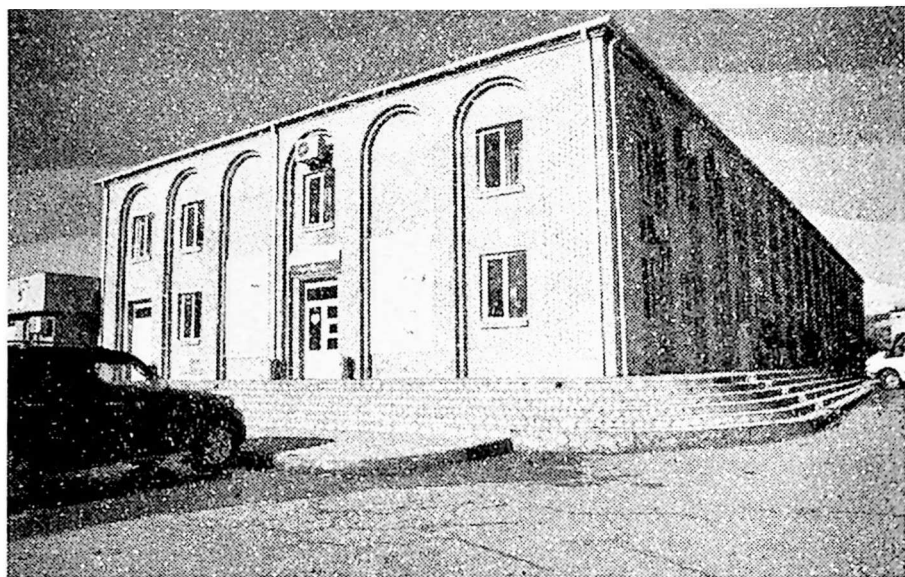
საქართველოს მეორე რესპუბლიკის ჟამს ჩოხატაურში სპორტიც აყვავდა. დიდი სამამულო ომის შემდეგ რა სახეობის სპორტი არ იქცეოდა ყურადღებას ჩოხატაურში. რაიონის ხელმძღვანელობასთან ერთად ეს არნახული წარმატება სპორტის კომიტეტის თავმჯდომარის დორმინდო ჩხიკვაძის დამსახურებაც გახლდათ.

განსაკუთრებით ცხენოსნები იქცევდნენ ყურადღებას. ისინი მოსკოვსაც ხშირად სტუმრობდნენ ზოლმე. დიდი სახელი მოიხვეჭა ჩოგანბურთმა. ჩოხატაურელი სპორტსმენები ავთანდილ მეგრელიშვილი, ანზორ ჯიქია და სხვები დიდი ოსტატობით თამაშობდნენ. ჩოხატაურის სპორტში განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ტრადიციული ლელო ბურთის გუნდი, რომლის კაპიტანიც პეტრე მინდაძე გახლდათ.

ჩოხატაურელმა ლელობურთელებმა (ავთანდილ აცანელიძე, მელო ჯაყელი, ანზორ ჯიქია და სხვები) 26 ჯერ იზეიმეს საქართველოს ჩემპიონობა.

ასეთ სიმაღლეს, სამწუხაროდ, ვერ მიაღწიეს ჩოხატაურელმა ფეხბურთელებმა, მაგრამ დღევანდელ მდგომარეობასთან შედარებით მაინც მაღალ ღონეზე იდგნენ და ცდილობდნენ ბევრად არ ჩამორჩენოდნენ სპორტის სხვა სახეობათა სიმაღლეს. ენერგიულად იღწვოდნენ ჩოხატაურელი რაგბისტებიც და სხვებიც (იხ. ი. სიხარულიძე, დარმინდო ჩხიკვაძე).

ვინ მოთვლის რამდენი თეთრად გათენებული ღამე შეეწირა ჩოხატაურში სპორტის მუზეუმის გახსნას. სოსო მინდაძე, იური სიხარულიძე, დორმინდო ჩხიკვაძე და სხვები ძალ-ღონეს არ იშურებდნენ ასეთი მუზეუმის შექმნისათვის. მაგრამ მალე დაემხო ძველი ხელისუფლება და მას ჩოხატაურის სპორტის მუზეუმიც მიჰყვა.

ჩოხატაურის მშრომელები დიდ სამამულო ომშიც ღირსეულად იბრძოდნენ. მათ შორის ორი გმირის შარავანდედით შეიმოსა — ჭიჭიკო ბენდელიანი და პლატონ წიქორიძე.

დიდ სამამულო ომში ჩოხატაურიდან 5 ათასზე მეტი კაცი მონაწილეობდა. აქედან ნახევარზე მეტი დაიღუპა, ხოლო ვინც გადარჩა დაჭრილ-დასასიჩრებელი დაბრუნდა შინ.

მოსახლეობა ავი თვალთ უცქერდა რაიონის სამხედრო კომისარს, მაიორ მელიქიანს, რადგანაც იგი, როგორც ამბობენ, ანგარებას ვერ აცდა. ბოლოს ისიც გაიწვიეს ომში და იქ დაიღუპა კიდევ.

დიდი ომის დროს გაწვეულთა უმრავლესობა თავდადებით იბრძოდა, ნაწილმა კი დეზერტირობა არჩია. მათ თავი მოიყარეს სურების მთებსა და გუბაზეულის სათავეებში. მათ მეთაურობდა ზემო სურებელი უშანგი კიკვაძე (1902-1944). დეზერტირების წინააღმდეგ შეიქმნა „გამანადგურებელი ბატალიონი“, რომელმაც დეზერტირთა მეთაურიც იმსხვერპლა და ზოგი სხვაც. ამის შემდეგ კიკვაძე ასლან ბარამიძემ შეცვალა და კარგახანსაც

იყო. დეზერტირთა რიცხვი ჩოხატაურის მთიანეთში რამდენიმე ათეულს აღწევდა. ყველა ისინი სხვადასხვა დროს დაიღუპნენ. გადარჩა მხოლოდ ერთი კაცი — მიხეილ გუდავაძე, რომელიც თავისი სოფლის (ზენობანი) შორიანხლო იმალეობდა. მას ყურადღება მიაქცია მწერალმა ნოდარ დუმბაძემ (1928-1984) და თავისი ერთი პერსონაჟის პროტოტიპად გამოიყენა. მოგვიანებით მ. გუდავაძე შეირიგა ხელისუფლებამ და კარგახნის შემდეგ თავისავე სახლში აღესრულა ზენობანს.

საქართველოს მესამე რესპუბლიკის დროს მასზე დიდი წიგნი შექმნეს ჟურნალისტმა ვალერიან სიხარულიძემ და მ. გუდავაძის ერთმა ახლობელმა.

საინტერესოა ჩოხატაურის სატრანსპორტო ავლადიდებაც. ადრე მისი მთავარი სატრანსპორტო საშუალება ურეში, ცხენი და ჯორი იყო. ტრანსპორტის ეს სახეები არც XX საუკუნის დამდეგს იყო დავიწყებული.

ჯორებს უფრო ეკლესიის მსახურნი იყენებდნენ, ხოლო ცხენს — საერონი. ჩოხატაურში მოსახლეობის მხოლოდ ნაწილს თუ ჰყავდა ცხენი და, რაც იყო ხელისუფლებამ წაიყვანა ომში გამოსაყენებლად. იმავე დროს მოკრიბეს თოფებიც. მათ შორის ჩემი 28 კალიბრიანი თოფიც. ხარ-ურეში თანდათან შემცირდა მანქანების შემოსვლის შემდეგ.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ხალხის სამსახური-სათვის უფრო ეტლებს იყენებდნენ. ეტლი სოფლებში ჰქონდათ. მაგალითად სოფ. გოგოლესუბანში XX საუკუნის დამდეგს რამდენიმე მეეტლე იყო. ესენი იყვნენ სამსონ გიორგის ძე სიხარულიძე (1868-1933), ილარიონ სიხარულიძე (გარდ. 1918 წ.) და ავქსენტო ისაკის ძე სიხარულიძე. ეს უკანასკნელი ადრე ჩამოცილდა მეეტლეობას, ხოლო პირველი და მეორე სიკვდილამდე შერჩნენ მას. სამსონი თავისი ცხოვრების მეორე ნახევარში სიხუმის გადასახლდა და იქვე აღესრულა კიდეც.

მეეტლე გახლდათ შუაამაღლებელი ერმილე დოლიძეც, რომელიც პირველი რევოლუციის დროს ჩოხატაურში ჩამოსულ კობა ჯულაშვილს ატარებდა. კობას ღრმად ჩარჩა გონებაში ეს პიროვნება და წყალტუბოში ერთ-ერთი ჩამოსვლისას მოიგონა კიდევ... ერმილე ამაყობდა თავისი წარსულით, განსაკუთრებით კი ეტლის ბახმაროზე პირველი აყვანით. ყველა ეს მეეტლე ჩოხატაურში მუშაობდა. მათთან მეგობრობდა მეეტლე ყაისარ ბენდელიანი. ისინი უმთავრესად საჯავახოს ბაქნამდე დადიოდნენ. ზოგიერთი მეეტლე მეძვირე გახლდათ. ერთადერთი მეეტლე ილარიონ სიხარულიძე იყო, რომელსაც შედარებით იაფად დაჰყავდა მგზავრები.

ჩოხატაური მეორე რესპუბლიკის დროს ზემო გურიის მეჩაიეობის მთავარი ცენტრიც იყო. იქ მუშაობდა ჩაის სამი ფაბრიკა — ორი მდ. სუფსის მარცხენა სანაპიროს, ხოლო ერთი — მარჯვენა მხარეზე. მეორე რესპუბლიკის დაცემის შემდეგ მეჩაიეობაც დაეცა და ფაბრიკებიც არსებითად უქმად დარჩნენ.

გარდა ჩაის ფაბრიკებისა, ერთი ღვინის ქარხანაც (სუფსის მარცხენა სანაპიროზე) მუშაობდა. ქარხნის შენობები დღესაც დგანან, მაგრამ ქარხანა ძველებურად ვეღარ მუშაობს.

გასული საუკუნის 50-იან წლებში ჩოხატაურში ღვინის მეორე ქარხანასაც აშენებდნენ დაბაში ჩამომდინარე წყლის მარჯვენა სანაპიროზე, მაგრამ, როდესაც იგი აშენდა, მასში სამხარეომცოდნეო მუზეუმის გახსნა ამჯობინეს. დიდი ისტორიული ტრადიციების ჩოხატაურისათვის ასეთი მუზეუმი ქარხანაზე ნაკლები ღირებულების არ იყო, მაგრამ ღვინის ქარხანად მოაზრებული ნაგებობა მუზეუმისათვის მთლად შესაფერი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო. მუზეუმი ჩოხატაურისა 1958 წელს გაიხსნა. მისი პირველი დირექტორი გახლდათ ტარიელ ბასილია, რომელმაც რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო ინსტიტუტის ისტორიის ფაკულტეტი

დაამთავრა და ერთხანს იმავე ქალაქის გემოსაშენ ქარხანაშიც მუშაობდა. ტ. ბასილიას დიდხანს არ უმუშავია ჩოხატაურის მუზეუმში, მთელი თავისი ძალ-ღონე მუზეუმის აწყობას მოაწოდებდა. იგი რაფიელ გიორგაძემ შეცვალა, რომელმაც თავისი კვალი ღირსეულად აღბეჭდა ამ მუზეუმის ცხოვრებაში. რაფიელის დროს მუზეუმი საველე ძიებასაც აქტიურად ეწეოდა და კარგი საქმეც გააკეთა. რაფიელი მოგვიანებით სულიკო ვარშალომიძემ შეცვალა და მანაც ნაყოფიერად იღვაწა. ერთხანს ოტია კალანდაძეც აგრძელებდა რ. გიორგაძის მემკვიდრეობას. ასევე ითქმის მის შემდგომ დანიშნულ დირექტორზეც (მარინე შარაშიძე). ამ ბოლო დროს მუზეუმის დირექტორად ნათია კალანდაძე მუშაობს. ორიოდე წლის წინათ მუზეუმში მობრძანდა ჩოხატაურის მუზეუმების გენერალური დირექტორი შოთა ჩანტლაძე. მიუხედავად ამ ღონისძიებისა, მუზეუმში სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა მაინც ვერ ამძლვდა იმ დონეზე, როდესაც ყველა მისი თანამშრომელი თავის მთავარ ამოცანად კვლევა-ძიებას გაიხდიდა. და ასე მხოლოდ ჩოხატაურის მუზეუმში როდია, ასევეა ოზურგეთის ისტორიულ მუზეუმსა და სხვაგანაც.

დროა ამ გარემოებას მიექცეს ყურადღება და სამხრეთმცოდნეო მუზეუმი სამეცნიერო დაწესებულებადაც იქცენ.

ჩოხატაურს კარგი სამუსიკო და სამხატვრო სკოლებიც აქვს. ორივეს ღირსეული ხელმძღვანელებიც ჰყავს და შედეგიც სახეზეა.

1995 წელს ჩოხატაურის საზოგადოება ძალიან გაახარა თბილისის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ისტორიისა და მხარეთმცოდნეობის ფაკულტეტის ჩოხატაურში გადმოტანამ, რაც მისი რექტორის (იური სიხარულიძე) მეცადინეობით განხორციელდა. ფაკულტეტმა მუშაობა დაიწყო ჩოხატაურის გიმნაზიაში (დირექტორი გიორგი ჩხიკვიშვილის), მალე მისი დეკანი

გახდა და მუშაობაც კარგად აეწყო. ფაკულტეტზე მუშაობდნენ: პროფ. ი. სიხარულიძე, რომელსაც საქართველოს ისტორიის კურსი და არქეოლოგია მიჰყავდა. გ. ჩხიკვიშვილს ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის წაკითხვა მიენდო, ალექო კვინტრაძეს – ქართული ლიტერატურის ისტორიის წაკითხვა. პედაგოგიკის მეცნიერებათა კანდიდატი აკაკი ჩხიკვაძე (შემდგომ პროფესორი) უცხო ენათა კათედრას ედგა სათავეში და ინგლისურ ენას ასწავლიდა. ფაკულტეტზე თბილისიდან მოწვეული ზოგიერთი ლექტორიც იღვწოდა. მათ შორის ეთნოლოგი ნათელა კაპანაძეც.

ისტორიისა და მხარეთმცოდნეობის ფაკულტეტმა ჩოხატაურს სერიოზული მუშაობა გასწია და ღირსეულადაც მოემსახურა ჩოხატაურულ ახალგაზრდების იმ ნაწილს, რომელმაც იქ ისურვა სწავლის გაგრძელება. ფაკულტეტმა სამეცნიერო კონფერენციაც ჩაატარა და მეზობელ სოფ. გოგოლესუბნის სკოლაში გამსვლელი სამეცნიერო სესიაც მოეწყო. ამ სერიის მუშაობაში პროფ. ი. სიხარულიძეს გარდა, პროფ. ჩხიკვაძეც მონაწილეობდა. მოხსენებით გამოვიდა ალექო კვინტრაძეც და ა.შ. ერთხელ ფაკულტეტი ზემო სურებსაც ეწვია, რამაც ხალხის დიდი ინტერესი გამოიწვია. სასწავლო ექსკურსიებიც ხშირად ეწყობოდა ფაკულტეტზე და დიდ კმაყოფილებასაც იწვევდა.

რექტორის მეცადინეობით ფაკულტეტზე პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა გაერთიანებული ანსამბლიც შეიქმნა, რომელსაც დიდი ქართველი ფოლკლორისტის, პროფესორ მიხეილ ჩიქოვანის სახელი მიენიჭა.

ანსამბლს ხელმძღვანელობდა პროფ. ქს. სიხარულიძის სახელობის ჩოხატაურის სახალხო ანსამბლის ღირიჟორი, საქართველოს კულტურის დამსახურებული მოღვაწე ვაჟა გოგოლაძე. ფაკულტეტის გამოშვება თბილისში მოხდა 2000

წელს. სახელმწიფო გამოცდების თავმჯდომარე ბრძანდებოდა საქართველოს ჰუმანიტარულ-მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი და პროფესორი, მწერალი ლევან სანიკიძე (დაბ. 1925 წ.). ამ ფაკულტეტის აღზრდილი რამდენიმე პიროვნება დღესაც წარმატებით იღვწის ჩოხატაურში. მათ შორის არიან ლალი კორიფაძე, მანანა თედორაძე და სხვები. თბილისის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტმა, მართალია ერთი გამოშვების მეტი ვერ განახორციელა და 2000 წელს შეწყვეტა მუშაობა, მაგრამ ამ ერთი გამოშვებითაც წარუვალი კვალი აღბეჭდა დაბა ჩოხატაურის ისტორიაში იმით, რომ მისი წყალობით ის იქცა საუნივერსიტეტო დაბად და თვალსაჩინოდაც ამაღლდა მისი სახელი. ჩოხატაურელ სტუდენტებს შესაშურ მომსახურებას უწევდნენ ჩოხატაურის გიმნაზიის, სადაბო საბჭოსა და სარაიონო ბიბლიოთეკები, რომელთაგან დღეს მხოლოდ სარაიონო და სასკოლო ბიბლიოთეკაა მოქმედი (დირექტორი მ. მელუა). დაბა ჩოხატაურის სულიერ ცხოვრებას კარგახანს ემსახურებოდა მთავარანგელოსთა სახელობის რუსული ეკლესია, რომელიც დაბის ცენტრში იყო აგებული. ეკლესიაში მღვდელმსახურებას ანხორციელებდა დეკანოზი შაქარიშვილი. ეს ეკლესია, როგორც უცხო წარმოშობისა, არ დაინდეს საქართველოს მეორე რესპუბლიკის მესვეურებმა და დასაზღვრად გასწირეს. ეს გასული საუკუნის 20-იან წლებში მოხდა. მის გარშემო არსებული საგანე კი დღემდე ელოდება ახალ ქართულ ტაძარს. ამ საგანეში განისვენებენ ნიჭიერი ქართველი მხატვარი ვახტანგ ძნელაძე (გარდ. 1934 წ.), ღიდი ბიზნესმენი არშაკ მადათოვი (გარდ. 1938 წ.), შრომის გმირი, ქედის პარტიის სარაიონო კომიტეტის მეორე მდივანი და შესანიშნავი საზოგადო მოღვაწე თამარ მიხეილის ასული სიხ-

არულიძე (1917-1944) და დაბის ბევრი თვალსაჩინო მოღვაწენი.

კარგი იქნებოდა ამ საგანის პანთეონად გარდაქმნა, მაგრამ ეს მოსაზრება, სამწუხაროდ, დღემდე განუხორციელებლად რჩება.

იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ადრე თუ გვიან ეს აზრი ხორცს შეიხამს და დაბას ექნება მშვენიერი პანთეონი, რომელიც საშვილიშვილოდ დაიცავს ჩოხატაურის მოღვაწეების ხსოვნას. მოგვიანებით დაბის სასაფლაო მოაცილეს ცენტრს და მის გარეთ გაიტანეს. ჩოხატაური კარგახანს ღარჩა ეკლესიისა და მღვდელმსახურების გარეშე და მთლიანად მეორე რესპუბლიკის დაცემის შემდეგ გაიხსნა იქ პატარა სამლოცველო გიმნაზიის შენობის ერთ-ერთ ფლიგელში. ამ ეკლესიაში წლების განმავლობაში იღვწოდა დეკანოზი გიორგი ჯიბუტი, რომელიც შემდეგ თბილისს გადავიდა და იქ განაგრძო მღვდელმსახურება. დღეს ის დედაქალაქის ერთი დიდი უბნის – ვაკის ერთ-ერთი ტაძრის წინამძღვარია და საბურთალოს ანდრია პირველწოდებულის ეკლესიაშიც ენერგიულად იღვწის. დეკანოზი დიდი ოჯახის მესვეურიცაა და ცხრა შვილის სამაგალითო მამაც. შემდეგ ჩოხატაურში დიდი ტაძარიც აშენდა (ჭავჭავაძის ქუჩაზე), მაგრამ ამის გამო ადრინდელ სამლოცველოში წირვა-ლოცვა არ შეფერხებულა. ჩოხატაურის ეკლესიებს ხშირად სტუმრობს შემოქმედის ეპარქიის მღვდელმთავარი, მიტროპოლიტი იოსები (კიკვაძე).

ჩოხატაურს თვალსაჩინო ტრადიციების კავშირგაბმულობის კვანძიც გააჩნია. გასული საუკუნის 20-იანი წლების დამდეგს იგი ა. მადათოვის რესტორანის ახლოს (სამხრეთ-დასავლეთით) მდებარეობდა (მდინარის მარჯვენა სანაპიროზე). შემდეგ იგი დაბის ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეში გადაიტანეს, ახლა კი ისევ მდინარის მარჯვენა სანაპიროზეა, ოღონდ უფრო

ზემოთ. ჩოხატაურის კავშირგაბმულობას ისტორიაში ოქროს ასოებითაა ჩაწერილი აზნაურის იოსებ ჩხიკვიშვილის სახელი. ბატონი იოსები ჩოხატაურის კავშირგაბმულობის XX საუკუნის 20-იან წლებში ედგა სათავეში შემდეგ ის ბათომს გადავიდა საცხოვრებლად და აქაც კავშირგაბმულობის მესვეური ბრძანდებოდა. ბატონი იოსები დიდი გულმოდგინებით ზრდიდა კავშირგაბმულობის მომავალ მუშაკებს, რომელთა შორის ჩაქვისა და ჯიხანჯურის ფოსტების ხელმძღვანელი მოსე ავქსენტის ძე სიხარულიძეც (1902-1986) გახლდათ.

გასული საუკუნის 30-იან წლებში ი. ჩხიკვიშვილის ეს შეგირდი ჩოხატაურის კავშირგაბმულობის კვანძშიც ენერგიულად იღვწოდა. ამ კვანძს იმ დროს ვასილ ცინცაძე განაგებდა და ამას იმ დონეზე ანხორციელებდა, რომ ცენტრშიც შენიშნეს და 1941 წელს საქართველოს კავშირგაბმულობის სახალხო კომისრის (მონიავას) მოადგილედ დააწინაურეს. ბატონმა ვასილმა ამ თანამდებობაზეც ღირსეულად იღვაწა, მაგრამ ადრე გარდაიცვალა.

ვ. ცინცაძის სასახელოდ ისიც მეტყველებს, რომ მან აღზარდა ისეთი შესანიშნავი შვილი, როგორიც ევგენი ცინცაძე ბრძანდებოდა — ქართული ფილოსოფიური აზრის ერთ-ერთი გამოჩენილი მოღვაწე.

საქართველოს კავშირგაბმულობის სამინისტროში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ჩოხატაურელი ნოდარ ჯიქია, რომელიც კარგახანს მინისტრის მოადგილის სავარძელსაც ფლობდა. მოგვიანებით იგი მშობლიურ ჩოხატაურს დაუბრუნდა და ადგილობრივი კავშირგაბმულობის თვალსაჩინო მოღვაწეც იყო. ჩოხატაურის კავშირგაბმულობა დღესაც ენერგიულად იღვწის.

დაბა ჩოხატაურის ცხოვრებაში თავისი მოკრძალებული წვლილი ედოთ სამკერვალოს, სამჭედლოს, საავეჯო საამქროს, სახარაზოს და სხვა მცირე საწარმოებს.

სამკერვალო ადრე ვაჭარმა არშაკ მადათოვმა გახსნა, სადაც მისი მეუღლე იღვწოდა.

ეს დაწესებულება მადათოვის რესტორნის გვერდით (აღმოსავლეთით) მდებარეობდა და მეპატრონის დიდი ყურადღებით იყო გარემოცული. სამკერვალოს დასავლეთით, ქუჩის მეორე მხარეზე სახარაზო იყო, სადაც კარგი ხარაზები მუშაობდნენ. ესენი იყვნენ აზიურების ღიდოსტატი ბარნაბ აცანელიძე (სოფ. გოგოლესუბნის მკვიდრი), სიმონ სიხარულიძე (გარდ. 1969 წ.), ქრისტეფორე ჩხიკვაძე და სხვები. ამათგან პირველი 1937 წლის რეპრესიებმა იმსხვერპლა. იგი ციმბირს გადაასახლეს, საიდანაც აღარ დაბრუნებულა. ბარნაბს სამი ვაჟი დარჩა ობლად – შოთა, ავთანდილი და გივი აცანელიძეები. პირველი მათგანი რკინის ჭიშკრებისა და სხვათა ოსტატი გახლდათ, ხოლო ორი უკანასკნელი სპორტსმენები (ლელო ბურთის გუნდის წევრები) და ჩოხატაურის სახალხო ანსამბლ „გურია“-ს სოლისტები.

საავეჯო საამქროში ადრე თვალსაჩინო როლს ასრულებდა საქართველოს დამსახურებული არტისტის მიხეილ ჯალალანias მამა, რომელიც დიდი მომღერლის ერმალო სიხარულიძის სიძე (დის ქმარი) გახლდათ. მოგვიანებით ამ საამქროში მუშაობდა იმავე სოფლელი ალექსანდრე გოგოლაძეც, რომელსაც ძალიან სძულდა ახალი ხელისუფლება და, როდესაც ნასვამი იყო უწმაწურ ლექსებს მღეროდა ლენინზე. ამის გამო არ დაინდეს და 1937 წელს გააციმბირეს კიდევ, სადაც გარდაიცვალა. მას ცოლ-შვილი არ დარჩენია და ასე გადაშენდა იგი.

ჩოხატაურს კარგი სამჭედლოც ჰქონდა, სადაც სხვადასხვა ღროს უნარიანი მჭედლები სჭედდნენ რკინას.

მათ შორის იყვნენ გოგოლესუბნელებიც: ათანასე სიხარულიძე, საქართველოს დამსახურებული არტისტისა და მწერლის

გივი სიხარულიძის წინაპარი, იმავე სოფლელი ნესტორ სიხარულიძე და სხვები. ნესტორზე ასეთი სასიმღერო ლექსიც შეითხზა:

„მე ვარ ნესტორ პართენიჩი,
მჭედელი ვარ, ვბრდღვინავ,
როცა მოვკვდე, მე დამმარხეთ
სამჭედურის წინა.
თავს დამადეთ დიდი ურო,
საბერველი რკინა“.

ჩოხატაურის რაიონის სოფლებიდან მჭედლობა განსაკუთრებით პატივცემული იყო სოფ. გოგოლესუბანში, სადაც დღემდე შემორჩა სახელწოდება: „მჭედლების სერი“. მჭედელთა ამ სოფლიდან მოღწეულია ძვ.წ XII საუკუნის მჭედლის განძი, რომელიც არქეოლოგმა ტარიელ ჩუბინაშვილმა შეისწავლა აკად. ნ. ბერძენიშვილის მითითებითა და ხელშეწყობით. ამ განძმა ის როლი შეასრულა, რომ ეს სოფელი ძვ.წ. მეორე ათასწლეულის რუკაზე დაიტანეს და ერთბაშად მსოფლიოში გახდა ცნობილი.

მართალია, დღეს რაიონში მეაბრეშუმეობა აღარ არსებობს, მაგრამ XX საუკუნეში იქაც აყვავებული იყო და დაბას დიდი საპარკეც ჰქონდა, რომელიც ხელშესახებ შემოსავალს აძლევდა მოსახლეობას. კარგახანს ამ სამეურნეო დარგს ჩოხატაურში ფარნაოზ ცინცაძე ხელმძღვანელობდა და დიდი წარმატებითაც.

სწორედ ამ შესანიშნავი პიროვნების ასული აირჩია ცოლად ჩოხატაურის თეატრის ნიჭიერმა მსახიობმა და რეჟისორმა, საქართველოს დამსახურებულმა არტისტმა ანტონ ბარათაშვილმა.

დასასრულს არც ჩოხატაურის სასამართლო, პროკურატურა და პოლიცია არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ. ჩოხატა-

ურის მრავალ კარგ მოსამართლეთა შორის გამორჩეულია ვლადიმერ ტაბიძე, რომელიც გასულ საუკუნეში იღვწოდა. ამ მოსამართლემ მწერალ ნოდარ დუმბაძის ყურადღება მიიპყრო და მოუხსენებლად არ დატოვა. დაბის სამართლებრივ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა პროკურატურაც. ერთხანს ამ თანამდებობაზე ბრძანდებოდა ბატონი ალექსანდრე ზამბასიძე (შემდგომ ქუთაისის ოლქის პროკურორი). მოგვიანებით რაიონის პროკურორი გახდა სამტრედიელი ცნობილი ქორეოგრაფის გურამ სიხარულიძის ვაჟი თეიმურაზ სიხარულიძე (შემდგომ ქუთაისის საოლქო სასამართლოს წევრი).

საინტერესო ტრადიციებისაა ჩოხატაურის პოლიცია, რომელსაც სხვადასხვა დროს ბევრი კარგი ხელმძღვანელი განაგებდა.

მათ შორის იყვნენ შამშუ მჟავანაძე, კუკულავა, ალანია, ვასაძე და სხვები.

ჩოხატაურის პოლიციამ (ერთ დროს მილიცია ერქვა) დიდი როლი შეასრულა რაიონის მთიანეთში მოქმედი ომის ღებურტირების ლიკვიდაციაში და რაიონში სასურველი საზოგადოებრივი წესრიგის დამყარებაში.

მეოცე საუკუნის პირველ ნახევარში ჩოხატაურში უშიშროების მუშაკებიც იღვწოდნენ. მათგან აღსანიშნავი ბრძანდებიან სოსო კარსანიძე, შალამბერიძე და ა.შ.

ჩოხატაურში ხელისუფლების სხვადასხვა მიმართულების ცვლას შესანიშნავად ასახავს ქუჩების სახელწოდებები, რომელთა უმრავლესობაც მეორე რესპუბლიკის ჟამისა გახლდათ.

დაბის ცენტრალურ ქუჩას ადრე ლენინის სახელი ერქვა.

მესამე რესპუბლიკის ჟამს გაუქმდა ქუჩის ადრინდელი სახელი და ამ ქუჩას მწერალ ნ. დუმბაძის სახელი ეწოდა. იმავე ქუჩაზეა ამავე მწერლის სკვერი, სადაც მისი ბიუსტიც დგას.

დაბის მშენებაა რუსთაველის ქუჩაც, რომელსაც ადრე ამაღლების ქუჩა ერქვა.

ეს ქუჩა ნ. ღუმბაძის ქუჩიდან იწყებოდა და დაბა ჩოხატაურის საზღვრამდე (გოგოლესუბანთან) მდ. რუწითელამდე გრძელდებოდა.

შრომის გმირ ილია სიხარულიძის ეზოსთან ამ ქუჩას გამოეყოფა ერთი პატარა ქუჩა, რომელიც რეჟისორის მიხეილ ჯალაღანიას სახელი პქვია. ნ. ღუმბაძის ქუჩას უცალკევდება. ჭავჭავაძის ქუჩა, რომელიც შუა ფარცხმისკენ მიემართება.

30-იან წლებიდან ჩოხატაურს აკად. ნ. მარის ქუჩაც ამშენებდა და იგი ამავე როლს დღესაც ასრულებს. ნ. მარის ქუჩა მეცნიერის სოფლისაკენ (დაბლაციხე) მიემართება და დაბის ერთ-ერთი მშენებაა დღესაც.

ჩოხატაურში ჭიჭიკო ბენდელიანის ქუჩაც არის, გურიისა და თბილისისაც.

პირველი ყოფილი ბირკნაღის ტერიტორიაზეა, მეორე შუა ფარცხმის ტერიტორიაზე, ხოლო მესამე საჯავახოსაკენ მიმავალ გზაზე.

ადრე ეს ქუჩა ლენინის სახელით იწოდებოდა.

ჩოხატაურში გენერალ კონსტანტინე ლესელიძის ქუჩაც არის, პროფესორ გოგიბერიძის, მწერალ ჭოლა ლომთათიძის, მწერალ ავთანდილ გურგენიძის, აკაკი წერეთლის, იაკობ გოგებაშვილის, ფერშალ თეოფილე ჩიჩუას, დავით გურამიშვილის, დიდი სამამულო ომის გმირის პლატონ წიქორიძის, მერაბ კოსტავას, ნინო რამიშვილის და ზოგ სხვათა (იხ. ი. სიხარულიძის ჩოხატაურის ქუჩები. მზადაა გამოსაცემად).

მეორე რესპუბლიკის ჟამს ჩოხატაურში ორი დიდი ქანდაკება (ვლ. ლენინის და საქართველო – ამიერკავკასიაში კომკავშირის ფუძემდებლის ბორის ძნელაძის) და ბიუსტიც (ფილიპე მახარაძის და ნოდარ ღუმბაძისა) იყო.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ პირველი სამი არ დაინდო და აიღო. დარჩა მხოლოდ ნ. დუმბაძის ბიუსტი, რომელსაც შემდეგ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის პირველი პრეზიერის ნოე რამიშვილის ბიუსტი შეემატა.

ჩოხატაურის უბნის მმართველობის რუსული ხელისუფლების დროს ამ მმართველობის სასურველი პირები ანხორციელებდნენ, რომელთა შორის ადგილობრივი აზნაურებიც ერივნენ.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ეამს ქართული მმართველობა დამყარდა და ამ ადმინისტრაციული ერთეულის მართვა სულ ქართველთა ხელში გადავიდა.

ასევე გაგრძელდა მეორე რესპუბლიკის დროსაც.

იმ დროს ერთობ შემცირდა ადგილობრივი ადმინისტრაციული ერთეულების ტერიტორიები და რამდენიმე სათემო რაიონი წარმოიქმნა. მათ შორის იყო ჩოხატაურის სათემო რაიონი, რომელშიც ჩოხატაურის გარშემო მდებარე სოფლები გაერთიანდნენ. ეს სოფლები გახლდათ შამანაური, ბუკისციხე, დაბლაციხე, საყვავისტყე, წიფნარი, ზემოფარცხმა, შუაფარცხმა, გოგოლესუბანი, ზემოამაღლება, შუაამაღლება, ქვემოამაღლება, გუთური, ბერეჟოული და სხვა.

იმ დროს ჩოხატაურის სათემო რაიონის პირველი პირი პარტიის სარაიონო კომიტეტის პირველი მდივანი იყო, რომელსაც მხარში ედგა მშრომელთა დეპუტატების საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარე. გასული საუკუნის 20-იან წლებში ჩოხატაურის აღმასკომს იანუელელი სევერიან კეკელიძე განაგებდა, რომელიც მოგვიანებით თბილისს გადმოიყვანეს და დედაქალაქში დარჩა გარდაცვალებამდე. ს. კეკელიძე იმ დროის ტიპიური მოღვაწე გახლდათ და დიდი სიმკაცრით მუშაობდა. 1924 წლის გაზისვლების შემდეგ მას ეწვია ბებიაჩემი (ფატი სელიმისძის ასული ლომთათიძე) და შვილისათვის (მოსე

სიხარულით) ისეთი მოწმობის მიცემა თხოვა, რომელიც მას უმაღლეს სასწავლებელში შესვლის უფლებას მისცემდა. მაგრამ, რადგან მოსე 1924 წლის გამოსვლების მონაწილე გახლდათ, აღმასკომის თავმჯდომარემ დედამისს უარი უთხრა ასეთი დოკუმენტის მიცემაზე.

მ. სიხარულით ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ყოფილი წევრი ავანტურის მომწყობ მენშევიკებს არ თანუგრძნობდა, მაგრამ ეს აღმასკომის თავმჯდომარისათვის ბევრს არაფერს ნიშნავდა და გამოსვლების ამ მონაწილეს მტრად მიიჩნევდა. ეს მას არც დაუმაღავს მოწმობის მთხოვნელისათვის: „ქალბატონო მე, თქვენ სასურველ მოწმობას ვერ მოგცემთ, რადგან ჩვენ მტრებს არ კი ვზრდით, არამედ მხოლოდ ერთგულ პირებს ვუწყობთ ხელს“-ო.

ასე გაწბილებული გამოვიდა მისი კაბინეტიდან ახალი დროის ბუნების უცოდინარი გოგოლესუბნელი დედა.

მისი ვაჟი შემდეგაც ცდილობდა ამ მოჯადოებული წრის გარღვევას, მაგრამ ვერ შეძლო და იძულებული დარჩა ჩოხატაურის ჰუმანიტარულ ტექნიკუმში მიღებული განათლებით დაკმაყოფილებულიყო.

გასული საუკუნის 20-იანი წლები არც თუ ისე ხელსაყრელი დრო იყო რაიმე სიახლეების დასანერგად, მაგრამ სათემო ხელისუფლებამ მაინც იმარჯვა და ზოგიერთი ისეთი მშენებლობა განახორციელა, რომელიც კარგ დროშიც ძნელი განსახორციელებელი იქნებოდა. ასეთი გახლდათ რაიონის საავადმყოფოს აგება (1927 წ.) და ზოგი სხვა. სათემო რაიონის ხელისუფლებას მალე სოფლის სოციალისტური გარდაქმნაც გადაეცა საზრუნავად და ჯერ მიწის ამხანაგური დამუშავება „ტოზით“ გაჩაღდა, ხოლო შემდეგ იგი მიწის სოციალისტურმა დამუშავებამ („სოზი“) შეცვალა. ამ რთულ ჟამს სათემო რაიკომი ნიშნავდა სოფლის კომისრებსაც, რომლებიც სოფლის

გარდაქმნას ხელმძღვანელობდნენ. ასეთი დაძაბული მუშაობის შემდეგ 20-იანი წლების მიწურულს ზოგიერთ სოფელში კოლმეურნეობის ჩამოყალიბებაც მოხერხდა.

1930 წელს ქვეყანა გამოეთხოვა სათემო მმართველობას და მათი უფრო დიდ რაიონად გაერთიანება ამჯობინა. რაიკომი, აღმასკომი და სხვა დაწესებულებანი ისევ ხელუხლებელი დარჩა. 1930 წელს ჩოხატაურის სარაიონო კომიტეტის პირველ მდივნად ზემოერკეთელი ვასილ როინიშვილი აირჩიეს, რომელიც 1934 წლამდე განაგებდა რაიონს.

1934 წელს ის ტროცკისტობის გამო გაათავისუფლეს თანამდებობიდან და დასაჯეს კიდეც. ვასილ როინიშვილი ბენიამინ ბერაძემ შეცვალა და ორიოდე წლის განმავლობაში ისიც ედგა სათავეში სარაიონო მმართველობას. 1937 წელს იგი თბილისიდან მოწვეულმა პიროვნებამ შეცვალა, მაგრამ ეს კაციც მალე გაიწვიეს უკან და რაიმე მნიშვნელოვანი ღონისძიების განხორციელება ვეღარ მოასწრო. 1938 წელს დაბლაციხელი ლეონიდე ჩხიკვიშვილი მოველინა ჩოხატაურს პირველ პირად და კარგახანსაც (1945 წ.) უძღოდა რაიონს. 1945 წელს ლ. ჩხიკვიშვილი შოთა ჭანუყვაძემ შეცვალა, რომელიც მანამდე ჯერ ხულოს რაიონის ხელმძღვანელი გახლდათ, ხოლო შემდეგ — ქობულეთისა.

იმ დროს მე უკვე სტუდენტი ვიყავი და რაიონში იშვიათად ჩამოვდიოდი. ამიტომ იმ მუშაობაში, რომელსაც ახალი ხელმძღვანელი ანხორციელებდა, არც ისე ინფორმირებული გახლდით. არდადეგების ჟამს თვალი მომიკრავს ხოლმე რაიონის ხელმძღვანელისათვის, რომელსაც ყველა აქებდა და რაიონიც ღირსეულად მიჰყავდა. ბევრი რამ გაკეთდა მაშინ ჩოხატაურში. მათგან განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ჩოხატაურის ახალი დროის დაბად გარდაქმნა 1947 წელს, რაც მის საამისოდ აუცილებელ გაფართოებას მოჰყვა. ამ გარემოებამ

შუაფარცხმის, გოგოლესუბნის და ჩოხატაურის გარშემო არსებული სოფლების ტერიტორიული შემცირება გამოიწვია, მაგრამ ჩოხატაურის კვლავ დაბად ქცევა აუცილებელი მოვლენა გახლდათ.

1949 წელს დიდი ზეიმით ჩატარდა აკად. ნ. მარის სახლ-მუზეუმის გახსნა დაბლაციხეს (ყოფილი საყვავისტყის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი). იუბილეზე მრავალი თვალსაჩინო მეცნიერი შეიკრიბა. მათ შორის იყვნენ დიდი ქართველი ენათმეცნიერები აკად. აკაკი შანიძე, აკად. გ. ახვლედიანი, პროფესორი სერგი ჟღენტი, დოცენტები იოსებ მეგრელიძე, ალექსანდრე ლლონტი და სხვები. სამწუხაროდ, ამგვარი მდგომარეობა დიდხანს აღარ გაგრძელდა და 1950 წელს მოსკოვმა მარი და მისი მოძღვრება დაგმო. ამ გარემოებას მარის მუზეუმის გაუქმება მოჰყვა და მუზეუმის შენობაც ჩალის ფასად გაიყიდა. მისმა მებატრონემ დიდი მეცნიერის სახლი დაშალა და იმავე ეზოს შუაგულისაკენ გასწია.

როდესაც სოფლის უმიწაწყლო მოსახლეობამ მარისადმი ახალი დამოკიდებულება გაიაზრა, მის ეზო-კარში დამკვიდრების ფიქრი დაეუფლა და ზოგმა კიდევ მოახერხა ეს. თანდათან სახელოვანი მეცნიერის ეზო სრულ სხვათა საქონეებელი შეიქმნა.

გამოხდა ხანი და მარის სახლ-მუზეუმის აღდგენა აუცილებელი შეიქმნა, მაგრამ მის ეზო-კარში ამისთვის ადგილი აღარ აღმოჩნდა. მუზეუმის აგება ჩოხატაურის საშუალო სკოლის ეზოში გადაწყდა, რომელიც ნ. მარის სახელობის გახლდათ. მუზეუმი ახალ ადგილზე ურიგო არ იყო, მაგრამ შემდეგ სკოლის ეზოდან გატანა ამჯობინეს.

ბევრს ეგონა, რომ მას დიდი მეცნიერის ეზოში გამოუძებნიდნენ ადგილს, მაგრამ ეს არ მოხდა და იგი მეზობელ კოტე მარის ეზოში გაიხსნა. მის გახსნაზე თბილისელი მეცნიერებიც

ბლომად ჩამობრძანდნენ და ადგილობრივმა მოსახლეობამაც ბლომად მოიყარა თავი. მუზეუმი გახსნა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტმა თამაზ გამყრელიძემ. წარმოითქვა საინტერესო სიტყვები. თ. გამყრელიძემ აღნიშნა, რომ ნ. მარის კრიტიკამ ვერ გაუძლო დროს და დიდი მეცნიერის ზოგიერთი შეხედულება კვლავ აღდგა. ბატონი კ. მარი ძალ-ღონეს არ იშურებდა მისი ახლობელი დიდი მეცნიერის მუზეუმის წარმატებისთვის, მაგრამ მალე გარდაიცვალა და მისი გაძლოლა მისმა ოჯახმა იტვირთა.

1952 წელს საქართველო ორ დიდ ოლქად დაიყო. ერთს ქუთაისის ოლქი ეწოდა, ხოლო მეორეს — თბილისის.

მალე ქუთაისის საოლქო კომიტეტში გადაიყვანეს შ. ჭანუყვაძე, რომელიც რაიონის ხელმძღვანელის თანამდებობაზე გამოცდილმა პიროვნებამ გრიგოლ მამალაძემ (დაბ. 1907 წ.) შეცვალა. ახალი ხელმძღვანელი ღრმად განათლებული და კაცთმოყვარე პიროვნება ბრძანდებოდა და მალე დაიმსახურა ხალხის სიყვარული და პატივისცემა. გრიგოლ მამალაძე 1955 წლამდე უძღოდა ჩოხატაურის რაიონს და მის მემკვიდრედ ოზურგეთიდან მობრძანდა აკაკი გობრონიძე, რომელსაც რაიონის გაძლოლის გამოცდილება უკვე გააჩნდა. ამ დროს რაიონის ყოფილი წინამძღოლი ისევ აღმასკომის თავმჯდომარედ დაინიშნა და ახალ ხელმძღვანელადაც სამაგალითოდ იღვწოდა. ა. გობრონიძე ძალზე ენერგიული კაცი გახლდათ და რაიონმაც თვალსაჩინოდ წაიწია წინ.

მან ყურადღება მიაქცია კომკავშირის რაიკომსაც, სადაც პირველ მდივნად რევაზ თედორაძე აირჩიეს და ის სამაგალითოდ დაიახლოვა კადეც. როდესაც აუცილებელი იყო, ა. გობრონიძე რ. თედორაძის თანხლებით აკონტროლებდა რაიონის ჩაის პლანტაციებს თუ სხვას.

ისეთი წარმატებანი, რაც ა. გობრონიძის დროს განხორციელდა, მანამდე არასოდეს უნახავს ჩოხატაურის რაიონს და ეს იმ დროს ხდებოდა, როდესაც მთელ საბჭოთა კავშირს სულს უხუთავდა ნ. ხრუშჩოვის ვოლუნტარიზმი და სუბიექტივიზმი.

1962 წელს სიმახინჯე იქამდე მივიდა, რომ ჩოხატაურის რაიონიც გააუქმეს.

ა. გობრონიძე იძულებული გახდა ისევ ოზურგეთს დაბრუნებულიყო და აღმასკომის თავმჯდომარის სავარძელი ეკმარა. ოზურგეთს გადაიყვანეს რაიონის სხვა მოღვაწენიც – გრიგოლ მამალაძე, რევაზ კვინტრაძე და სხვები. გრ. მამალაძე ფ. მახარაძის სახელობის რაიონის აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილის თანამდებობით დაკმაყოფილდა, ხოლო რევაზ კვინტრაძე გაერთიანებული რაიონის რაიკომის მესამე მდივნის თანამდებობით.

ასე გაგრძელდა ნ. ხრუშჩოვის დამხობამდე.

ოზურგეთიდან დაბრუნების შემდეგ ჩოხატაურის ხელმძღვანელად რ. კვინტრაძე (დაიბ. 1927 წ.) დააწინაურეს, გრიგოლ მამალაძეს კი რაიონის აღმასკომის თანამდებობა ერგო.

შესაშური თანხმობით იღვწოდნენ რ. კვინტრაძე და გრ. მამალაძე (იხ. ი. სიხარულიძის წიგნი „რევაზ კვინტრაძე“).

რ. კვინტრაძე ხშირად მიწვევდა რაიონში და მეც ხალისით ჩავდიოდი. მის დროს მნიშვნელოვნად გავაღრმავე კიდეც, როგორც ზემოგურიის, ისე შუაგურიის შესწავლა. ქვემოგურია უფრო ადრე შევისწავლე და 1959 წელს ცალკე წიგნიც (რედ. აკად. ნ. ბერძენიშვილი) მიუძღვნენი.

ქვემოგურია არც ისე დიდხანს იყო ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში, მაგრამ ხალხს მაინც დაავიწყდა მისი წარსული. XIX საუკუნის შუა ხანებში ქვემოგურია ქობულეთად

იქცა, თუმცა ესეც იშვიათად თუ ვინმემ იცის. 1921 წელს ქობულეთი აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შეიტანეს (ი. სტალინის მეცადინეობით) და მისი ნაწილი გახდა.

ეს მხარე გურიის სამთავროს მნიშვნელოვანი ნაწილი გახლდათ, რადგან იქ იყო ისეთი ქალაქი, როგორიცაა ბათუმი, რომელიც ქვემოხატუმიდან წამოიზარდა. ბათუმი ერთ დროს გურიის სამთავროს დედაქალაქიც გახლდათ (იხ. პ. ინგოროყვას წიგნი „გიორგი მერჩულე“ და არაერთი სხვა).

სამწუხაროდ, ისტორიკოსთა ერთი ნაწილი ქვემოგურიის ასეთ გააზრებას ვერ იტანს და მეტწილად დუმილს ამჯობინებს. ასეთი ტენდენცია მეცნიერულად მავნე და მიუღებელია. ყოველი ისტორიკოსი მეცნიერებას უნდა ემსახუროდეს არა რაღაც ახირებულ აზრს. ქვემოგურია საქართველოს 1878 წელს დაუბრუნდა და მალე ჩადგა მშობლიური ქვეყნის სამსახურში. ჩვენი ვალაია ღრმად შევისწავლოთ საქართველოს ყოველი ნაწილი და სწორი აზრი მივაწოდოთ ჩვენს მომავალ და საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულ მსოფლიოს ყოველ მოქალაქეს.

1973 წელს გაათავისუფლეს რ. კვინტრაძე და იმერეთიდან მიიწვიეს თამაზ იმედაძე, რომელმაც პირველად ყურადღება მიაქცია რაიონის ცენტრს და ერთბაშად აიღო ყველა ის დუქანი, რომელიც ჩოხატაურელ ვაჭართა საქონებელი გახლდათ. ეს დუქნები ნ. დუმბაძის ქუჩაზე იყო განლაგებული და ადრინდელი ჩოხატაურის სავაჭრო ცენტრს ქმნიდნენ. მათი აღებით ეს ცენტრი ერთგვარად გაღამაზდა, მაგრამ ამ მაღაზიებს თან გაჰყვა ჩოხატაურის ადრინდელი სავაჭრო ცენტრის ისტორიაც.

თ. იმედაძემ თავის მემუარებში ფართოდ მიმოიხილა ის ღონისძიებანი, რომელიც მისი ხელმძღვანელობით განხორციელდა ჩოხატაურში გასული საუკუნის 70-იანი წლების

შუახანებში. ის 1977 წელს წავიდა ჩოხატაურიდან და სამტრედიისში განაგრძო თავისი მოღვაწეობა.

მის შემდეგაც არ შენელებულა მუშაობა ჩოხატაურს, მაგრამ რამდენიმე წლის შემდეგ ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ დააძხო მეორე რესპუბლიკა და გზა გაუხსნა საქართველოს მესამე რესპუბლიკას, რომლის დროს ისევ კაპიტალიზმი აღდგა.

ამ დროიდან ერთხანს ჩოხატაურს მიხეილ მარი განაგებდა, შემდგომ კი გრიგოლ (გია) ცინცაძე, რომელმაც ენერგიულად იღვაწა. ააგო სახელოვანი მწერლის ნ. დუმბაძის სახლ-მუზეუმი სოფელ ზენოხანს, ნ. მარის მუზეუმი დაბლაციხეს და ა.შ. ის ეკლესიების მშენებლობასაც უწყობდა ზელს და თვალსაჩინო ღვაწლი დასდო ბახმაროს ეკლესიის აგებასაც. მისივე მეცადინეობითა და ქველმოქმედებით გამოიცა ჩემი წიგნიც — „ბახმაროს ფერისცვალების ეკლესია“.

შემდეგ კარგახანს უძღვებოდა ჩოხატაურის რაიონს ექიმი ანტონ ზუნდაძე. მის დროს რაიონის გამგებლად მოიწვიეს ოზურგეთელი ლელა იმედაიშვილი, რომელმაც წარმატებით იღვაწა და შემდეგ ისევ ოზურგეთს დაუბრუნდა.

ამ ბოლო დროს რაიონში ენერგიულად იღვწის გამგებლის თანამდებობაზე ირაკლი კუჭავა, რომელიც ადრე გამგებელ გრ. ცინცაძის მოადგილედ მუშაობდა და რაიონის მართვის დიდი გამოცდილებაც ჰქონდა.

ბოლოს, დაბა ჩოხატაურის გარშემო შემოკრებილ სოფლებსაც არ შეიძლება არ გადაეავლოთ თვალი. ამ სოფელთა ერთი წყება ნიგოეთის ქედის სამხრეთ კალთებზეა შეფენილი და ყველა მთასშერჩენილ სოფელთა ტიპს განეკუთვნება.

როგორც უკვე ითქვა, ჩოხატაურის ახლანდელი რაიონის დაარსებისას, მასში სოფელი ჭანჭათიც შედიოდა. ჭანჭათი ზანური სახელია და „საბუზარას“ ნიშნავს. ჩოხატაურის

რაიონში შემაჯალ ნიგოეთის ქედის სოფელთა შორის არც ერთ სხვას არ შემორჩა ზანური სახელი, რაც თვალსაჩინოდ აბნელებს მათ ადრინდელ წარსულში ჩახედვას. სოფელ ჭანჭათის ესაზღვრება სოფ. ზომლეთი, რომელიც ისტორიის ხანგრძლივობით სულაც არ ჩამოუვარდება მეზობელს. ის თვალსაჩინო მოღვაწეთა სამკვიდროცაა. ზომლეთელნი იყვნენ ისეთი გამოჩენილი მწერლები, როგორებიც ბრძანდებოდნენ: ნოე ქურიძე („ზომლეთელი“), სანდრო ქურიძე („ეული“), კრიტიკოსი შოთა ქურიძე და სხვები. საზოგადო მოღვაწეებით არც ზომლეთის მეზობელი ვანი არის ღარიბი. ამ სოფლის უძველესი წარსული იმ მენპირებით იწყება, რომელიც მდ. სუფსის მარჯვენა სანაპიროზეა ნაპოვნი. სამწუხაროდ, როგორც ზომლეთის, ისე ვანის შორეულ წარსულზე დღეს ძალიან მწირი ცნობები გაგვაჩნია და ჯერჯერობით იქ არც ზანთა ცხოვრება იკვეთება ნათლად და არც სევანთა ნათესავისა. სახელწოდება ვანი საგზაო სადგურის სახელწოდებაა და იმ გზაზე მიგვანიშნებს, რომელიც უძველესი დროიდან იქ გადიოდა. ასეთი სადგური გახლდათ ადრე სურის ხეობის „დიდი ვანი“-ც (ქვემო სურებს).

ფეოდალიზმის ეპოქაში ეს სოფელი კარგახანს ზემო გურიის ერისთავთა (კობალაძე, შარვაშიძე) საკუთრებაშია სავარაუდებელი, ხოლო შემდეგ (XVIII) იგი თავად შალიკაშვილთა ქვეყნის ცენტრად იქცა. საშალიკაშვილოს მეთაური ვანში ისხდა, სადაც დღეს სოფლის მღვდელი (მახარაძე) ცხოვრობს. შალიკაშვილები ძალღონეს არ იშურებდნენ სათავადოს გაფართოებისათვის, მაგრამ იმ ძნელ დროს ამის განხორციელება ხელშესახებადაც ვერ შეძლეს.

ვანს აღმოსავლეთით სოფელი სამება ესაზღვრებოდა. ეს სახელი შედარებით ახალია და ქრისტიანობაზე ადრეულ ხანაზე ვერაფერს მეტყველებს. საქართველოს მეორე რესპუ-

ბლიკის ჟამს იყო ცდა მისი შეცვლისა და მისთვის „განთიადის“ შერქმევისა, მაგრამ ამან შედეგი ვერ გამოიღო და ვერ სძლია სამებას. სამება ზემო გურიის ადრინდელ ერისთავთა სამკვიდროა და ამ გარემოებითაც იქცევს ყურადღებას. იქ სვანური წარმომავლობის აზნაური ჟღენტებიც ცხოვრობდნენ და თავის დროზე თეაღსაჩინო როლსაც ასრულებდნენ ამ სოფლისა და, საერთოდ, მთელი ზემო გურიის ცხოვრებაში. ერთ-ერთი ამათი შთამომავალი დეკანოზი დღესაც სასულიერო სამსახურშია და იმ დიდ ტაძარსაც წარმატებით უძღვის, რომელიც ამ რამდენიმე წლის წინათ დიდმა ქართველმა ხელოვანმა და საზოგადო მოღვაწემ პაატა ბურჭულაძემ ააგო. ჯერ-ჯერობით არც სოფლის ზანური და სვანური პერიოდი გვიმხელს თავს, მაგრამ გავა დრო და არქეოლოგები წინ წასწევენ ამ საინტერესო საკითხს.

ასევე ითქმის ამაღლების თემის სოფლებზეც — ქვემოამაღლება, შუაამაღლება და ზემოამაღლება. ამ თემის მკვიდრნიც გულმოდგინედ ცდილობენ ჩაწვდნენ ისტორიის სიღრმეებს და მოიცილონ თავზე ძალით მოხვეული „განახლების“ სახელი, მაგრამ ეს არც ისე იოლი გამოდგა. ამას ქვემოამაღლებისათვის „ამაღლების“ შერქმევაც მოწმობს. ამაღლების თემის დაშლის შემდეგ წარმოქმნილი „ქვემოამაღლების“ „ამაღლებად“ მონათვლა არ არის სწორი.

რუსულ დოკუმენტებში, მართალია, ასეა, მაგრამ რუსები ვერც ისე ერკვეოდნენ ქართულ საგეოგრაფიო სახელებში, რომ ჩვენც მათ დავეყრდნოთ და ისეთივე შეცდომა დაუშვათ, რასაც ისინი უშვებდნენ.

დღეს საქართველოში ისე განვითარებულია საისტორიო გეოგრაფია, რომ ჩვენ ქართველ მეცნიერებს უნდა მივმართოთ და არა მცდარ რუსულ დოკუმენტებს. ძალიან უხერხულობას ქმნის ის გარემოება, როდესაც იმავე თემის მეორე სოფელს

კვლავ იმ სახელით ვიხსენიებთ, რომელიც გასულ საუკუნეში შემოიღეს („შუაგანახლება“) და კრინტსაც არ ვძრავთ „ზემოამაღლებაზე“, რომელიც გასაუქმებლად გასწირეს გასულ საუკუნეში. სწორედ ეს სოფელი იყო ამაღლების თემის ღერძი და მისდამი ასეთი გულგრილობა ვერაფერ სიკეთეს ვერ მოიტანს. ამაზე სოფელ ზემოამაღლების იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის მოღვაწეებმა უნდა აღიმადლონ ზმა და თავიანთი ღირსეული წვლილი დასდონ ამ დიდი ისტორიული სოფლისა და მისი სახელის აღდგენას. ზემოამაღლებასთან იწყებოდა ასევე ისტორიული ფარცხმის თემიც, რომელიც გვიან შუა საუკუნეებში სამ სოფლად დაიშალა (ქვემოფარცხმა, შუაფარცხმა და ზემოფარცხმა). XVIII საუკუნეში ქვემო ფარცხმაში გოგოლაძეები დასასლდნენ და თავიანთი საგვარეულო სახელი სოფლის სახელად აქციეს. ის ჯერ გოგოლეუად იწოდებოდა, ხოლო შემდეგ — გოგოლესუბნად ჩამოყალიბდა. ამ სოფლის ძველი სახელები (სვანური, ზანური), ჯერ კიდევ არაა გამოვლენილი და არც ეს სოფელია ღვთისმშობლით შესწავლილი არქეოლოგიურად. შემთხვევით აღმოჩენებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია მის ერთ-ერთ გორაზე აღმოჩენილი ძვ.წ. XII საუკუნის მჭედლის განძი. ამასთანავე ზოგ სი-ახლეს გვპირდება მჭედლების სერის „ნაურიალიც“, რომელიც აქამდე არქეოლოგიურად არ არის შესწავლილი. გოგოლესუბანში ზოგიერთი საგვარეულო სასაფლაოცაა შემონახული. მათ შორის უფრო ძველია „დიდი ველას“ სერის სამაროვანი (ძვ.წ. IV-III სს.). აღსანიშნავია მჭედლების სერის „ნეკლესურის“ სასაფლაოც (სიზარულიძეთა) და ა.შ.

XIX საუკუნეში უცხო სახელმწიფომ მოსპო ამ სოფლის საგვარეულო (ქართული) ეკლესიები და მისი მოსახლეობა იმ რუსულ სათემო ეკლესიაში შერევა, რომელიც ამ სოფლის საიცრად ღარიბ მოსახლეობას ააგებინა XIX საუკუნის 90-

იანი წლების პირველ ნახევარში. 1933 წელს ეს ეკლესია დაანგრეს ქართველებმა. გასული საუკუნის მიწურულში იყო ახალი ქართული ეკლესიის აგების ცდა, მაგრამ ამას სასურველი შედეგი არ მოჰყვა და სოფელი დღესაც უეკლესოდ ცხოვრობს.

ქართველი ხალხი დიდი მუსიკალობით გამოირჩევა, მაგრამ იმდენი დიდი მომღერალი, რაც გოგოლესუბნელებმა აღზარდეს იშვიათად თუ რომელიმე სოფელში იყოს ზემო გურიასში. ეს მომღერლები ბრძანდებოდნენ ერისთავის კარზე აღზრდილი ივანე ივანესძე ფარეში, მისი ვაჟი ისაკი სიხარულიძე, ფარეშის ძმისწული ტარიელ სიხარულიძე, ვახტანგ სიხარულიძე, ბარნაბ სიხარულიძე, ვლადიმერ ბერძენიშვილი, ერძალო სიხარულიძე, გარსევან სიხარულიძე და სხვები, რომელთაც არა მარტო გაუთქვეს სოფელს სახელი, არამედ იგი „სამუსიკო გოგოლეთად“ აქციეს.

ამ სოფლის ადგილთა სახელებმა არა მარტო უძველესი სვანური სახელიც („ღვები“ - ბუკი) შემოინახეს, არამედ ზანური — „დიხაკურო“, „ოსინეთი“ და ზოგი სხვა. ასე რომ, ისტორიკოსს საშუალება ეძლევა თვალი გაადევნოს სოფლის წარსულს ძველი წელთაღრიცხვის მესამე-მეორე ათასწლეულიდან მოკიდებული დღემდე.

თავისი წარსულით გოგოლესუბანს არც შუა და ზემოფარცხმა ჩამორჩა. ამის მოწმობაა ზემოფარცხმაში აღმოჩენილი ქვევრსამარხები (ძვ.წ. III ს.) და სხვა ძეგლები.

შორეული წარსულის სოფელია წიფნარიც, რომლის ტერიტორიაზე სხვადასხვა დროს წარსულის მრავალი ძეგრფასი ძეგლია აღმოჩენილი.

ჩოხატაურის რაიონს ხევისწყლის ხეობის (კალაგონის მხარე) მრავალი სოფელი ამშვენებს. ეს სოფლებია ბურნათი (აღრინდელი ზემოსაჯავახო), კოხნარი, ქვემოხეთი, ჩომეთი,

ზემოხეთი, ქვაყუდე და ბევრი სხვა. ეს ხეობა გვიან შუა საუკუნეებში ისეთ დიდ ფეოდალს ეკავა, როგორც ჯავახ ჭილაძე გახლდათ. ჯავახი თუმცა ადრე დაიღუპა, მაგრამ მისი სახელი დიდხანს შერჩა, როგორც ხეობას (საჯავახოს წყალი), ასევე მის სოფლებს (ქვემოსაჯავახო, შუასაჯავახო, ზემოსაჯავახო) და ა.შ.

ზემო გურია ადრე ამ მხარეშიც შორს განივრცობოდა, მაგრამ მეორე რესპუბლიკის ჟამს დიდი ტერიტორია ჩამოაჭრეს და სამტრედიის რაიონს შეუერთეს. ამ მხარეს სამხრეთით სურის ხევი ეკუროდა, რომელმაც ერთ დროს დიდ წარმატებას მიაღწია და დიდი ტერიტორია აითვისა. სურის ხევის დაშლის შემდეგ იქ რამდენიმე სოფელი წარმოიქმნა: ტობახჩა (ჭანურია), თავსურები, ზემოსურები და სხვა. სურის ხევში მნიშვნელოვანი გზა შემოდიოდა სამცხიდან. ეს გზა ზემოსურებში ორად იყოფოდა. ერთი ხევში ეშვებოდა, ხოლო მეორე — ფერსათის ქვეყნისაკენ მიემართებოდა. გზებით კიდევ უფრო იყო დასერილი გუბაზეულის ხევი, სადაც ბახმაროს მთებიდან მრავალი გზა და ბილიკი ეშვებოდა. ზოგი მათგანი ნაქალაქევისაკენ მიემართებოდა, ხოლო ზოგიც სურის ხეობით იკაფავდა გზას.

არანაკლები მნიშვნელობის გახლდათ ბახვისწყლის ხეობაც, სადაც ბახმაროდან მომავალი მოკლე გზა მოდიოდა და აცოცხლებდა ამ ხევს, რომელიც ზემო და შუა გურიას მიჯნავდა. ხევის გამოსავალი ასკანა გახლდათ, სადაც დიდი ციხე იდგა.

ამ ხევსა და გუბაზეულის ხევს შუა მდებარეობდა ფართოდ სახელგანთქმული ოცხანა, რომელიც ქუთათელს ეკუთვნოდა და ხალხის დიდ ყურადღებასაც იქცევდა. ოცხანის სამხრეთ-აღმოსავლეთით სოფელი მეწიეთი მდებარეობდა, ხოლო

დასავლეთით — ბუკნარი (იხ. ნინო დოლიძე, „ადგილის დედა“
რედ. ი. სიხარულიძე).

ზემო გურიაში გვიან შუა საუკუნეებში დიდ როლს
ასრულებდნენ სოფლები — ერკეთი, ინტაბუეთი, გუთური, გორა
და ბერეჟოულიც. ამათგან ნაწილი გვიანდელი წარმონაქმნი
იყო, ხოლო გუთური ზანთა დროს წარმოიქმნა და „გუნთურად“
იწოდებოდა. ამ სოფელმა არქეოლოგთა ყურადღებაც მიიქცია
და ძვ.წელთაღრიცხვის ხანის არაერთი ძეგლი გამოვლინდა.

შორეული ჟამიდან მომდინარე ძეგლებით არც საკუთრივ
ჩოხატაურია ღარიბი.

* * *

დაბა ჩოხატაურს ყველაზე ადრე მწერალი ანდრია ერის-
თავი (1859-1930) ეამაყებოდა. ა. ერისთავი შესანიშნავი პოეტ-
იც ბრძანდებოდა და დრამატურგიც. იგი სამხედრო პირიც იყო
და თვალსაჩინო როლს ასრულებდა 1877-1878 წლების ომშიც,
რომელიც დიდი წარმატებით დასრულდა.

თუ ადრე საქართველო-ოსმალეთის სახელმწიფო საზღვა-
რი ბაზმაროს მთებზე გადიოდა და დიდ გასაჭირშიც იმყოფე-
ბოდა მთელი გურია, 1878 წლის ბერლინის ტრაქტატით ოს-
მალეთის სახელმწიფო საზღვარი შორს გადავიდა სამხრეთ-
დასავლეთით და საქართველოს დაუბრუნდა მისგან მიტაცებული
ვრცელი მიწაწყალი — გაღმა-გამოღმა ბასიანი, კარნი, იბიერ-
ტაო, ამიერ-ტაო, კლარჯეთი, სპერი, აღმოსავლეთ ჭანეთი,
შავშეთი და ზოგი სხვა ქვეყანაც. ამ წარმატებამ არნახულად
გაახარა არა მარტო მხედრები, არამედ ყოველი ქართველი
მოქალაქეც.

ანდრია ერისთავის დროსვე ჩოხატაურს მოევლინა
მწერალი — ლავრენტი ბერძენიშვილი (1873-1899). ლავრენტის

ისე უყვარდა ზემო გურიის ეს დაბა, რომ მან მისი სახელწოდება ფსევდონიმადაც აიღო. „ჩოხატაურელი“ ამ ფსევდონიმით იღვწოდა ილიას „ივერიასა“ თუ სხვა ცენტრალურ გაზეთებში. ადრე ლავრენტი უფრო ლექსს ამჯობინებდა, ხოლო შემდეგ პროზას მიჰყო ხელი და რამდენიმე შესანიშნავი მოთხრობაც („რა ყარსს“ და სხვა) დაწერა. საზოგადოება დიდი იმედით შეჰყურებდა ახალგაზრდა შემოქმედს და მისგან უფრო სერიოზულ ნაწარმოებებს მოელოდა, მაგრამ ის ნაადრევად დაიღუპა XIX საუკუნის მიწურულს ბათუმში და ასეთი სურვილების ასრულება ვეღარ შეძლო. ის დიდი სიყვარულით თანამშრომლობდა ჩოხატაურში მოღვაწე სატირიკოს ირაკლი გოგოლაძესთან, რომელიც დაბაში წიგნის ერთ-ერთი კარგი მალაზიის მეპატრონე გახლდათ. ირაკლი გოგოლაძის სატირულ-იუმორისტული ლექსები ხშირად იბეჭდებოდა თბილისურ იუმორისტულ ჟურნალებსა და „ბათუმის გაზეთში“, რომლის გამომცემელიც გახლდათ მისი სიძე (დის - „ჟოჟოს“ მეუღლე სპირიდონ ჭელიძე). ირაკლი გოგოლაძეს რამდენიმე ფსევდონიმი ჰქონდა, რომელთა შორის გამორჩეული მწარედ მკბენარი მწერის სახელი „წაველა“ იყო. თავისი უნარის წყალობით ირაკლი გოგოლაძე საინტერესო ლექსებს წერდა და დიდი ავტორიტეტითაც სარგებლობდა საქართველოში.

მის დროს იქვე იღვწოდა ცნობილი მწერალი სილიბისტრო თავართქილაძეც, რომელსაც ჩოხატაურში კარგი წიგნის მალაზია ჰქონდა და ქველმოქმედებითაც გამოირჩეოდა. მოგვიანებით იგი თბილისს გადავიდა და იქვე აღესრულა. მის საინტერესო ნაწარმოებებს ერთგულად იცავს მისი წიგნები.

1908 წლის გაზაფხულზე ჩოხატაურს დაბრუნდა ბათუმის გიმნაზიიდან სრულიად უდანაშაულოდ გარიცხული წარჩინებული გიმნაზიელი და ახალგაზრდა მწერალი ნიკოლოზ (ჭოლა) ბერძენიშვილი, რომელიც სულ მალე გახდა დაბის ელიტის

ღირსეული წევრი. ნ. ბერძენიშვილმა მაშინვე დაიქირავა ბინა ჩოხატაურში და ერთხანს რეპეტიტორობას მიჰყო ხელი. ამასთანავე კარგ პიესებსაც წერდა, რომლებიც ხშირად იდგმებოდა ჩოხატაურის სახალხო სახლის სცენაზე. გარდა პიესებისა, იგი არც ლექსებს აკლებდა ხელს და არც ნოვლებს. მისი ერთ-ერთი სატირული ლექსი მაშინდელ ჩოხატაურზე „ეშმაკის მათრახშიც“ გამოქვეყნდა. ასევე ითქმის მის ერთ შესანიშნავ მოთხრობაზეც („გემზე“), რომელიც „ბათომის გაზეთში“ დაიბეჭდა მოგვიანებით. 1915 წელს ნ. ბერძენიშვილმა წარმატებით ჩააბარა გამოცდები და მასწავლებლობის უფლებაც მიიღო. ამიერიდან მას უკვე რეპეტიტორობა აღარ ესაჭიროებოდა და მასწავლებლობით ირჩენდა თავს. 1917 წლის რევოლუციამ მას გიმნაზიისაკენაც გაუხსნა გზა და სასახელოდ დაამთავრა ბათომის გიმნაზია. 1918 წელს ის საზღვარგარეთ გამგზავრებასაც აპირებდა, მაგრამ ველარ მოახერხა და ერთხანს ისევ ჩოხატაურში დარჩა. 1919 წლის 6 თებერვალს ჩოხატაურში გიმნაზიის პირველი ზარი დაირეკა, რამაც ისიც ძლიერ გაახარა. ეს სიხარული კიდევ უფრო გაზარდა ჩოხატაურში მწერალ ია ეკალაძის ჩამოსვლამ, რომელიც 1920 წლამდე ედგა სათავეში გიმნაზიას. 1920 წელს გიმნაზიის ღირეპტორობის ზოგიერთი მოწადინის ინტრიგებით თავმოებზრებული ი. ეკალაძე ტოვებს ჩოხატაურს და თბილისს მიემგზავრება საცხოვრებლად. ძნელია სრულად ვინმემ სისრულით აღწეროს ის მწუხარება, რაც საყვარელი მოღვაწის ჩოხატაურიდან ნაძალადევ წასვლას მოჰყვა.

მალე ი. ეკალაძის კვალს ნ. ბერძენიშვილიც მიჰყვა და სწავლა განაგრძო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ია ეკალაძისა და ნიკოლოზ ბერძენიშვილის წასვლის შემდეგ ჩოხატაურის ინტელიგენცია მნიშვნელოვნად გაღარიბდა, მაგრამ დაბამ ამასაც გაუძლო და წუხილიც მალე დაივიწყა.

1922 წელს სოფელ ნაკადულში დაიბადა ნიჭიერი პოეტი გიორგი სალუქვაძე, რომელსაც ძალიან უყვარდა ჩოხატაური და როცა სახელი მოიხვეჭა, მის სულიერ ცხოვრებასაც დიდ ყურადღებას აქცევდა. გ. სალუქვაძემ ჩოხატაურს ლექსიც უძღვნა და სულ იხსენებდა ბათუმში მოღვაწეობისას.

გარდა გ. სალუქვაძისა, ჩოხატაურს თავს ევლებოდა ზაურ ბოლქვაძეც, რომელმაც ჯერ კიდევ მოსწავლეობის ჟამს გამოიჩინა თავი თავისი მშვენიერი პოეზიით.

როდესაც წამოიზარდა ჩოხატაურში დაიწყო მუშაობა, შემდგომ საინტერესო მწერალმა რევაზ ოსეფაიშვილმა, რომელმაც მშვენიერი წიგნი უძღვნა სახალხო გმირ ბულარა (გაბრიელ) მამალაძეს და რამდენიმე კარგი მოთხრობაც დაწერა. ენერგიულმა მწერალმა მოგვიანებით აფხაზეთში შეუდრეკელი ბრძოლითაც გაითქვა სახელი.

ჩოხატაური ძალიან უყვარდა მწერალ გიორგი სიხარულიძესაც (1954-2008), რომელიც თბილისში იღვწოდა და დრო და დრო ჩოხატაურსაც ეწვეოდა და იქაურ ლიტერატურულ საღამოებშიც აქტიურად მონაწილეობდა. ასევე ითქმის მის უმცროს ძმაზეც (ზაზაზე), რომელიც არც პოეტი იყო ურიგო და არც კრიტიკოსი და სხვა. ქართულ მწერლობაში ამ სტრიქონების ავტორსაც უდევს ღვაწლი. ის განსაკუთრებით იყო დაინტერესებული ჭოლა ლომთათიძის (1879-1915) შემოქმედებით და არაერთი სტატიაც მიუძღვნა ამ უდროოდ დაფერფლილ ნიჭიერ მწერალს. გარდა ამისა, მან რამდენიმე წიგნი გამოსცა დიდ ქართველ მწერალზე – ტბელ აბუსერიძეზე, რომელიც XII-XIII საუკუნეებში ცხოვრობდა. ეს მუშაობა საქართველოს ეკლესიამ ღირსეულად დააფასა და ტბელი წმინდანადაც შერაცხა.

იური სიხარულიძე მწერალ პარმენ ჭანიშვილსაც (სოფ. ზენობანი) კარგად იცნობდა და წერილიც აქვს მასზე გამოქვეყნებული.

ბევრი სხვა ნაკლებად ცნობილი ჩოხატაურელი მწერალი შეისწავლა მან და გაახსენა ხალხს. მათ შორის შესანიშნავი პოეტი გრიგოლ მეგრელიშვილი (1895-1919), კალისტრატე რამიშვილი (1886-1963) და ზოგი სხვა. ამ დამსახურების გამო ის 1997 წელს აირჩიეს საქართველოს მწერალთა და ლიტერატურათმცოდნეთა კავშირის წევრად.

ჩოხატაური და მისი რაიონი დიდი ქართული მწერლობის ოაზისადაც იქცა. ესენი ბრძანდებიან ჭოლა ლომთათიძე, ანა კალანდაძე, ნოდარ ღუმბაძე, ოთარ ჭილაძე, ვლადიმერ (ვოვა) სიხარულიძე, 1936 წლიდან თითქმის ნახევარ საუკუნეს მთაწმინდაზე განისვენებდა საქართველოს მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე, შესანიშნავი მწერალი-იუმორისტი სილიბისტრო თოდრიაც (დაიბ. 1883 წ.).

* * *

XLX საუკუნის მიწურულიდან დაბა ჩოხატაურში მეცნიერებამაც მოიკიდა ფეხი.

XX საუკუნის 50-იან წლებში მეცნიერების კანდიდატი გახდა ჩოხატაურელი გური ანთიძე, რომელიც ჯერ რაიონის აღმასკომს განაგებდა, ხოლო შემდეგ გორა-ბერეჟოულის სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკუმსაც. სამეცნიერო ხარისხთან ერთად მას სოციალისტური შრომის გმირის საპატიო წოდებაც ამშვენებდა. 1963 წელს მან გორას აკად. ნ. ბერძენიშვილსაც უმაჰინძლა და მისი ყურადღებაც მიიპყრო. იმ დროს დიდ ისტორიკოსს მისი მოწაფე იური სიხარულიძეც ახლდა.

გარდა გ. ანთიძისა, ჩოხატაურში ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი გიორგი ჩხიკვიშვილიც იღვწოდა. ერთხანს ის რაიონის განათლების განყოფილებას უძღოდა, ხოლო შემდეგ – ჩოხატაურის აღდგენილ გიმნაზიასაც. მოგვიანებით გ. ჩხიკვიშვილი თბილისს გადავიდა საცხოვრებლად და იქ იღვწის.

ჩოხატაურის ახალ გიმნაზიაში დიდი წარმატებით იღვწოდა პედაგოგიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, საქართველოს განათლების სამინისტროს სამმართველოს ყოფილი თავმჯდომარე და დიპლომატი, აკაკი ჩხიკვაძეც. გიმნაზიაში ის ინგლისურ ენას ასწავლიდა. ცოტა მოგვიანებით ა. ჩხიკვაძე თბილისის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ჩოხატაურის ისტორიისა და მხარეთმცოდნეობის ფაკულტეტზეც მიიწვიეს უცხო ენათა კათედრის გამგედ და ინგლისური ენის ლექტორად. იმავე უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭომ ა. ჩხიკვაძეს პროფესორის წოდებაც მიანიჭა. იგი ისტორიის ფაკულტეტზე სამეცნიერო ძიებას ნაყოფიერად ეწეოდა და სამეცნიერო სესიებშიც აქტიურად მონაწილეობდა.

ამათ გარდა, რაიონში მეცნიერების ბევრი თვალსაჩინო მოღვაწე გამოჩნდა. მათ შორის იყო ოფთალმოლოგი ივანე სიხარულიძე, რომელსაც 1948 წელს მიენიჭა მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი. შემდეგ ის პროფესორი და მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწეც გახდა. ასევე წარმატებით იღვწოდა მეცნიერებაში ივანეს უმცროსი და პროფესორი ქსენია სიხარულიძეც, რომელსაც დოქტორის სამეცნიერო წოდება იმავე 1948 წელს მიენიჭა. მოგვიანებით მეცნიერების დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი ქსენია სიხარულიძის უფროს დას – მარიამსაც მიენიჭა. შემდეგ კი პროფესორის წოდებაც და მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწეც გახდა.

დიდ სამეცნიერო წარმატებებს მიაღწია ივანე სიხარულიძის ვაჟმა ალექსიმაც, რომელიც საქართველოს მედიცინის აკადემიის წევრადაც აირჩიეს. ბიოლოგიურ მეცნიერებაში წარმატებით იღვწოდა მისი დაც — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი ნანა სიხარულიძეც. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში იღვწოდა ივანე სიხარულიძის, პროფესორ ქსენია სიხარულიძის ქალიშვილიც (ქეთევანი). სამეცნიერო სარბიელზე გავიდა მედიცინის დოქტორი აკად. აღ. სიხარულიძის ქალიშვილი თამარ სიხარულიძეც, რომელიც, სამწუხაროდ, ნაადრევად გარდაიცვალა. მეორე ჩოხატაურელი თამარ ავექსენტის ასული სიხარულიძეც გახლდათ გეოგრაფიულ მეცნიერებათა დოქტორი გახლდათ. ჩოხატაურელებმა ქართულ ფილოსოფიაშიც გაითქვეს სახელი. მათ შორის დიმიტრი კალანდაძე, რამდენიმე წელიწადს ქართული ფილოსოფიის ინსტიტუტსაც წარმატებით უძღოდა. მის გარდა, ამავე დარგში იღვწოდა ჩოხატაურელი ევგენი (გენო) ცინცაძე და ზოგი სხვაც. სახელი გაითქვა ენათმეცნიერმა აკადემიკოსმა ქეთევან ლომთათიძემაც, რომელიც ენათმეცნიერების ინსტიტუტს კარგახანს წარმატებით უძღოდა. წარმოშობით ჩოხატაურელი ბრძანდებოდა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრი, პროფესორი აკაკი შანიძე (სოფ. ქვემო ნოღადან), რომელიც სიკვდილამდე განაგებდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ძველი ქართული ენის კათედრას. ბატონი აკაკი აკად. ნ. მარის ღირსეული მოწაფე ბრძანდებოდა და დიდი ღვაწლიც დასდო ქართულ ენათმეცნიერებას. გარდა აკაკისა, ნ. მარის მოწაფეები იყვნენ პროფესორები იოსებ მეგრელიძე, სერგი ჟღენტი და ჩოხატაურში აღზრდილი პროფესორი ალექსანდრე ღლონტი. ამათი მოწაფე გახლდათ ბასკოლოგიის პროფესორი

გრეტა ჩანტლაძე, რომელიც ამერიკის საინფორმაციო აკადემიამ თავის წევრად აირჩია.

შესანიშნავი მეცნიერია პროფ. გრ. ჩანტლაძის უფროსი და იზა ჩანტლაძე, რომელიც არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში იღვწოდა მრავალი წლის განმავლობაში. მას თვალსაჩინო წვლილი მიუძღვის ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ენათმეცნიერების დოქტორთა მომზადებაშიც. ჩოხატაურს ბევრი თვალსაჩინო ისტორიკოსიც ჰყავდა, მათ შორის იყვნენ პროფესორი დერმიშა გოგოლაძე, იური სიხარულიძე, ფრიდონ სიხარულიძე და ზოგი სხვა. წლების განმავლობაში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დეკანატში იღვწოდა დერმიშა გოგოლაძის ვაჟი, ისტორიის დოქტორი ანდრია გოგოლაძე, ისტორიის ინსტიტუტში დღესაც მუშაობს მისი და, ისტორიის დოქტორი ბაია გოგოლაძეც. რამდენიმე ჩოხატაურელმა ქართულ არქეოლოგიაშიც ისახელა თავი. ასეთები ბრძანდებიან ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი და პროფესორი ალექსანდრე კალანდაძე და მისი მოწაფე, ისტორიის დოქტორი კარლო კალანდაძე. ამავე დარგში წარმატებით იღვწოდა ისტორიის დოქტორი დიმიტრი ქორიძეც.

ასევე ითქმის ისტორიის დოქტორ მერაბ ძნელაძეზეც, მ. ძნელაძე კარგახანია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის ვაჟა სადრაძის გურიის ჯგუფში შედის და ენერგიულად იღვწის ბუკისციხის თუ სხვა ძეგლთა არქეოლოგიური შესწავლისათვის.

გასულ საუკუნეში კარგახანს უძღოდა საჭამიასერის საშუალო სკოლას პედაგოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი ნოდარ ჭკუასელი. საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში იღვწოდა პროფესორი გრიგოლ ჭკუასელიც და ა.შ.

შ. რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში დიდხანს იღვწოდა პროფესორი მამია ღუდუჩაყა,

თბილისის მეცხრე კლინიკის ქირურგიის კათედრის გამგე გახლდათ ბრწყინვალე ქართველი და მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი გრიგოლ ხუნდაძე.

სოფელ ჩოქეთიდან იყო კარგი ისტორიკოსი, პროფესორი ბორის გუბელიძე, რომელიც თბილისის პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში დიდხანს კათედრასაც განაგებდა.

მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია საქართველოს ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა, პროფესორმა მამია ღუმბაძემაც, რომელმაც რამდენიმე საყოვლადო წიგნიც დაბეჭდა, მათ შორის განსაკუთრებით ძვირფასია აღმოსავლეთ კახეთზე მიძღვნილი ვრცელი გამოკვლევა. მ. ღუმბაძე კარგი ლექტორიც გახლდათ. ერთხანს ის საქართველოს ისტორიას თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტშიც კითხულობდა (კათედრის გამგე ნ. ბერძენიშვილი), ხოლო შემდეგ ბათუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტშიც ნაყოფიერად იღვწოდა. კარგია, რომ მის კვალს გაჰყვა უფროსი ვაჟიც — მალხაზ ღუმბაძე, რომელიც დღეს ისტორიის დოქტორია. საქართველოს ახალ და უახლეს ისტორიაში წარმატებით იღვწოდა ცეცილია კალანდაძეც — საოცრად კეთილი და ნაყოფიერი მკვლევარი. საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში გაატარა თავისი შეგნებული ცხოვრება აკადემიკოსმა ლეონიდე კალანდაძემ — მრავალმხრივ მომადლებულმა პიროვნებამ.

ჩოხატაურელმა მეცნიერებმა სერიოზული ღვაწლი დასდეს საქართველოში ეკონომიკური აზრის განვითარებასაც. მათ შორის გამორჩეულია პავლე გარუჩავა, რომელიც რამდენიმე წელიწადს წარმატებით ხელმძღვანელობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკურ ფაკულტეტს და საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის (პრეზიდენტი ალ. კუჭუხიძე) წევრადაც იყო არჩეული. ეკონომიკურ მეცნიერებაში მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია სოფელ შუაპაღლეთის საშუ-

აღო სკოლის ყოფილმა დირექტორმა ამირან ჯიბუტმაც, რომელიც ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორიც გახდა და პროფესორიც. მოგვიანებით მან თავისი საგვარეულოს შესწავლასაც თვალსაჩინო ღვაწლი დასდო და თავისი ხანგრძლივი ნამუშევარი ცალკე წიგნადაც გამოსცა (რედ. აკად. დ. მუსხელიშვილი). ისტორიის დოქტორები გახდნენ ბუკისციხელი გერმანე და ვასილ სიხარულიძეებიც – ორივე საქართველოს ახალ ისტორიაში იღვწოდნენ და საინტერესო ნაშრომებიც გამოაქვეყნეს.

ბუკისციხელი გახლდათ ფილოსოფოსი გიორგი ცინცაძე, რომელმაც დიდად საინტერესო ფილოსოფიური ნაშრომები დაგვიტოვა.

მეცნიერები რაიონის არც სხვა სოფლებს აკლდა, მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავი არიან სოფლის მეურნეობის მოღვაწე პროფესორი მაქსიმე რამიშვილი (სოფ. ზემო ფარცხიდან) და მისი ვაჟი, გამოჩენილი ქართველი არქეოლოგი რამინ რამიშვილი, რომელმაც განსაკუთრებით დიდი ამაგი დასდო არაგვის ხეობის არქეოლოგიურ კვლევას.

ქართული თერაპიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით მამაშვილს, პროფესორებს – ივსიზი და გაიოზ ცინცაძეებს. ასევე ითქმის შუაფარცხმელ ნოე მეგრელიშვილზე და სხვებზეც, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ საქართველოს მოსახლეობის დაცვასა და მედიცინის მეცნიერებათა განვითარებაში.

ქვენობნელ კუტუბიძესთან ერთად აქ არ შეიძლება ზიდისთაველი პროქტოლოგი იაშვილიც არ მოვიხსენოთ. დასასრულს, ორიოდე სიტყვა პოეტ ანა კალანდაძეზეც არ შეიძლება არ ითქვას. წლების განმავლობაში დიდი პოეტი ენათმეცნიერების ინსტიტუტშიც ენერგიულად იღვწოდა და

საქართველოს ეროვნულ აკადემიაშიც დამსახურებულად აირჩიეს.

არა მხოლოდ გურიის, არამედ მთელი საქართველოს სიამაყე გახლდათ ფილოსოფოსი მოსე გოგიბერიძე, რომელსაც გერმანიაში მიენიჭა მეცნიერების დოქტორის ხარისხი (1922 წ.), ხოლო 1930 წელს პროფესორის წოდებაც მიანიჭა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა. სამწუხაროდ, მას ძლიერი მტრებიც აღმოაჩნდა, რომლებმაც შეძლეს მისი გაციმბირება, საიდანაც ცოცხალი აღარ დაბრუნებულა. მოგვიანებით მისმა ქვეყანამ დააფასა ნიჭიერი მეცნიერი და თავის სოფელ ქვენობანში მშვენიერი სახლ-მუზეუმიც აუგო. მ. გოგიბერიძეს ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა ქართული ეკონომიკური აზრის ნიჭიერ წარმომადგენელთან ბიძინა რამიშვილთან და ქართული საისტორიო მწერლობის მესვეურ ნიკოლოზ ბერძენიშვილთან. ამათგან ბ. რამიშვილი 1937 წლის რეპრესიებმა იმსხვერპლეს, ხოლო ნ. ბერძენიშვილი ბეწვზე გადაურჩა რეპრესიებს და 1965 წლამდე დიდი ნაყოფიერებით იღვწოდა.

ჩოხატაურელი მოღვაწე რევოლუციამდე რამდენიმე ქართულ გაზეთს რედაქტორობდნენ. მათ შორის იყვნენ გიორგი კეკელიძე, ია ეკალაძე და სხვები.

გიორგი თბილისს გამოძავალ გაზეთს „ახალ აზრს“ გამოსცემდა გასული საუკუნის ათიან წლებში, ხოლო ია ქუთაისს იღვწოდა. არც საქართველოს პირველი რესპუბლიკისა და მეორე რესპუბლიკის 20-იან წლებში ჩოხატაურს თავისი სარაიონო გაზეთი არ გააჩნდა, თუმცა მისი საჭიროება ძალიან იგრძნობოდა. ჩოხატაურის იმ დროის ხელმძღვანელები ამ მოთხოვნილებას ერთხანს ყოველკვირეული დიდი კედლის გაზეთის საშუალებით აკმაყოფილებდნენ. ამ გაზეთის შემდგენელი და რედაქტორიც კეთილად მოსაგონარი რაფიელ გიორგაძე ბრძანდებოდა. კედლის გაზეთ დაბის სახალხო

სახლში იყო გამოფენილი და მსურველები მის ინფორმაციებს იქ ეცნობოდნენ. იმ დროისათვის ასეთი გაზეთი ურიგო არ იყო, მაგრამ მალე აშკარა გახდა ბეჭდვითი სარაიონო გაზეთის გამოცემა, რისთვისაც საგანგებო სტამბის გამართვა იყო აუცილებელი. ეს საქმე ჩოხატაურელმა ბედია ყაჭეიშვილმა იტვირთა და ღირსეულად იღვანა. როდესაც სტამბის მუშაობა აეწყო, სარაიონო გაზეთის ბეჭდვაც დაიწყო.

გაზეთის სახელი („ბრძოლის დროშა“) რაიკომმა შეარჩია და მის პირველ ნომრებსაც ჩოხატაურის პარტიის რაიკომის პირველი მდივანი (ვასილ როინიშვილი) უწევდა არაოფიციალურ რედაქტორობას. მოგვიანებით გაზეთს რედაქტორი დაენიშნა და საქმეც აეწყო. ვინ მოთვლის რამდენი კარგი რედაქტორი ჰყოლია ჩოხატაურის სარაიონო გაზეთს. მათ შორის იყო აფთონ გურგენიძეც (დაიბ. 1912 წ.), რომელმაც ისე გაითქვა სახელი, რომ საქართველოს მინისტრთა საბჭოს მაზარაძის გაერთიანებული სარაიონო გაზეთის („ლენინის დროშა“) რედაქტორადაც დააწინაურეს. გაზეთ „ბრძოლის დროშას“ მოსწავლეობის დროიდან ვიცნობდი და ზარბადაც ვკითხულობდი. მაგრამ, ვიდრე მასში დავიწყებული სტატიების ბეჭდვას, ბევრმა წყალმა ჩაიარა. როდესაც გასული საუკუნის 50-იან წლებში აფ. გურგენიძემ ფართოდ გამიღო მისი რედაქციის კარები, პირველად კურორტ ბახმაროს ისტორია შევთავაზე და ხალისითაც დაბეჭდა. ამას მოჰყვა წერილი სახელწოდებით „ბახმაროზე“. გონიერი რედაქტორი არ შეუშინდა ამ სახელწოდების ჩემეული (სევანური) ახსნას და ისიც უყოყმანოდ დაბეჭდა.

ამის შემდეგ ძალიან ხშირად იბეჭდებოდა ჩემი შტუდიები ზემო გურიის წარსულის ამა თუ იმ საინტერესო საკითხზე. გავიდა ხანი და ამ წერილებმა ცენტრალური პრესის ყურადღებაც მიიპყრო და დადებითი შეფასებაც მისცა. ამ გარემოებამ

არა მარტო მე, რედაქტორიც ძალიან გაახარა. მას შემდეგ, რაც მან ოზურგეთს დაიწყო მუშაობა მინისტრთა საბჭოს გაზეთში, მეც მიმიწვია იქ და იქაც კარგა ხანს ვიღწვოდი. ამ მუშაობამ ის ნაყოფი გამოიღო, რომ შუა გურიამაც ძალე გამიცნო და პატივსაც არ იმშურებდა. ამით რედაქტორი ძალიან ნასიამოვნები იყო და ხშირადაც აღნიშნავდა ამ ფაქტს. 1963 წელს გურიანთას დიდი ისტორიულ-გეოგრაფიული ექსპედიცია ჩავიდა და ფართო ძიებაც ჩქარა გაიშალა. ექსპედიციას აკად. ნ. ბერძენიშვილი ხელმძღვანელობდა, რაც მას სახელსაც მატებდა და საქმესაც დიდად რგებდა. აფ. გურგენიძე თავისი მეგობრების (ძიმითის კოლმეურნეობის თავმჯდომარე სევერიან მუხაშავერია, ოზურგეთის სახელმწიფო თეატრის მთავარი მხატვარი ვლადიმერ მაღაზონია და სხვები), ხშირად დადიოდა გურიანთას, სადაც ნ. ბერძენიშვილი იმყოფებოდა. ექსპედიციის მეთაურს ოზურგეთის მუზეუმშიც რამდენჯერმე ბრძანდებოდა და ადგილობრივი გაზეთის რედაქციაშიც. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ნ. ბერძენიშვილმა ძიების ბოლო დღეებში ხალხთან შეხვედრაც გადაწყვიტა და საინტერესო სამეცნიერო სესიაც გამართა. რედაქტორმა ნ. ბერძენიშვილის შესანიშნავი სტატიაც დაბეჭდა, მაგრამ დედანი კი არ მოისროლა, არამედ შეინახა და ჩოხატაურის სამხარეთმცოდნეო მუზეუმს გადასცა. ასეთი დიდი მნიშვნელობის სტატიის დედანს დღესაც დიდი ყურადღება ექცევა და არცაა გასაკვირი, რადგან მანამდე მსგავსი არაფერი დაწერილა გურიაზე. ბრწყინვალე სესიას შესაფერი ბანკეტიც მოჰყვა ოზურგეთის ისტორიული მუზეუმის მაშინდელი დირექტორის ნიკოლოზ წიტიშვილის ოჯახში. ამ დიდ ბანკეტზე ბევრი შესანიშნავი სიტყვა ითქვა, რომელთა შორის ბრწყინავდა ნ. ბერძენიშვილის გამოსვლა.

გამოხდა ხანი და ნ. ბერძენიშვილის დაფინანსებით ბუკისციხის არქეოლოგიური შესწავლაც დაიწყო (1964 წ.). იმ

დროს ნ. ბერძენიშვილი დიდ ექსპედიციას მეთაურობდა ზემო სვანეთში და ბუკისციხეს უიმისოდ თხრიდა მისი მოადგილე გიორგი ცქიტიშვილი, მაგრამ ოზურგეთის გაზეთის რედაქტორი ამ გათხრების ხშირი სტუმარი ბრძანდებოდა. ასევე ითქმის მის მეგობარ რაფიელ გიორგაძეზეც, რომელიც იმ დროს ჩოხატაურის სამხარეთმცოდნეო მუზეუმის დირექტორი გახლდათ. ბატონი აფთონი დიდხანს იყო ოზურგეთის გაზეთის რედაქტორი და თავისი სახელიც ღირსეულად დაიმკვიდრა ამ გაზეთის ისტორიაში.

1962 წელს ნ. ხრუშჩოვის ვოლუნტარიზმმა ბევრი აღმინისტრაციული ერთეულის გაუქმება გამოიწვია. ამ უბედურებას ვერ აცდა ჩოხატაურიც. ამ მანკს 1964 წელს მოელო ბოლო და ჩოხატაურის რაიონი აღდგა. აღდგა მისი გაზეთიც, მაგრამ არა ძველი სახელით, არამედ – ახალით („კომუნიზმის განთიადი“). ამ გაზეთს სხვადასხვა დროს ოტია კალანდაძე, გრიგოლ სიხარულიძე რედაქტორობდნენ და მეც ძველებური გულმოდგინებით ვთანამშრომლობდი მათთან.

ეროვნული მოძრაობის გაშლისას ჩოხატაურს ახალი გაზეთი („ჩოხატაურის მაცნე“) გამოვიდა, რომელსაც ენერგიული ჟურნალისტი ია მამალაძე რედაქტორობდა. მოგვიანებით მანვე დააარსა ისეთი გაზეთი, როგორიც „გურია ნიუსია“. ეს გაზეთი არა მარტო ჩოხატაურში, არამედ მთელ საქრისტიანო გურიასაც წვდება. მისი რედაქტორია შესანიშნავი ჟურნალისტი და ია მამალაძის მეუღლე გია სიხარულიძე. არც ამ გაზეთს აკლია ჩემი ძალისხმევა, მაგრამ აშკარად მეტია საჭირო. ამასობაში წლებიც ძლიერად დამაწვა მხრებზე (2015 წლის 24 მაისს უკვე 90-ე წელში ჩავდგი ფეხი და ავადმყოფობაც მომეძალა, მაგრამ ჯერ კიდევ ენერგიულად ვიღწვი და არც ამ გაზეთის რედაქცია მაკლებს ყურადღებას).

ჩოხატაური საკურორტო ადგილებითაც მდიდარია, თუმცა ეს რესურსები დღემდე არაა სრულად გამოყენებული.

ამ კურორტებში განსაკუთრებით განთქმულია ბახმარო, რომელიც გურია-აჭარის ქედის ჩრდილო კალთებსა და ბახვისწყლის აუზის სათავეებშია განფენილი. ბახმარო და მისი შემოგარენი მესაქონლეობის განვითარების დროიდან იქცევდა ყურადღებას და ყოველი გაზაფხულიდან ივსებოდა დასავლეთ საქართველოს პირუტყვით. ხალხი განსაკუთრებით ელტვოდა განდრეკილის, გრძელი გორის და სხვა ძვირფას საძოვრებს. იქ არა მარტო სუფსა-გუბაზეულისა და სხვა შორიახლოს მდებარე სოფელთა ჯოგები ძოვდა, არამედ უფრო შორისაც. ბახმაროს განსაკუთრებით ელტვოდნენ დასავლეთ საქართველოს პარში მცხოვრები სვანები (ძვ.წ. II ათასწლეული), მოგვიანებით კი ზანებიც. ასევე გრძელდებოდა შუა საუკუნეებშიც, როდესაც ამ მხარეში უკვე აღმოსავლეთ საქართველოდან გადასული მოსახლეობა იკიდებს ფეხს.

1461 წელს ოსმალებმა ტრაპიზონი აიღეს და საქართველოსაც დიდი საფრთხე შეუქმნეს. ოსმალთა საფრთხე განსაკუთრებით გაძლიერდა სოხოისტას ბრძოლაში (1545 წ.). ქართველი მხედრობის დამარცხების შემდეგ. 1547 წელს ოსმალები ჯერ გურიის სამეფოს წინააღმდეგ დაიდრნენ და გურიელს აღმოსავლეთ ჭანეთი – გონიო და მისი დიდი ციხე მისტაცეს, ხოლო 1549 წელს ტაო-კლარჯეთ-შავშეთიც დაიპყრეს.

1561 წელს მტერი აჭარისწყლის ხეობაშიც შემოიჭრა და ეს შესანიშნავი მხარე გურიის სამთავროს მოწყვეტა. გურიის მთავარი (ვარდანძე) კარგახანს არ ეპუებოდა ოსმალებს და შესაშური მხნეობით იბრძოდა აჭარის დასაბრუნებლად, მაგრამ მისი წარმატება დროებითი იყო 1614 წელს ძლიერი მტერი

მტკიცედ დამკვიდრდა აჭარისწყლის ხეობაში. ამიერიდან მეზობელი იმპერიის სახელმწიფო საზღვარი აჭარა-გურიის ქედზე გავიდა და ბახმაროსა და მის გარშემო საძოვრებს ისეთი საფრთხე შეექმნათ, რომ იქ ქართველ მწყემსებს აღარ შეესვლებოდათ. პატარა სამთავროსა და დიდ იმპერიას შორის ბრძოლები გრძელდებოდა, მაგრამ ძლიერი მტრის შეკავება ვეღარ მოხერხდა და ქვემო გურიაც ოსმალთა იმპერიაში აღმოჩნდა. როდესაც სამთავროს არსებითად ბახმაროს მთების სამეურნეოდ და სააგარაკოდ გამოყენების საშუალება წაერთვა, მან ყურადღება ნიგოეთის ქედს მიაპყრო და მისი გამოყენება სცადა. ისევ აივსო ნახორით ძველი დროის საძოვარი: წიფნაგვარა და ქედის სამხრეთ კალთებზე სააგარაკო კარვებიც აშენდა. ერთ-ერთი სააგარაკო ადგილის სახელი („ბატონის ნაქარავალი“) დღემდე შემორჩა ნიგოეთის ქედის სამხრეთ კალთებზე ფეხადგმული სოფლის — გოგოლესუბნის ტერიტორიაზე. ასე გაგრძელდა მანამ, სანამ 1877-1878 წლების ომში სასტიკად დაამარცხებდნენ ოსმალეთს და საქართველოს ოსმალეთის საზღვარიც შორს სამხრეთში არ გადაიწვედა. როდესაც ბახმაროს საგარეო საფრთხე მოეხსნა, მისი მთებისკენ კვლავ ძველებურად დაიბრუნნენ დასავლეთ საქართველოს მეჯოგეებიც... იმავე დროიდან ბახმაროს დამსვენებლებიც გამოუჩნდნენ და იგი მალე სახელგანიჭმულ კურორტადაც იქცა. ბახმაროსკენ იმ დროს უმთავრესად ცხენით მიდიოდნენ, მოგვიანებით იქ ეტლიც (1934 წ.) გამოჩნდა. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გზაც გაიყვანეს და ავტომანქანებიც გამოჩნდა. თანდათან კურორტის კეთილმოწყობამაც წინ წაიწია, მაგრამ სასურველ სისრულემდე იგი დღემდე არაა მიღწეული. ხალხი ამ აგარაკის სახელისადმიც დიდ ინტერესს იჩენდა და ბახმაროში ტყვედ წაყვანილი ქართველი ქალის მაროს სახელს ელაციცებოდა. ტყვეები გურიიდან ბახმაროს გზითაც მრავლად მიჰყავდათ ოსმალთ და სხვებსაც, მაგრამ ეს გვიან შუასაუკუნეებში იყო. ბახ-

მარო კი ძველისძველი გადასავალის სახელია და სვანთა ნათესავის შერქმეული, რომელიც ძვ.წ. III-II ათასწლეულში ამ ადგილებში ცხოვრობდა. ამ გარემოებას ჩვენ ჯერ კიდევ 1955 წელს გავუსვით ხაზი ჩოხატაურის სარაიონო გაზეთ „ბრძოლის დროში“ ერთ-ერთ ნომერში, მაგრამ ხალხი გულგრილად შეხვდა ჩვენს მოსაზრებას და ბევრი ისევ ადრინდელ ხალხურ ვერსიას მისდევს. ვფიქრობთ, დროა უფრო ღრმად ჩავიხედოთ საქართველოს წარსულში და უფრო გავერკვეთ მისი შორეული ისტორიის საკითხებშიც (ი. სიხარულიძე, ბახმაროს ფერისცვალების ეკლესია, 1999 წ.). დღეს არა მარტო ბახმაროა ჩვენში დიდ პატივში, არამედ მისი წყალიც. ასევე ითქმის გუბაზეულის ხეობაში მდებარე ნაბელლაზეც. ის, როგორც კურორტი არც ისეა მოწყობილი, როგორც ჩვენს დროს შეეფერება, მაგრამ მისმა წყალმა შორს გაითქვა სახელი ნაბელლავის წყლის სიკეთე ჩვენმა ხალხმა ჯერ კიდევ ადრინდელ საუკუნეებში შეიცნო და შეძლებისამებრ იყენებდა კიდევ.

ნაბელლავს არც საქართველოს პირველი რესპუბლიკა აკლებდა ყურადღებას და არც მეორე. ამის წყალობით იგი გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან საკმაოდ მოწესრიგებულ კურორტად იყო მიჩნეული. გუბაზეულის მარცხენა სანაპიროზე აგებული დიდი სახლი, სადაც საზაფხულო არდადეგებზე წარჩინებულ მოსწავლეთა საბანაკო ცხოვრებაც იყო გაშლილი. ამის უშუალო მზილველი მეც გახლდით, როდესაც 1938 წლის ზაფხულში იქ მეც მიმიწვიეს, როგორც გიგოლესუბნის დაწყებითი სკოლის წარჩინებული. ბანაკის ხელმძღვანელი გახლდათ ერკეთელი ახალგაზრდა ტოგო კობიძე – კარგი ორგანიზატორი და ღმობიერი პიროვნება. იქ გატარებული ერთი თვე ჩემი ცხოვრების დაუვიწყარი დრო გახლდათ. ნაბელლაში მაშინ კარგი ფოსტა-ტელეგრაფიც იყო ბანაკის მახლობლად, საიდანაც ხშირად ველაპარაკებოდი ჩოხატაურის კავშირგაბმუ-

ლობის კვანძში მომუშავე მამაჩემს (მოსე სიხარულიძე) და ხალისით ვუზიარებდი ბანაკის ცხოვრების საინტერესო ამბებს. ნაბელლავს ჩვენ სატვირთო მანქანით მიგვიყვანეს ჩოხატაურიდან, მაგრამ უკან ფეხით დაგვაბრუნეს, რადგან ბანაკის ხელმძღვანელობამ სატვირთო მანქანის შოვნა ვერ მოახერხა.

1939 წელს გერმანიამ მეორე მსოფლიო ომი დაიწყო, მაგრამ ამას ნაბელლავის კურორტის მუშაობაზე ერთხანს არავითარი გავლენა არ მოუხდენია. უფრო გართულდა მდგომარეობა დიდი სამამულო ომის დაწყებიდან (1941 წლის 22 ივნისი).

ომის შემდეგ ნაბელლავი კვლავ ჩადგა ხალხის სამსახურში და იქ დასასვენებელი სახლიც გაიხსნა, რომლის ღირებულებითა შორის ენერგიულობით პედაგოგი და ომის ვეტერანი, თადარიგის მაიორი ილია ცინცაძე გამოირჩეოდა. იგი კარგა ხანს ჩოხატაურის კურორტების სამმართველოს უფროსიც გახლდათ.

ნაბელლავი შესანიშნავი კურორტია, მაგრამ მისი კეთილმოწყობა დღეს სამომავლო საქმედ რჩება. ერთი კარგი აგარაკი, სახლით შუაგორა (სურების მთებშიც) იყო და ხალხის დიდ ყურადღებას იქცევდა. მიუხედავად იმისა, რომ მას სრულყოფილებამდე ბევრი რამ აკლდა, მაგრამ ხალხი მაინც ეტანებოდა.

ამ აგარაკის ცხოვრებას დაწვრილებით გავეცანი 1967 წელს, როდესაც საგანგებო ექსპედიციით ვეწვიე. იმ დროს შუაგორას ბუკისციხის კოლმეურნეობის ფერმაც იდგა, რომლის პატრონებმა გულუხვად გვიმასპინძლეს და მეორე დღეს ჯაჯის ტბებისაკენ გაგვაცილეს. ამ დაუვიწყარი მოგზაურობისას საკმაოდ ჩავიხედე სურების მთების საძოვრებისა და სხვა სიკეთეთა არსში. მეორე რესპუბლიკის ჟამს, მართალია, არავითარი საშიშროება არ ემუქრებოდა ბახმაროს თუ სურების მთების აგარაკებს, მაგრამ სოფელ გოგოლესუბნის ზოგიერთმა

ინტელიგენტმა (ილია ბერძენიშვილი, კონსტანტინე სიხარულიძე) მაინც ნიგოეთის ქედის წიფნაგვარას აღორძინება სცადეს და დიდი საამისო მუშაობაც ჩაატარეს. სამწუხაროდ, მათ მიმდევრები არ გამოუჩნდათ და ეს ცდაც წარმატებული არ აღმოჩნდა. უნდა ითქვას, რომ ნიგოეთის ქედი საგარაკოდაც შესანიშნავია, მაგრამ, როდესაც ქვეყანას ცაღაზიდული ბაზმაროს მოები გააჩნია, ნიგოეთის ქედის ღირსებათა გაცნობიერებას გულს ვეღარ უდებს. საეკუენეების განმავლობაში ზემო გურიის მოსახლეობა კარგად იყენებდა ზემომადღლების სამკურნალო წყალსაც. ამ აბანოს სხვადასხვა დროს ბევრი შესანიშნავი მზრუნველი და გამგებელი ჰყავდა, რომელთა შორის განსაკუთრებით გაითქვა სახელი დიმიტრი ანთიძემ, რომელიც, სამწუხაროდ, ადრე გარდაიცვალა. ეს სამკურნალო წყალი ახლაც როდია დავიწყებული და დღესაც ჩინებულად ემსახურება მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვას.

დაბა ჩოხატაურს გარდა, ჩოხატაურის რაიონმაც ბევრი შესანიშნავი მწერალი მისცა დიდ ქართულ სიტყვაკაზმულ მწერლობას. ამ მხრივ მოწინავე ხიდისთავის თემი, სადაც სხვადასხვა დროს აღიზარდნენ ისეთი ჩინებული მწერლები, როგორებიც იყვნენ ნესტორ კალანდაძე -- ჟურნალ „ემშაკის“ მათრახის“ დამაარსებელი და ბრწყინვალე იუმორისტი. ქართულ მწერლობას ღირსეული ღვაწლი დასდო პოლიო კალანდაძემ (ი. წერეთელი). ასევე ითქმის კრიტიკოს ლავროსი კალანდაძეზე, მწერალ პარმენ ჭანიშვილზე, შესანიშნავ პროზაიკოს ალექსანდრე კალანდაძეზეც. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჭოლა ლომთათიძის შემოქმედება. მართალია, ჟამთა სიავის გამო მრავლად დაიღუპა მისი თხზულებები, მაგრამ, რაც შემოგვრჩა, ისიც ადასტურებს მათი ავტორის „ძალზე მაღალ ნიჭს“, როგორც მწერალი მაქსიმ გორკი ბრძანებდა.

იმარჯვა სოფელმა შამანაურმაც, რომელმაც მოგვცა შესანიშნავი მწერალი პანტელეიმონ ჩხიკვაძე. ქართულ მწერ-

ლობაში ნაყოფიერად იღვწოდა ბუკისციხელი ავთანდილ გურგენიძე და ზოგი სხვაც. რამდენიმე კარგი მწერალი აღიზარდა სოფელ ზემო საჯავახოშიც, მათ შორის გახლავან პოეტი გივი ძნელაძე და პოეტი ვახტანგ ძნელაძე. მწერლობის მთარგმნელობით სფეროში თვალსაჩინო როლი შეასრულა იმავე სოფელელმა გრიგოლ სიხარულიძემ. დიდი სამამულო ომის ეს ვეტერანი არ ეპუებოდა მძიმე ჭრილობას ყელის არეში და შესანიშნავი ენერგიულობით თარგმნიდა დიდი უკრაინელი მწერლის საუკეთესო ნიმუშებს. აქვე არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ გიგოლესუბნელი ზაზა სიხარულიძე, რომელმაც ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში დაბეჭდა თავისი პატარა პოეტური წიგნი, რომელშიც ქართული ლექსების გვერდით არაბული პოეზიის შესანიშნავი პოეტური ქმნილებანიცაა შეტანილი. დიდი სიყვარულით სარგებლობდა ცნობილი საბავშვო მწერალი, ბუკისციხელი ილია სიხარულიძე, პროზაიკოსი ჰარმენ ლორია, პოეტი ნესტორ მაღაზონია და სხვები.

მწერლის, მომღერალისა და პოეტის ი. სიხარულიძის რამდენიმე ლექსი კარგახანია სიმღერად იქცა. მათ შორისაა ლექსი სახალხო გმირ ბულარა (გიორგი) მამალაძეზე, მარიამ ბუკისციხელზე, ლოტბარ ივანე გუდავაძეზე და სხვა. ი. სიხარულიძემ სიმღერების შექმნასაც შეუწყო ხელი. ჩოხატაურელ მწერალთა შორის გამოირჩეოდა წარმომავლობით ხიდისთაველი მორის ფოცხიშვილი, რომლის პოეზიამაც ჯერ კიდევ პოეტის ახალგაზრდობაში მიიპყრო ქართველი ხალხის ყურადღება. დასასრულ, არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ პოეტი სიო კალანდაძეც, რომელიც თბილისს იღვწოდა და რამდენიმე პოეტური კრებულის ავტორიცაა. რამდენიმე კრებულის ავტორია შუასურბელი ტრაპიძეც და ა.შ.

სხვადასხვა დროს ჩოხატაურელ მხედრებსაც უსახელებითათ თავი. ისინი იმ ქართველთა საომარ ტრადიციებს აგრძელებენ, რომელთა ისტორიის სათავეები შორეულ

ათასწლეულებშია ჩაკირული. ქართველთა პირველი დიდი ბრძოლა, რომელიც ასურულმა წყარომ შემოგვინახა ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში გაიმართა ძვ.წ. 1212 წ.

იმ დროს შუამდინარეთში დიდი მეომარი ქვეყანა იყო ასურეთი, რომელსაც მეფე თიგლათ ფილესერ პირველი (გარდ. ძვ.წ. 1184 წ.), განაგებდა, თავისი უძლიერესი არმიით ჩვენი ხალხის წინააღმდეგაც დაიძრა. ქართველთა ხელისუფალმა, რომელიც მაშინ დიაოხის (ანუ ჯავახეთის) წინამძღოლი გახლდათ, ასურეთის მეფეს წინა აზიის 23 მეფის გაერთიანებული ლაშქარი შეაგება, მაგრამ უძლიერესი მტრის შესაკავებლად არც დიდმა კოალიციამ იკმარა და კოალიცია დამარცხდა. ასურეთის მეფემ ყველა მოწინააღმდეგე მეფე შეიპყრო და ყველას მორჩილების პირობის დადება მოთხოვა. გარდა ჯავახეთის მეფისა, ყველა სხვა დაჰყვა გამარჯვებული ასურეთის მეფის ბრძანებას, ჯავახეთის მეფემ კი ამაზე უარი განაცხადა და ასურეთში წაიყვანეს, როგორც ურჩი მეფე. რამდენიმე ხნის შემდეგ ისიც იძულებული გახდა თავის მოკავშირეებზე დაპირჩილებოდა თიგლათ ფილესერს და ისიც თავის ქვეყანაში დააბრუნეს.

მართალია, ჩვენმა შორეულმა წინაპრებმა იმ დროს ვერ გაიმარჯვეს, მაგრამ თავიანთი მამაცობით და სამხედრო ხელოვნებით მაინც სასახლო ფურცელი ჩაწერეს ქართულ სამხედრო ისტორიაში. ქართველები დღითიდღე ავითარებდნენ მხედრულ ხელოვნებას და სახელიც გაითქვეს ამიერკავკასიასა თუ წინა აზიაში. დროთა განმავლობაში მათ ურარტუს მეფეთა ყურადღებაც მიიქცეის და ფართოდაც გაუღეს კარები ურარტუს არმიაში. ამით მათ სათავე დაუდეს ქართველთა მეომარ ქვეყნად, მეომარ ხალხად ქცევას და ომის სამეურნეო ცხოვრების განსავითარებლად გამოყენებასაც.

მას შემდეგ რაც ქრისტიანობა შემოვიდა, ეს ტრადიცია ერთგვარად შეიზღუდა, მაგრამ კარგახანს ქართველ აზნაურთა

მოთოკვა მაინც გაძნელდა და თამარ მეფის დროსაც კი არ იყო იგი სრულად აღმოფხვრილი. XII-XIII საუკუნეთა მიჯნაზე საქართველოს არმია ყმათა ერთგულებას ემყარებოდა, გლეხს ახლოსაც არ იკარებდა. ამით და ბატონყმობით გაბირობებულმა გლეხებმა თათარ-მონღოლთა შემოსევასაც, მანამდე არნახული უბედურება დაატეხეს თავზე ქვეყანას მტრის ყურადღებაც მიიქციეს. ამანაც ერთგვარი როლი შეასრულა XIII საუკუნის მეორე ნახევარში ქართველი გლეხობის მონღოლთა არმიის გაწვევას. ქართველთა ხელისუფლება ამის შემდეგაც არ დაღატობდა ადრინდელ მხედრულ განწყობილებას, მაგრამ, როდესაც აზნაურობა ხშირი ომიანობის შედეგად თვალსაჩინოდ შემცირდა, ქართველთა მეფეებიც და მთავრებიც იძულებული გახდნენ განუწყვეტელ ომებში მოსახლეობის დაბალი ფენებიც გაეწვიათ. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან რუსეთის ხელისუფლებამაც გააგრძელა ეს საქმე და მდაბიოებსაც შეექმნათ ეს საფრთხე.

„...მომიწია სალდათობა,

აწი უნდა ყაძახობა.“

ასე იწყებოდა იმ დროის ერთი ხალხური სიმღერის ტექსტი, რომელიც პროფ. ქს. სიხარულიძემ გამოაქვეყნა.

სალდათის ავბედზე ჩიოდა ერთი ქართული სიმღერაც:

„სალდათი ვარ ნაფიცო,

სად ჩავკვდები არ ვიცი.“

რუსეთის პირველი რევოლუციის ჟამს ზოგიერთმა პარტიამაც შექმნა თავისი სამხედრო ძალა. ამ რაზმების მეთაურებს მაშინ „პარტიზანებს“ უწოდებდნენ. ისინი ყოველ სოფელსა თუ ქალაქში იყვნენ მეტნაკლები რაოდენობით და მნიშვნელოვან როლსაც ასრულებდნენ. ჩოხატაურის უბანში გამოჩენილ პარტიზანთა შორის იყვნენ ლოტბარი ვახტანგ სიხარულიძე, მისი მოწაფე ერმალო სიხარულიძე და ბევრი სხვა. ბევრი პარტიზანი რეაქციის ხანამ იმსხვერპლა. ესენი იყვნენ დათიკო შე-

ვარდნაძე, კიკია მამულაიშვილი და ა.შ. პირველმა მსოფლიო ომსაც მრავალი ქართველი დაამიწა. განიადაგებულ ომებში იყო ჩართული საქართველო პირველი რესპუბლიკის დროსაც. ომი სომხეთთან, ომი აზერბაიჯანთან, ომი ოსმალეთთან, რუსეთთან ბევრ ქართველს იწირავდა. 1921 წლის თებერვალში ამას პარტიული დაპირისპირებაც მოჰყვა და ორივე მხარეს დიდძალი ქართველობა ამოწყდა.

მეორე რესპუბლიკის პირველივე წლებში საქართველოს რამდენიმე ქართული დივიზია ჰყავდა. ქართულ დივიზიებში დიდ სამამულო ომშიც მამაცურად იბრძოდნენ და დიდი გამარჯვებით ღირსეული ღვაწლი დასდეს, მაგრამ... ი. სტალინის სიკვდილის შემდეგ მოსულმა ხელისუფლებამ მაინც არ დაინდო ისინი და ყველა ქართული შენაერთი გააუქმა.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ომში გაწვევას დიდი ყურადღება ექცეოდა და ამას საგანგებო დაწესებულებები ახორციელებდნენ.

მეორე რესპუბლიკის დროს ამ საქმეს საქართველოს სამხედრო კომისარიატი განაგებდა თავისი ადგილობრივი კომისრების მეშვეობით. სხვადასხვა წლებში ბევრ სამხედრო კომისარს უმოღვაწია ჩოხატაურის რაიონში. დიდი სამამულო ომის პირველ წლებში ჩოხატაურის სამხედრო კომისარიატს სათავეში მაიორი მელიქიანი ედგა. დიდი ომის შემდეგაც ბევრი მჯდარა ჩოხატაურის სამხედრო კომისრის სავარძელში. მათგან ყველაზე გამორჩეული გახლდათ საბჭოთა კავშირის გმირი, თადარიგის პოლკოვნიკი პლატონ წიქორიძე. ეს დაწესებულება (ოღონდ შეცვლილი სახელწოდებით) დღესაც ენერგიულად იღვწის ჩოხატაურის რაიონში.

ჩოხატაურის ქუჩები

ღავით აღმაშენებლის ქუჩა

ვინ უწყის, რამდენჯერ აუვლ-ჩაუვლია ამ დიდ ქართველ ხელმწიფეს ახლანდელ ჩოხატაურს თუ მის შორიახლო, მაგრამ დაბაში დასამკვიდრებლად მას შემდეგ შემოაღწია, რაც სსრ კავშირი დაიშალა და დიდი საბჭოთა მოღვაწის მიხეილ კალინინის სახელს დაბა ჩოხატაურის ქუჩების სახელებიდან გაქრობა დაემუქრა. მას შემდეგ ორი ათეული წელიაა მხოლოდ. იმ დროს, დავითს ისე აფასებდნენ, რომ დიდი მეფე საქართველოს

გულშიც ამხედრებული შემობრძანდა და მისთვის ჩვეული სიდიადით დაადგინეს ცენტრალურ მოედანზე. ეს ქართველთა დიდი ხნის ნატვრა და ოცნება გახლდათ და ამას ქვეყნის მოწინავე შვილები დიდი სიხარულით შეხვდნენ. გამოიხდა ხანი და ამ სიხარულს მოულოდნელად ბზარი გაუჩნდა, რასაც ქართველთა საფიცარი მეფის ცენტრიდან დიღმისკენ გადანაცვლება მოჰყვა. ქვეყანაზე შემთხვევით არაფერი ხდება. ყოველ შემთხვევაში ხომ აუცილებლობის გამოვლენაა და სხვა არაფერი. დავით IV ბაგრატიონს თავის დროზე ტოლი და სწორი არა თუ კავკასიის, არამედ მსოფლიოს მასშტაბითაც ნაკლებად უჩანდა. მან ისევე იხსნა მსოფლიო თურქ-სელჩუკთა მოძალებისაგან, როგორც მისმა მემკვიდრემ (ი. სტალინი) ფაშიზმის ისეთი

საშინელი სახეობისაგან, როგორც გერმანული ნაციზმი გახლდათ. დავით აღმაშენებელი მსოფლიო სახელის დიდი მოღვაწეა, რომელიც ევროპაში მეფე იოანეს სახელით დამკვიდრდა. დავითი „დიდთა საქმეთა“ მოქმედი ხელისუფალი და მხედართმთავარი ბრძანდებოდა, მაგრამ მას ის ბედნიერებაც არგუნა უფალმა, რომ ღირსეული მეისტორიეც ჰყოლოდა. დავითის ისტორიკოსი, რომლის ვინაობა სარწმუნოდ არც ღლესაა ამოცნობილი, ისეთი რანგის პიროვნება გახლდათ, რომლის ბადალი მის დროს ისევე ძნელადაა მოსაძებნი. როგორც მეფე დავითისა.

ვერ ვიტყვით, რომ მეცნიერებას ოდესმე ყურადღება შეენელებინოს დავითისადმი, მაგრამ, სამწუხაროდ, იგი დღემდე მაინც სასურველი სიღრმითა თუ სისრულით ვერაა შესწავლილი. XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დავითის ფენომენს დიდი რეზონანსით დასტრიალებს თავს აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, რომელმაც რამდენიმე ბრწყინვალე გამოკვლევა უძღვნა დიდ მეფეს. ჩვენც ადრე დავინტერესდით ამ პიროვნებით და ლექციებში ვცადეთ მისი ჭეშმარიტი პორტრეტის ზოგიერთი შტრიხის წარმოჩენა, ხოლო შემდეგ ორი ბროშურაც („დავით აღმაშენებელი, ყრმობა“, 1995 წ.) (2003 წ.) მივუძღვენით. გული მწყდება, რომ უპირატესად საქართველოს საისტორიო გეოგრაფიის შესწავლით დაკავებულს, დავით აღმაშენებელზე უფრო დაღრმავებული ძიების საშუალება აღარ მომეცა. ღლეს დავითს, ისე, როგორც მთელ ქართულ პოლიტიკურ კულტურას, ქართველობის ყოველ სფეროს დიდი კრიზისი უდგას, თუ დამცალდა, საისტორიო გეოგრაფია ცოტა ხანს გვერდზე გადავდო და დავითს ჩაუღრმავდე. ამასთანავე ის ტენდენციებიც უკეთ გავაცნობიეროთ, რომელიც დიდი მეფის სასაცილოდ აგდებას ისახავს მიზნად.

ჩოხატაურს თავისი ერთ-ერთი სიამაყის ფართოდ სახელგანთქმულ აგარაკ ბახმაროს ქუჩაც ამშვენებს, თუმცა ბახმარო ზემო გურიის „სატახტოს“ შედარებით გვიან ეშვილა. ბახმაროს წინამორბედი ამ ქუჩაზე

დიდი ქართველი ფილოსოფოსი, პროფესორი მოსე გოგიბერიძე ბრძანდებოდა. ბახმარო ვის არ უყვარს, მაგრამ მოსე გოგიბერიძე მათგან იმით გამოირჩევა, რომ მან პირველმა სცადა ამ შესანიშნავი აგარაკის ადგილის განსაზღვრა ევროპის აგარაკთა შორის და სავსებით სწორად ბახმარო პირველობის პალმის ღირსად მიიჩნია.

ამ შუქზე სულ სხვა შთაბეჭდილებას ქმნის მ. გოგიბერიძის ქუჩის ბახმაროს ქუჩად გარდაქმნა. სახელწოდება „ბახმარო“ საკმაოდ შორეული წარსულის წარმონაქმნია. როგორც ჩვენი არქეოლოგები (პროფ. ვ. სადრაძე პროფ. მ. ძნელაძე და სხვები) გვარწმუნებენ, „ბახმარო“ ჯერ კიდევ დედამთავრული სახლის ზეობის ხანაში აუთვისებიათ ჩვენს წინაპრებს. რას უწოდებდნენ იმ დროს ალპურ საძოვარს დღესდღეობით არ ვიცით, მაგრამ მას შემდეგ, რაც იქ სვანთა ნათესავები იკიდებენ ფეხს, მათივე შერქმეული „ბახმარე“ ძველდრდება. ბახმარეს წარმოქმნის ქვემო ქრონოლოგიური საზღვარი ძვ.წ. II ათასწლეულის შუახანებს ძნელად თუ ჩამოშორდება, ზემო საზღვარი კი ახლაც საგანგებო ძიებას მოითხოვს. შუა საუკუნეებში საძოვარ ბახმაროს სააგარაკოდაც იყენებდნენ. იმ

დროს აგარაკობა უფრო ფეოდალთა ფუფუნება გახლდათ. 1865 წლის რეფორმის შემდეგ მეაგარაკეობას მღაბიოებმაც მიჰყვეს ხელი.

XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე ბახმარო თანდათან იკაფავს გზას ტუბერკულოზიანთა თუ მალარიით დაავადებულთა შორის და მოაგარაკეთა რიცხვიც სულ უფრო და უფრო იზრდება. ამასთან ერთად მედიცინის დაწესებულებებიც ინტერესდებიან ამ აგარაკის სამკურნალო თვისებებით და მნიშვნელოვანი გამოკვლევებიც მიმდინარეობს. ამგვარ ძიებას მოგვიანებით მეცნიერულმა კვლევამაც აუბა მხარი. 1950 წელს აკად. ნ. ბერძენიშვილმა ბახმაროს წარსულის შესწავლა თავის მოწაფეს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ასპირანტს იური სიხარულიძეს შესთავაზა. ამ ძიების შედეგები საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ახალგაზრდა მეცნიერთანამშრომელთა და ასპირანტთა სამეცნიერო კონფერენციას მოხსენდა 1952 წ. (ხელმძღვანელი აკად. ნ. ბერძენიშვილი). ეს მოხსენება ერთხანს მარტოოდენ თეზისების აძარა რჩებოდა. შემდეგ კი პრესაშიც („ბრძოლის დროშა“, 1953 წ.) გახმაურდა.

1999 წელს ბახმაროზე ფერისცვალების ეკლესიაც აშენდა, რასაც ი. სიხარულიძის ამავე სათაურის წიგნიც მოჰყვა (ამ წიგნის გამოცემას დიდი ღვაწლი დასდო ჩოხატაურის მაშინდელმა გამგებელმა გრიგოლ (გია) ცინცაძემ, რომლისთვისაც გვერდის ავლა შეუძლებელია). გასული საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულიდან ბახმაროს საისტორიო გეოგრაფიის კუთხიდანაც მიექცა ყურადღება და ისეთი სურათი გადაიშალა, რომელსაც მანამდე ვერავინ წარმოიდგენდა. ამ ძიებას მალე არქეოლოგთა გააქტიურება მიჰყვა და ბახმაროზე დედამთავრული სახლის დროინდელ ნაშთებსაც მიაკვლიეს. ყველაფერი ეს კარგია და არ შეიძლება პირუთვნელად არ შეფასდეს, მაგრამ ეს მაინც საწყისი ეტაპის ფუძისჩამყრელი ძიებაა და წინ კიდევ დიდი სამეცნიერო კვლევები გველის.

ჭიჭიკო ბენდელიანის ძეგლი

საბჭოთა კავშირის გმირის
ჭიჭიკო ბენდელიანის სახელი
ჩოხატაურს მისი დალუპებისთანავე
(1944 წ.) ეწოდა. დაბისათვის ეს
ქუჩა საშუალო სიგრძისაა (1 კმ.).

ჭ. ბენდელიანი 1914 წელს
დაიბადა დაბა ჩოხატაურს ყაიხარ
ბენდელიანისა და მარიამ (მამო)
გიორგაძის მშვენიერ ოჯახში
(ნათლია ასიკო (აკესენტი) იესეს
ძე სიხარულიძე (1882-1932).)
გორა-ბერეგოვლის სასოფლო-
სამეურნეო ტექნიკუმის დამ-

თავრების შემდეგ სამხედრო-საავადმყოფო სამსახურში გაი-
წვიეს და თბილისის საავიაციო სასწავლებელში დაეუფლა
ფრენის ხელოვნებას.

ბრძოლაში დიდი სამამულო ომის დაწყებისთანავე ჩაერთო
და პირველივე გაფრენისთანავე გამოავლინა არა მარტო გუ-
ლადობა და სიმამაცე, არამედ შესაშური პროფესიონალიზმიც.

პირველ ხანებში ტყვია არ ეკარებოდა და მტერმაც
ღვთის რისხვად აღიქვა იგი, მაგრამ აგვისტოს დელგამაში
მამაცი მფრინავი როგორც იქნა მოიხელთეს მოძალადეებმა და
მძიმედაც დაჭრეს. ბევრს ეგონა, რომ ჭიჭიკო, როგორც
მფრინავი-მეომარი დამთავრდა, მაგრამ არა, იგი განიკურნა და
მტერს კვლავ დაატეხა ჩვეული რისხვა. ჭ. ბენდელიანის
ნიჭიერება და წარმატებული ბრძოლები არ შეიძლება შე-
უმჩნეველი დარჩენილიყო და მასაც თანდათან აწინაურებენ.
ჯერ ავიაესკადრილის უფროსის მოადგილედ, შემდეგ

ავიაპოლკის შტურმანად და ა.შ. რომელ ფრონტზე არ იბრძოდა იგი – სამხრეთ-დასავლეთის, სტალინგრადის თუ ცენტრალურზე, ყველგან დიდი წარმატებით. ყველაფერ ამას არ შეიძლება ანგარიში არ გაწეოდა და 1943 წელს ქერჩის გამანადგურებელთა 54-ე გვარდიული საავიაციო პოლკის მეთაურმაც სახელოვანი მაიორი საბჭოთა კავშირის გმირის წოდებაზე წარადგინა. იმავე წლის 24 აგვისტოს 29 წლის ჭიჭიკო ბენდელიანს მიენიჭა დიდი ომის გმრობა.

ამ სტრიქონების ავტორი მომსწრეა იმ დიდი ზეიმისა, რომელიც ამის გამო მოაწყო ჩოხატაურმა. იმ დროს ჩოსატაურის თავკაცი ლეონიდე ჩხიკვიშვილი ბრძანდებოდა და აღტაცებული ხალხის ამ ჭეშმარიტ დღესასწაულსაც ის უძღოდა. გმირს შვებულებას სთავაზობდნენ, მაგრამ ბრძოლის უნით ანთებულს გული ფრონტისკენ მიუწევდა და კვლავ ისეთი გატაცებით იბრძოდა, რომ გმირობაზე მეორედ წარდგენის აზრიც რეალური შეიძლება გამხდარიყო, მაგრამ მალე კოვნოს მახლობლად გამართულ სასტიკ ბრძოლაში ჭიჭიკოს ბედმა კვლავ ვეღარ უერთგულა და გმირის ჩახჩახა მზეც ჩაესვენა. მთელი საბჭოეთი შეძრა მამაცი შვილის „უღუთო“ სიკვდილმა, აბა საქართველო ხომ სულ ცრემლმა დატბორა. დამწუხრდა თბილისი, სადაც სწორედ ამ წუხილში იშვა ის უკვდავი ლექსი, რომელიც მუდამ კეთილად მოსაგონარმა ხუტა ბერულავამ უძღვნა უსაყვარლეს გმირს.

ეს ლექსი, რომელიც მალე სიმღერად იქცა, ასე იხსნება:

„თბილისს მოვიდა ამბავი,

დაიწვა გული მზიანი,

ვარსკვლავებს მოწყდა ვარსკვლავი

ჭიჭიკო ბენდელიანი“.

სიმღერა ჭიჭიკო ბენდელიანზე ელვის სისწრაფით მოედო მთელ საქართველოს. ქართლს, კახეთს თუ სხვა კუთხეებში

ყველგან სიყვარულით მღეროდნენ მას. უფროსი თაობები არც დღეს ივიწყებენ ამ სიმღერას და შინაურ წვეულებებზე, ქართული საშუსიკო ფოლკლორის ბევრი მოტრფიალე ხალხით მღერის მას, რომელიც ზოგან ახალგაზრდების გაოცებასაც იწვევს. მაგრამ ეს ახალი დროის ნაყოფია, ადრე კი ჭიჭიკოს გმირობას არა თუ საქართველო, დიდი უკრაინაც უდიდეს პატივს სცემდა. დიდებულად იყო მოწყობილი მისი საფლავი, რომელსაც ზამთარშიც არ აკლდა ყვავილები, მაგრამ მისმა ქალიშვილმა სახელოვანი მამის თბილისს გადმოსვენება განიზრახა და აღასრულა კიდეც.

გმირის ხსოვნას კარგახანს ედგა გუშაგად ის პატარა ოდა-სახლი ახლანდელი ნ. დუმბაძის ქუჩაზე, მაგრამ დედის და სხვათა გარდაცვალების შემდეგ ჭიჭიკოს სახლ-მუზეუმს მოაკლდა მზრუნველნი და იგი ბუნების სტიქიამ იმსხვერპლა. ჭიჭიკოს ეზო-კარს მისი სახლ-მუზეუმის ისეთი ნაგებობაც არ მიაყენებდა ჩრდილს, როგორიც არც ისე დიდი ხნის წინ აუგეს ახლა უკვე მთაწმინდის ბინადარ ნოდარ დუმბაძეს, მაგრამ დიდი ომისადმი გაუკუღმართებულმა დამოკიდებულებამ ეს კარგი საქმე დროებით ჩაშალა და გმირის ხსოვნის უკვდავყოფის მისია აკად. ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ჩოხატაურის სამხ-არეთმცოდნეო მუზეუმის ექსპოზიციის ერთ მოკრძალებულ მონაკვეთს მიენდო. რა ქნას გმირმა, თუ სხვა დროის შვილი იყო და მას უწყობდა ფეხს და უბამდა მხარს. იყო ბედნიერი, რადგან დიდი დრო მიაქანებდა შორეულ ცის სისხლიანი ლა-ჟვარდებისაკენ და დრომევე დაუფასა ამაგი. მაგრამ ვინაა საწუთროში მარადიული, რომ სხვა დროის გმირს სხვა დროშიც იგივე პატივი და ღიდება მიეზღოს, რაც ოდესმე ჰქონდა, მსგავსი მაგალითები ისტორიას ძალიან ნაკლებად ახსოვდა ამიტომაც გმირმა სხვა დროში დამცირებაც უნდა აიტანოს, ვინაიდან სააქაოსათვის ყველაფერი წარმატალია და ვინ უწყის

ადრე თუ გვიან მისი ღირსეული დაფასების ჟამიც დადგეს. მაგრამ არც უარესის დადგომაა მოულოდნელი და გმირი ამისათვისაც მზად უნდა იყოს.

ის ხომ თავისი ეპოქის მზეა და მზეს რომ ასე ჩქარა სიკვდილი არ უწერია. მზე დიდი ფენომენია, განსაკუთრებით, თუ დიდი ეპოქითაა დალდასმული. ამიტომ მისდამი აჟად ხელის ხლება შეუძლებელია. ეს ყველას კარგად უნდა გვესმოდეს, მაგრამ, თუ დრო არ გიწყობს ხელს და საგანგებოდ ცდილობს შენს დაყრუებასა თუ გაბრიყვებას, თუ ნიჭი არა გაქვს და გაძლევს, მაგრამ ქვეყანაში იმდენი ნიჭი სადაა, რამდენიც კაცია. ამიტომ, ვისაც ეს ღვთიური მადლი არ მოდგამს, მას ძალიან უჭირს ავისა და კარგის გარჩევა და მაცდუნებლის მსხვერპლი ხდება....

იაკობ გოგებაშვილის ქუჩა

იაკობის ქუჩა ახალია, სსრ კავშირის დაშლის შემდეგ შემოსული მეორე რესპუბლიკის ჟამს „კომუნარების“ ქუჩა ერქვა, რომელიც დაბისათვის მოზრდილ ქუჩად აღიქმებოდა, რადგან 800 მეტრამდე სიგრძისაა.

ქართული პედაგოგიური აზრის მშვენიერა იაკობ გოგებაშვილი 1840 წელს დაიბადა და 1912 წელს აღესრულა. მთამომავლობამ ღირსეულად დააფასა მისი ღვაწლი დიდ მთაწმინდელთა შორის

მიუჩინა სამარადუამო განსასვენებელი. იაკობ გოგებაშვილის ქუჩები საქართველოს ყველა დიდ ქალაქშია (თბილისი, ქუთაისი, ბათუმი და სხვა). ჩოხატაური კარგახანს ელოდებოდა დიდი ქართველი პედაგოგის სახელობის ქუჩას და გასული საუკუნის 20-იანი წლებიდან ეს წაღილიც აღსრულდა. ამ ქუჩის ადრინდელი სახელი 1927 წელს დაწესდა, როდესაც ახლად აგებულ საავადმყოფოს „9 კომუნარის“ სახელი ეწოდა. ეს 9 კომუნარი 1919 წლის ანტისამთავრობო გამოსვლას შეეწირა. ისინი იყვნენ: ანდრია ახალაძე, ბენიამინ ბერიძე, ფილიმონ გოგოლაძე, თეოფილე თეალორაძე, ავთანდილ მამალაძე, პარმენ მამალაძე, ტარასი მინდაძე და ილია ცინცაძე. ამათვან უკანასკნელი ბრძოლისას დაიღუპა, ზოლო სხვები საველე სასამართლოს დადგენილებით დახვრიტეს (ი. სიხარულიძე, ნოე. რამიშვილი, თბილისი, 2006, გვ. 64).

ამას გარდა, რამდენიმე კომუნარი (კიბოთე კერესელიძე, კალისტრატე კილაძე და ილარიონ ჯორბენაძე) კიდევ დაიხვრიტა, მაგრამ ისინი ლანჩხუთის მხარიდან იყვნენ და ჩოხატაურელ კომუნარებს სომ ვერ მიათვლიდნენ (იქვე). ჩოხატაურელი კომუნარები იმ დღეს საძმო საფლავში ჩაყარეს, მაგრამ იმავე ღამით ყველა მათგანის გვამი მოიპარეს და თავთავის სასაფლაოზე დაკრძალეს. ბევრ მათგანზე მაშინვე („ცხელ გულზე“) ლექსებიც შეიქმნა და მათგან ზოგი სასიმღეროდ იქცა (ფილიმონ გოგოლაძის ლექსი სასიმღეროდ დიდმა ლოტბარმა და ცხრაასხუთელმა პარტიზანმა ვახტანგ სიხარულიძემ (1866-1946) აქცია. ასევე ითქმის ავთანდილ მამალაძის ლექსზეც და ა.შ.). საქართველოს მეორე რესპუბლიკის უამს ჩოხატაურელი კომუნარები ისეთ პატივში იყვნენ, რომ დაბას მათი საძმო საფლავის შექმნაც გადაწყდა. ამის საბაბი გახდა ცნობილი „სპარტაკელის“ და განათლების ფრონტის თვალსაჩინო მოღვაწის იერემია კუჭავას გარდაცვალება 1984

წელს. როგორც ბატონი იერემია ისე 1919 წლის გამოსვლების მსხვერპლნიც ერთად დაკრძალეს იმ პარკში, სადაც დღეს წმ. ანასა და იოაკიმეს სახელობის ტაძარი დგას. ასე გაგრძელდა სსრკ-ს დაშლამდე. შემდეგ სასწრაფოდ გააუქმეს კომუნართა სამშო საფლავი და კომუნართა გეამებიც იმავე ადგილებს დაუბრუნეს, სადაც ადრე განისვენებდნენ. ამიერიდან ისევე დაედოთ მათ ტაბუ, როგორც მეორე რესპუბლიკის დროს იმათ მტრებს ელოდათ. ამიერიდან მათზე ვერც სიმღერას ბედავდა ვინმე, ვერც ლექსების შეთხზვას ან საჯაროდ წარმოთქმას. გააუქმეს კომუნართა ქუჩის სახელიც, მათი სახელი ჩონატაურის საავადმყოფოსაც ჩამოაცილეს და ა.შ. არავენ დაფიქრდა, რომ კომუნარებიც ჩვენი ისტორიის ნაწილნი იყვნენ და მათი ხსოვნის ავადხელყოფა ჩვენი დროის „ქართლის ცხოვრების“ ავადხელყოფაც გახლდათ.

ჩონატაურის მამებმა ი. გოგებაშვილი მაშინ გაიხსენეს, როდესაც საქართველოს დემოკრატიული წყობილების დაწუნებისათვის უმოწყალოდ დაღუპული კომუნარები ახალი დროისათვის მიუღებელ პერსონებად მიიჩნიეს და საავადმყოფოსაც ჩამოაშორეს მათი სახელი და მათი სახელობის ქუჩას სახელიც გააუქმეს.

იაკობ გოგებაშვილი ილია ჭავჭავაძის დროის დიდი ქართველი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე გახლდათ და მისი სახელი უფრო ადრეც უნდა დამკვიდრებულიყო დაბის ქუჩათა გალერეაში, მაგრამ რუსული უვარგისი აფორიზმის არ იყოს „სჯობს გვიან ვიდრე არასდროს“, „გვიან“ არაფერი არ ვარგა, ყველაფერი თავის დროზეა საჭირო, მაგრამ დროზე იშვიათად თუ რაიმე ხდება, მაშინ ნაგვიანებითაც კმაყოფილდებიან მაგანნი.

იაკობი თავისი დროის კვალობაზე საქართველოს ყველა კუთხის ისტორიას იცნობდა მეტნაკლებად და მათ შორის გურიისასაც. კარგად იცოდა ისიც, რომ ოსმალთა მოძალებამდე

საქართველოს ამ მშვენიერ მხარეს „ბევრად მეტი“ ტერიტორია გააჩნდა და „სხვათა შორის“ აჭარაც ეყრა (ი. გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. II, გვ. 189, 623-625). დიდი განმანათლებლის დროს აჭარა ქვემო და შუა გურიის გაშყოფ მდინარე ჩოლოქამდე კი არ ვრცელდებოდა, არამედ მხოლოდ მდ. აჭარისწყლისა და ჭოროხის შესაყარამდე.

ეს იყო ისტორიული აჭარის სამხრეთ-დასავლეთის ბუნებრივი მიჯნა, რაც დღეს არც თუ ისე ბევრს ახსენდება. ამაზე იმიტომ ვამახვილებთ ყურადღებას, რომ ყოველი ქვეყნის ყოველ გოჯს თავისი ისტორია აქვს, რის გამრუდებასაც მეცნიერება არასოდეს შეურიგდება. მოდიან ქვეყნის ისტორიაში არც ისე ჩახედული თაობები და მათი დროინდელი რეალობებით მსჯელობენ წარსულზე. ამ დროს ჩვენ გვაფხიზლებს დიდი იაკობი გვეუბნება იმას, რომ გურია ჩრდილოეთით იქ კი არ თავდებოდა, სადამდეც დღეს ვრცელდება, არამედ მდინარე რიონამდე აღწევდა. საინტერესოა, რომ სახელოვანმა პედაგოგმა ისიც კი იცოდა, რომ ქალაქი ფოთი თავისი მდებარეობით გურიის გახლდათ (იქვე, გვ. 625), მაგრამ დრო და დრო მას სტატუებდნენ ხოლმე მავანნი და მავანნი და თავისად იჩემებდნენ კიდევ, ამიტომ ასეო შემთხვევებს გონიერად განსჯა ესაჭიროება. ნეტარსენებული იაკობი გურიის იმდროინდელ დაბებსაც კარგად იცნობდა და მათ შორის ჩოხატაურსა და ბოგისთავხიდისთავსაც.

ქვეყნის დიდი მოამაგე ამ კუთხის მცხოვრებთა ღირსებებშიც შესანიშნავად იყო გარკვეული და ჩინებულად იცოდა, რომ ისინი „...ნიჭიერნი, მართალნი და მარჯვენი არიან...“ (იქვე). ამით არ ამოიწურება ჩვენი ეროვნული საპედაგოგო აზრის ამ ტიტანის მეცნიერული ცოდნის გამოჩაშუქი გურიაზე, მაგრამ ერთი პატარა დაბის ქუჩების უპრეტენზიო ცნობარისათვის, ვფიქრობთ, ესეც საკმარისია.

ჩოხატაურის ქუჩებს
დიდი ქართველი ფილოსო-
ფოსის მოსე გოგიბერიძის
ქეჩა გასული საუკუნის 50-
იან წლებში შეემატა. მაშინ
ის იმ ქუჩას ერქვა, რო-
მელსაც ბახმაროს სახელი
ერქვა მას შემდეგ კი, რაც
მესამე რესპუბლიკის მშენე-

ბლობა დაიწყო და მეორე რესპუბლიკის დიდი მოღვაწე ბორის
ძნელაძე (1901-1923) დაიწუნეს, მისი ბრწყინვალე ძეგლიც
დაანგრიეს და არც – ქუჩის სახელი დაინდეს, მას მ. გოგიბერ-
იძის სახელი უწოდეს. განსვენებულ დიდ მეცნიერს უეჭველად
ერგებოდა ისეთი მხარგაშლილი ქეჩა, როგორიც ახლა აქვს,
მაგრამ ამ დროს ეს უფრო მისი შვილიშვილის, საქართველოს
კულტურის მინისტრის სესილი გოგიბერიძის პატივსაცემად
მოხდა, ვიდრე პაპის სიდიადისა.

არა თუ საქართველოს ისტორია, მსოფლიოც ნაკლებად
იცნობს ისეთ მოღვაწეებს, რომლებსაც ისე ადრეულ ასაკში
მოეპოვებინოთ ისეთი წარმატება საპოლიტიკო სარბიელზე,
როგორიც ზემოსაჯავახოელ (ჩოხატაურის უბანი) ბორის
ძნელაძეს ერგო. იგი სრულიად ახალგაზრდა, 19 წლისა
უწინამძღვრეს ამიერ-კავკასიის ახალგაზრდობას და დიდი წარ-
მატებითაც იღვწოდა. სულ მალე მისი სარბიელი კიდევ უფრო
გაფართოვდა და არც მის დროს და არც შემდეგ მსგავსი გა-
ქანების ახალგაზრდა მოღვაწე არც დედაბიწის ერთი
მეექვსედის მომცველ სსრ კავშირს უნახავს და მსოფლიოს არც
ერთ სხვა ქვეყანას. გარდაიცვალა სრულიად ახალგაზრდა (22

წლის) და მთელი ამ მოკლე სიცოცხლის მანძილზე სიკეთის მეტზე არაფერზე წაცდენია ხელი.

ასეთ ისტორიულ პიროვნებას რომ ასე უბოღაშოდ ჰკრას ხელი ქვეყანამ და ერთბაშად მოსპოს ყველაფერი, რაც მისი სახელის უკედლელებას უძღვნა მისმა მადლიერმა დრომ, ისტორიაში ძნელად თუ სადმე მოიპოვება და მხოლოდ ჩვენ გავხდით ამის მოწმე. ასე აღიგავა პირისაგან მიწისა, დიდი რუდუნებით ნაგები მისი სახლ-მუზეუმი მშობლიურ სოფელს, თხუთმეტი მეტრის სიმაღლის მისი თვალისმომჭრელი ძეგლი და ქუჩაც. ასეთმა ბარბაროსობამ ხალხი შეძრა. მაგრამ ამას ხმამაღალი პროტესტი, სამწუხაროდ, არ მოჰყოლია. ევროპა, რომელსაც კარგახანია ჩვენი მომავლის ნიშანსვეტად მიგვანიშნებენ, ასე სიმდაბლეს როდი იჩენს ისტორიისადმი. პარიზი დღემდე იცავს დიდი ომის ჟამს პიტლერის იქ ყოფნის მანიშნებელ ძეგლს. ჩვენში კი ამ დროს რა ხდება? მსოფლიოს უდიდესი ომის გამჩაღებლის კი არა. აქ თავისი დიდი შვილის ძეგლსაც აღარავინ ინდობს. სხვაც რომ არაფერი, ეს ხომ საკუთარი ისტორიის ავაღბელყოფა და განადგურებაა. თუ ასეთ დაუდევრობას წარსულში ვინმე ჩადიოდა XX საუკუნის მიწურულს, ერი, რომელმაც ნაციზმის დამარცხებაში ასე დიდი წვლილი შეიტანა, ასე არ უნდა ანებიერებდეს „ერა პატრიოტებსა“ და ბნელ ძალებს... და ასე შეინაცვლა ადგილი ჩოხატაურის სახელოვანმა მოსეს ქუჩამ. შესაძლოა არც ამ ფილოსოფოსის ქუჩა ჰქონოდა ჩოხატაურს, იგი რომ რეპრესირებული არ ყოფილიყო.

დიდი მეცნიერები სხვა არაერთი ჰყავს ჩოხატაურს, მაგრამ, რადგან ისინი რეპრესირებულნი არ ყოფილან, არც ქუჩებს მინიჭებიათ მათი სახელი.

მომავალი ფილოსოფოსი 1897 წელს დაიბადა ზემო გურიის სოფელ ქვენობანში (ჩოხატაურის უბანი, ოზურგეთის მაზრა). ხონის სამასწავლებლო სემინარიის დამთავრების

შემდეგ მან სწავლა განაგრძო გერმანიაში – ერთხანს ბერლინის უნივერსიტეტის სტუდენტი გახლდათ. შემდეგ კი მარბურგის უნივერსიტეტისა. თავისი უნართა და სიბეჯითით მან მალე მდიდარი გამოჩენილ გერმანელ მეცნიერთა ყურადღება და ცნობილმა გერმანელმა ფილოსოფოსმა ნ. ჰარმანმაც ხალისით იტვირთა მისი სადოქტორო ნაშრომის ხელმძღვანელობა. 1922 წელს მ. გოგობერიძეს დოქტორის ხარისხიც მიენიჭა და ასე ამდღებულ 25 წლის ჭაბუკიც სამშობლოსაკენ გამოეშურა.

სულ მალე (1933 წ.) ის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ლექტორი გახდა, შემდეგ კათედრის გამგედაც აირჩიეს და პროფესორობაც მიენიჭა 1930 წელს. მაშინ ის 33 წლის იყო მხოლოდ. იმ დროს მისი თაობის წარმომადგენლებიდან იშვიათად თუ ვინმეს ჰქონია ასეთი წარმატება. მ. გოგობერიძემ ბრწყინვალე ნაშრომებით გაამდიდრა არა მარტო მსოფლიო ფილოსოფიური აზროვნება, არამედ – ქართული ფილოსოფიაც. მანვე პარტიის ერთ-ერთ თვალსაჩინო მოღვაწესთან (მწერალი მიხეილ ჯავახიშვილი) მეგობრობაც გაუხსენეს. შავ დილეგთა სილუეტები ავად ელანდებოდა დიდი შემოქმედებით ძალის ახალბედა ფილოსოფოსის, მაგრამ სიავის ეს გაგება იმ „კედელმა“ ჩაშალა, რომელიც ასე გულდაგულ ედგა მხარში მას. როდესაც ნ. ბერძენიშვილი ასე გაუსხლტა ხელიდან მტრებს, ახლა მათ მ. გოგობერიძის მეორე ბრწყინვალე მეგობარზე, ევროპული წრთობის დიდ ქართველ ეკონომისტზე, დაუვიწყარ ბიძინა რამიშვილზე (1897-1937) მიიტანეს იერიში და, რადგანაც ის ძალა აღარ აღმოჩნდა მის გვერდით, რაც ნ. ბერძენიშვილს გააჩნდა, იგი დაიღუპა, მაგრამ ისე, რომ მისი გამოყენება დიდ ფილოსოფოსზე მისასვლელად კვლავ შეძლეს, რადგან მოულოდნელად მოიკლა თავი. ასე ასცდა რთული დროის უსასტიკეს 37-ს ბატონი მოსე და აბა რას წარმოიდგენდა თუ მისი დაღუპვის მოსურნენი კვლავ

ძილფნიზლობდნენ და 1942 წელს უმუხთლეს კიდეც. 1930 წელს გამოქვეყნდა მ. გოგიბერიძის შესანიშნავი ფილოსოფიური გამოკვლევა „ლენინი, როგორც ფილოსოფოსი“. ეტყობა, ეს წიგნი მას ადრე ჰქონდა ჩაფიქრებული, მაგრამ იმ დროს, როდესაც ლენინი ცოცხალი გახლდათ, მისი გამოცემა ვეღარ მოახერხა. ლენინი სომატურად 1924 წელს გარდაიცვალა, სულიერად კი 1929 წლამდე იცოცხლა. ამ წელს მსოფლიო სახელის ფრანგმა მწერალმა საბყაროს ახალი ლენინის მოვლინება ამცნო. ეს უკვე სტალინი გახლდათ.

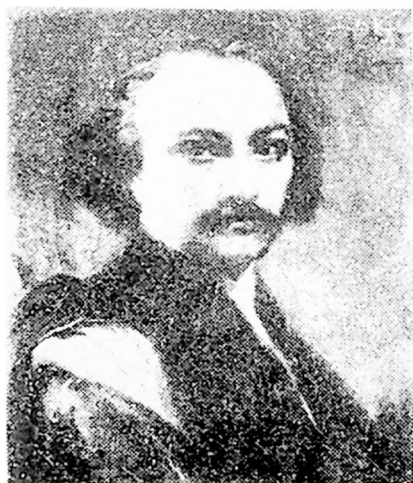
სადაც სამართალია, ამ დროს უფრო უპრიანი იყო ნიჭიერი ფილოსოფოსი ახალ ლენინს შეხშიანებოდა და არა ისტორიის ბინადარს. მაგრამ იმ წიგნს სრულებით არ გაუნაწყენებია კრემლის მეუფე და გულთბილად მიიღო პატივისცემით მინამდენიც.

მარცხი მაინც დარჩა და 30-იანი წლების წარღვნისას იგი შეიძლება ვინმე ფილოსოფოსის რეპრესირებისათვისაც გამოეყენებინა. მ. გოგიბერიძესთან ავადმიახლოების ცდას მოწმობდა მისი უფროსი მეგობრის, თბილისის უნივერსიტეტის ისტორიის კაბინეტის გამგისა და დიდებული ლექტორის ნიკოლოზ ბერძენიშვილის (1890-1965) დათხოვა უნივერსიტეტიდან და სამხილები აღარ ჭირდებოდა, რადგან ახლა მათ ხელში ჰქონდათ თვით ფილოსოფოსის ერთი ნააზრვეი, რომელსაც მაშინდელი ოფიციაოზი ვერანაირად ვერ დატოვებდა დაუსჯელად და მ. გოგიბერიძესაც საციმბიროდ აუკრეს გუდანაბადი. ფილოსოფოსი იქვე დაიდუპა და იქვე იყო დაკრძალულიც, ვიდრე მისი კეთილად მოსაგონარი და საიდუმლოდ არ ჩამოასვენებდა მისი ცხედრის დანაწევრებულ ნაწილებს და ვაკის სასაფლაოზე არ დაკრძალავდა. სახელოვანი ფილოსოფოსი, რომელიც ქართული ფილოსოფიური აზრის მშვენებადაა მიჩნეული, დღეს ვაკის სასაფლაოზე განისვენებს და

საზოგადოებამ არაფერი იცის, რა აკაეებს აზრის ამ ტიტანს ამ არც თუ ისე შესაფერ თავის მეორე განსასვენებელში. თუ ჩვენს ღირსეულ მოღვაწეთა „ბედის მწერლებს“ მთაწმინდის პანთეონი არ ემეტებათ მისთვის, მაშინ დიდუბის პანთეონის კარები აქამდე რატომღა ჩარაზული მისთვის ასე მტკიცედ?!

მისი ეპოქა მის ცხედარს ციმბირს ვერ გამოაცილებდა და იქვე ღარჩა ეპოქის დასასრულამდე. მაშინ ესეც დიდ წარმატებად იყო მიჩნეული და მეტს აღარავინ ელოდა, მაგრამ შემდეგ ხომ ბევრმა წყალმა ჩაიარა და ეპოქებმაც ეპოქები შეცვალეს. ახლა ხომ უკვე დროა, რომ ღირსეულად დავაფასოთ დიდი ფილოსოფოსი და მისთვის საკადრის საკანეს მივანდოთ მისი წმინდა ნეშტი.

დავით გურამიშვილის ქუჩა

ჩოხატაურის ეს ქუჩა მეორე რესპუბლიკის ჟამს გაიხსნა. მუნიციპალიტეტის არქიტექტურის სამმართველოს ცნობით, მას აქ წინამორბედი არავინ ჰყოლია და მისი სახელი თითქოს უსახელო ქუჩას დარქმევია. ქუჩა კარგია და სიგრძითაც მოზრდილი (800 მ.).

დ. გურამიშვილმა ცხოვრების რთული გზა განელო და სახელოვნადაც. დაიბადა სოფ. საგურამოს 1705 წელს. მძიმე დრომ სრულიად სხვა მიმართულება მისცა მის ცხოვრებას 22

წლისა სამუდამოდ მოსტაცა სამშობლოს. ეს სიავე მაშინდელ ლეკთა თარეშს მოჰყვა. ლეკებს კი გაექცა დაღესტნიდან, მაგრამ შინ ვეღარ დაბრუნდა და იძულებული გასდა მოსკოვისკენ გაეკვლია ვზა. ეს იყო 1729 წელს. მეფე კახტანგმა დიდი სამხედრო თანამდებობა (არტილერიის უფროსი) უბოძა და წარმატება უსურვა. 1738 წლიდან ოფიცერი დ. გურამიშვილი განიადაგებულ ბრძოლებშია. ეს ომები დიდხანს (1760 წლამდე) გაგრძელდა. მებრძოლი ოფიცერი მხედრის ღაშნის გვერდით არც მგოსნის კალამს ივიწყებდა და ქართულ მწერლობას თავისი უკვდავი ნაწარმოებებით ამდიდრებდა. არმიიდან დათხოვნის შემდეგ ომის ვეტერანი თადარიგის ოფიცერი თავის უკრაინულ მამულში (მირგოროდს) დამკვიდრდა და თავისი თხზულებებიც ერთ კრებულად აკინძა და მას „დავითიანი“ უწოდა.

„დავითიანი“ ქართული მწერლობის მარგალიტების კრებულია, რომელიც არა მარტო დიდოსტატის პოეტურ ხილებს გვთავაზობს, არამედ იმაზეც ნათლად მიგვანიშნებს, თუ რა დაცემული იყო ქართლის ზნეობა და დიდმა მგოსანმაც ამ მხრით წარმართა მთელი მისი მგოსნურ-მოქალაქეობრივი შემოქმედება. გურამიშვილამდე ქართულ მწერლობას ისეთი დიდი მგოსნები ამშვენებდნენ, როგორიც თეიმურაზ პირველი და არჩილ II ბრძანდებოდნენ, მაგრამ რუსთაველის შემდეგ ზნეობაზე არავის გაუმახვილებია ყურადღება ისე, როგორც ეს დ. გურამიშვილმა გააკეთა.

თბილისის ქუჩა მდ. სუფსის მარჯვენა სანაპიროზე იწყება და სოფ. ზემო ფარცხმის საზღვარზე თავდება. თბილისის ქუჩა ახალი სახელწოდებაა, ადრე ლენინის სახელი ერქვა.

თბილისი საქართველოს უპირველესი ქალაქია, რომელიც დრო და დრო საქართველოს დედაქალაქის დიდ მისიასაც წარმატებით უძღვებოდა. იყო დრო, როცა იგი მთელი ამიერკავკასიის დედაქალაქიც გახლდათ. კიდევ უფრო ადრე თბილისი არა მარტო კავკასიაში ასრულებდა დიდ როლს, არამედ მთელ მახლობელ აღმოსავლეთსაც წვდებოდა მისი მადლი.

თბილისის ქუჩა საქართველოს მრავალ დიდი თუ მომცრო ქალაქსა თუ დაბას ამშვენებს და ის ჩოხატაურსაც დიდ სილამაზეს მატებს. იყო დრო, როდესაც ვ.ი. ლენინის სახელსაც პატივით ეკიდებოდნენ და გამონაკლისი არც ჩოხატაურლები შეიძლება ყოფილიყვნენ.

ვ.ი. ლენინი 1870 წელს დაიბადა. წარმატებით დაამთავრა ყაზანის უნივერსიტეტი და ფართო პოლიტიკურ სარბიელზეც მალე გამოვიდა. თანდათან ისე გაითქვა სახელი, რომ 1917

წლის 26 ოქტომბერს რუსეთის სოციალისტური სახელმწიფოს სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარეობაც კი წილად ხვდა. ამ თანამდებობაზე დაჰყო გარდაცვალებამდე (1924 წლის 21 იანვარი). ვ. ლენინის გარდაცვალების შემდეგ სსრ კავშირის ყოველ ქალაქსა თუ დაბაში აიგო „მსოფლიო პროლეტარიატის ბელადის“ ძეგლები. ლენინის მოედანი და დიდი ძეგლიც ჩოხატაურშიც კარგახანს იდგა და იმ ეპოქას განასახიერებდა, რომელმაც თვალსაჩინო კვალი გააუღო ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში. ქვეყნებში, სადაც ისტორიის ფასი იცინა, არც ძეგლებს ანგრევენ და არც ისტორიას შლიან. ყველაფერ ამას ხელუხლებლად უნახავენ მომავალ თაობებს იმ გზის გასათვალისწინებლად, რაც წინა თაობებმა გამოიარეს.

ბექან კალანდაძის ქუჩა

ბექან კალანდაძე „... იმის განსახიერება იყო, თუ როგორი უნდა იყოს ახალი საქართველოს ნამდვილი სახელმწიფო მოღვაწე“.

მიხეილ სააკაშვილი. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 8.07.2005

2005 წლის 10 მაისს თბილისის გზაზე ტრაგიკულად დაიღუპა საქართველოს პრეზიდენტის რწმუნებული გურიას, 27 წლის ახალგაზრდა ბექან (ჟანი) კალანდაძე. მისი ხსოვნის უკვდავსაყოფად დიდი ღონისძიებები განხორციელდა, მათ შორისაა ღაბა ჩოხატაურს მისი სახელობის ქუჩის გაჩენა. იმის გამო, რომ ღაბის ყველა ქუჩა იმ დროს

სახელდებული გახლდათ, ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტს შეეძლო, ალბათ, გურიისა და ბახმაროს ქუჩებს მაინც შეეღოდა თუ სხვებს კერა, მაგრამ ამას მან ღვაწლმოსილი მკურნალის თოფილე ჩიჩუას ქუჩას 800 მეტრიანი, ნახევარი კილომეტრი ჩამოაჭრეს და მას ბეჟან კალანდაძის სახელი ეწოდა. განსვენებულ ჩინებულ მკურნალ თ. ჩიჩუაზე ამ წიგნში საკმაოდაა საუბარი და აქ კიდევ აღარ შევჩერდებით.

მისი მემკვიდრის ბეჟან კალანდაძის ცხოვრებიდან ასეთი ფურცლებით შემოგვრჩა: პრეზიდენტის მომავალი რწმუნებული 1977 წლის 9 აგვისტოს დაიბადა თბილისს, ინჟინერ ჯემალ კალანდაძის ოჯახში (დედა ეთერ პატარაია), ოჯახის შექმნა ვეღარ მოასწრო. დარჩა მხოლოდ უმცროსი და. დაამთავრა საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. რამდენიმე ხანს წარმატებით მუშაობდა საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს დეპარტამენტის უფროსად, შემდეგ კი საქართველოს პარლამენტის წევრიც გახდა. მოგვიანებით თბილისის საკრებულოშიც მუშაობდა, 2004 წელს ზაფხულს კი პრეზიდენტის რწმუნებულად გახდა. ახალმა რწმუნებულმა მოსვლისთანავე დიდი წმენდა ჩაატარა: დაითხოვა ყველა მოადგილე და რწმუნებულის აპარატის უფროსიც (პოეტი და მკვლევარი გაიოზ კუჭავა, რომელსაც დღედღეზე უნდა დაემთავრებინა სადისერტაციო ნაშრომი (ხელმძღვანელი ამ სტრიქონების ავტორი).

ამ ცვლილებებით არ დაკმაყოფილდა და ამათ ოზურგეთის გამგებელიც (თამაზ სალუქვაძე) მიაყოლა. ცვლილებები სხვაც მრავლად განხორციელდა და არნახული ვაი-ვიში მოედო მთელ გურიას, რაც არც დღესაა დავიწყებული. ბეჟან კალანდაძე არ ეკუთვნოდა საკუთარ კეთილდღეობასა და ჯიპებზე თვალდადგმულ მოხელეთა კატეგორიას. ისე, როგორც გულშემჭივნე რწმუნებული, უბრალო მერსედესით დადიოდა და საიდანმე

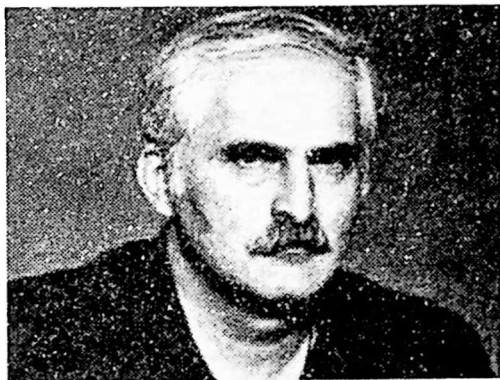
ფული თუ გამოუჩნდებოდა, მხარის საჭიროებებს ახმარდა. დიდი გეგმები ჰქონდა და რომ დაცლოდა, თავის კვალს უდავოდ დაამჩნევდა, ალბათ, გურიას, მაგრამ 2005 წლის 10 მაისს დაიღუპა და გეგმებიც ქალაქის აღარ ვასცილებია. ახალგაზრდა მხარის რწმუნებულს ახლობლები და საზოგადოება ამ აღლევის ტაძარში (თბილისში) გამოეთხოვა 2005 წლის 14 მაისს.

„...ქროდა ზომიერი ქარი, არ ცხელოდა დიდძალი ხალხი მოვიდა ახალგაზრდა გუბერნატორის პატივსაცემად. მობრძანდა საქართველოს პრეზიდენტი და პრემიერ-მინისტრიც. გამოსათხოვარი სადილი რესტორან „არაგვი“ შედგა. სადილს საქართველოს პრეზიდენტიც ესწრებოდა. თამაძობდა პარლამენტის კომიტეტის თავმჯდომარე კონსტანტინე გაბაშვილი. თამაძის თხოვნით სიტყვა წარმოთქვა პრეზიდენტმა, რომელმაც შესანიშნავად დაახასიათა განსვენებული, როგორც უნარიანი და ერთგული სახელმწიფო მოღვაწე. მ. სააკაშვილმა დიდი სინანული გამოთქვა მისი ტრაგიკული აღსასრულის გამო და შენიშნა: „ჩვენი მძიმე დრო კვლავ დიდ მსხვერპლს გვპირდება, მაგრამ მე და ჩემი გუნდი არ ვუფრთხით ამას და სანამ სული გვიდგას, ვიბრძოლებო. ბეჟანის გაცოცხლების ძალა ჩვენ არ შეგვწევს, მაგრამ იმ საქმეს ნამდვილად ერთგულად მოვეკიდებით, რომლისათვისაც ასე სამაგალითოდ იღწვოდა იგიო“. რწმუნებულის ხსოვნის უკვდავსაყოფად დიდი ღონისძიებები განხორციელდა: ბ. კალანდაძის სახელი მიენიჭა თბილისის ერთ შესანიშნავ სკვერს, რომელიც ორთაჭალის მშვენებაა. მისივე სახელი მიეკუთვნა ოზურგეთის კინოთეატრს, რომლის კეთილმოწყობასაც რწმუნებულმა დიდი ენერგია შეაღია. მშობლიურ ჩოხატაურს გაიხსნა მისი სახელობის ქუჩა და ა.შ.

მერაბ კოსტავას ქუჩა

მოგისაკლისებს მუდამ ერი,
მოსული გონზე,
როგორ ქათქათებ, მერაბ,
შენი შავი დღის ფონზე!..
რუსლან მიქაბერიძე

საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთერთი თვალსაჩინო ლიდერის მერაბ კოსტავას ქუჩა საქართველოს მრავალ ქალაქსა და დაბას ამშვენებს. ასეა ჩოხატაურშიც. ამ ქუჩის ისტორია 1989 წლის შე-

მოდგომიდან იწყება, როდესაც საქართველოს ეს ეროვნული გმირი დაიღუპა ტრაგიკულად. იმ დროს დაბის ტერიტორიაზე ჯერ კიდევ იყო უსახელო ქუჩები და ერთსაც, ყველაზე უფრო გამორჩეულს, მიენიჭა გმირის სახელი.

მერაბ კოსტავა 1939 წლის 26 მაისს დაიბადა თბილისს, ივანე კოსტავას ოჯახში. იყო უნარიანი და სამშობლოს ბედზე ჩაფიქრებული მოსწავლე. სკოლის მერხზევე დაიწყო ბრძოლა და ციმბირის სუსხიც კარგახანს ტანჯავდა. გამოხდა ხანი და მიზნის მიღწევის იმედიც გაჩნდა. ერმა გაიღვიძა და მერაბიც მის მეწინავეთა შორის ჩადგა. სად არ იყო იგი: თბილისს, ქუთაისს, ზუგდიდს, ბათუმს, ოზურგეთს და სხვაგან, ყველგან თავისი მგზნებარებით აღაფრთოვანებდა ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის ამდგარ ხალხს. ჩოხატაურსაც უნახავს ეს ცეცხლოვანი ვაჟკაცი ტრიბუნაზე და მქუსარე ტაშიც უძღვნია

მისთვის. დიდი ღვაწლი დასდო ერის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას, მაგრამ გამარჯვებას კელარ მოესწრო და ავტოავარიისას დაიღუპა თბილისისაკენ მიმავალი.

მაღლიერმა ქვეყანამ თავის ეროვნულ გმირს მთაწმინდა მიუჩინა სამუდამო განსასვენებლად. ამ პროცესიის მონაწილე ამ სტრიქონების ავტორიც გახლდათ და მას თავისი თვალით უნახავს ის საოცარი გლოვა, რაც იმ დღეს მთაწმინდის პანთეონში იდგა.

ავთანდილ გურგენიძის ქუჩა

ნიჭიერი მწერლის ავთანდილ გურგენიძის სახელი გასული საუკუნის 90-იან წლებში ეწოდა ჩოხატაურის სერგო ორჯონიკიძის ქუჩის (1887-1937) პირველ შესახვევს. ეს პატარა ქუჩაა და სიგრძით 200 მეტრსაც კი არ აღემატება, მაგრამ ზემო გურიის გულში თუნდაც ამგვარი ქუჩისათვის რომელიმე იქაური პიროვნების სახელის მინიჭება მაინც დიდი საქმეა.

ა. გურგენიძე 1940 წელს დაიბადა სოფ. ბუკისციხეს (ჩოხატაურის რ-ნი). იქვე მიიღო საშუალო განათლება. შემდეგ ი. სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტიც დაამთავრა. პოეზიას ჯერ კიდევ მოსწავლეობისას გაუშინაურდა და პირველი ლექსიც მშობლიურ სოფელს უძღვნა. აქეთკენ მისი სახელოვანი თა-

ნასოფლელი ბრწყინვალე მგოსანი ილია სიხარულიძე (1887-1963) აქეზებდა თავისი შესანიშნავი ლექსით „ბუკისციხე“, რომელიც იმ დროს გამოაქვეყნა ჟურნალმა „პიონერმა“, როდესაც ავთანდილი ჯერ კიდევ პატარა იყო.

ა. გურგენიძეს ისეთი შთამბეჭდავი პოეტური მემკვიდრეობა დარჩა, რომ დროთა ცვალებადობა ელფერს ვერ დაუკარგავს. აი ზოგი მათგანიც: „გულს“, „შენ ჩემთან ხარ“, „სიყვარული“, „ბავშვობა და სუფსის პირი“ და მრავალი სხვა. მიმზიდველია მისი პოემებიც: „სიძღვრები უკვდავებაზე“, „ბეჭე ბიჭის ამბავი“ და ა.შ.

პოეტი მთარგმნელობით სფეროშიც ნაყოფიერად იღვწოდა. ქართულ პოეზიის მოყვარულებს სწორედ მან გააცნო გამოჩენილი ინდოელი პოეტის სინგის ლექსები და სხვა. ბატონმა ავთანდილმა დრამატურგიაშიც სცადა კალამი. გასული საუკუნის 50-იან წლებში ამ სტრიქონების ავტორმა პირველად შემოიტანა სამეცნიერო მიმოქცევაში გმირი ბუკისციხელი ქალის მარიამ ქორიძის საარაკო თავგადასავალი, რასაც მალე მარიამის საგმირო ეპიზოდზე აგებული საკმაოდ ვრცელი ლექსიც მიეყოლა. ამ წერილმა და ლექსმაც დიდი ინტერესი გამოიწვია და არა მარტო ბუკისციხეს, არამედ მთელს ზემო გურიაში და მის ფარგლებს გარეთაც.

ამ სიახლემ განსაკუთრებით დააინტერესა ბუკისციხის სასოფლო კლუბის სამხატვრო ხელმძღვანელი, მუდამ კეთილად მოსაგონარი ტიტე შარაშიძე და ბატონ ავთანდილს ამ მონაცემებით პიესის დაწერა სთხოვა. მწერალი დათანხმდა და კარგი პიესაც დაწერა. ეს პიესა სულ მალე ბუკისციხის კლუბის სცენაზეც წარმატებით დაიდგა. მას შემდეგ დიდი დრო გავიდა და ბევრმა წყალმაც ჩაიარა, მაგრამ ის დღე მაინც გაუხუნარი შარავანდედით დამკვიდრდა ყველა იმ ხსოვნაში, ვისაც ბედნიერება ჰქონდა ასეთი მშვენიერი სპექტაკლი ეხილა

მარიამ ბუკისციხელზე. ვინ უწყის, კიდევ რამდენი ასეთი ნაწარმოებით გაამდიდრებდა ნიჭიერი შემოქმედი მშობლიურ ქართულ მწერლობას, მაგრამ ნაადრევად 52 წლისას უწია სიკვდილმა და 1992 წელს გარდაიცვალა.

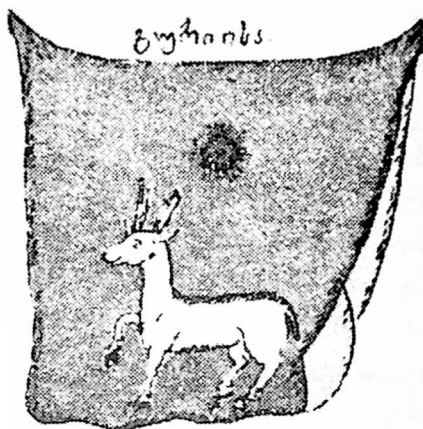
დაკრძალულია თბილისს.

გურიის ქუჩა

იწყება ნოდარ დუმბაძის გამზირიდან და მიემართება ჩრდილო-დასავლეთით — ძველი საკოლმეურნეო ბაზრისაკენ. ადრე მას „საკოლმეურნეო ქუჩა“ ერქვა (ალბათ, ამ ბაზრის გამო).

გურია ძალიან მიღებული საგეოგრაფიო სახელია ჩოხატაურს და ასე იწოდება არა მარტო ქუჩა, არამედ კინოთეატრიც, მომღერალთა ანსამბლიც და ა.შ.

გურია ერთ დროს ქართველ მეფეთა „საუფლისწულო“ ქვეყანა გახლდათ, რომელიც შემდეგ (XI ს. მიწურულიდან) საერისთავო-საერისთავოდ იწოდა, ხოლო XV საუკუნის შუახანებიდან — სამთავროდ. VIII საუკუნეში გურიის საუფლისწულოს დასავლეთის მიჯნები და ბიზანტიის იმპერიის აღმოსავლეთ სამანს ებჯინებოდა, სადაც მეფე არჩილ მეორემ საგანგებოდ ციხე ააგო. შორს განივრცობოდა გურია ერთ დროს აღმოსავლეთითაც (იგი მოიცავდა ფერსათის ვრცელ ქვეყანას და ლომსიანთხევაძე ვრცელდებოდა). ჩრდილოეთით გურიას

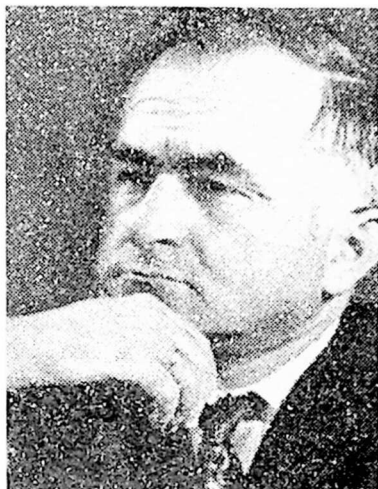
ისეთი დიდი ბუნებრივი ზღუდე ედგა საზღვრად, როგორიც მდინარე რიონი (სვანური ფასისი) იყო, თუმცა გაძლიერებულ გურიის მთაერებს (ვარდანისძეებს) იგი დიდ დაბრკოლებას მაინც ვერ უქმნიდა და ისინიც ზოგჯერ სოფ. ხიბულამდეც კი აღწევდნენ. სამხრეთით გურიას კარგახანს გურია-აჭარის ქედი ედგა დიდ ბარიერად, რომლის გადალახვაც მან XV საუკუნის 60-იან წლებში შეძლო მხოლოდ და თავისი პოლიტიკური საზღვარიც სამხრეთით ამ ქედიდან შორს გადასწია – არსიანის ქედზე.

გურიის დიდი დამსახურება საქართველოს ისტორიაში ისაა, რომ ეს პატარა სამთავრო ოთხასი წლის მანძილზე მარტოდ მარტო აკავებდა ოსმალეთის უძლიერესი იმპერიის შემოტევას და აღუწერელი მსხვერპლიც გაიღო. წარსულის გაკვეთილებისადმი ერს, რომელმაც XX საუკუნეში მეორე მსოფლიო ომი მოიგო, დიდი გულისყური გვმართებს. თუ ასე არ მოვიქცევით, ისე კულტურულობასაც ვერ დავიქადნით.

საკოლმეურნეო მოძრაობა საქართველოში XX საუკუნის 20-იანი წლების დამდეგიდან იღვამს ფეხს და 30-იან წლებში მთლიანი კოლექტივიზაციით მთავრდება. 40-იან წლებში დაბის საკოლმეურნეო ბაზარიც იცვლის ადგილსამყოფელს და აღმოსავლეთისაკენ ინაცვლებს (აზღვანდელი გურიის ქუჩის ბოლო).

ასე დარჩა გასული საუკუნის 70-იანი წლების შუახანებამდე, ვიდრე დაბის საკოლმეურნეო ბაზარს მდ. სუფსისკენ და მის მარჯვენა სანაპიროზე არ დაავანებდნენ. ამის შემდეგ საკოლმეურნეო ქუჩამაც აზრი დაკარგა და მავანთ მის ნაცვლად „გურიის ქუჩა“ შემოიღეს.

კუკური დოლიძეს წილად
ხვდა ჩოხატაურის ერთ-ერთი
მშენიერ და გამორჩეულ ქუჩას
წოდებოდა მისი სახელი. ამ ქუჩას
მანამდე დიდი ქართველი სახ-
ელმწიფო მოღვაწის ფილიპე მახ-
არაძის მეორე შესახვევი ერქვა.
გამორჩენილი ოტოლარინგოლოგი
კუკური დოლიძე დაიბადა 1928
წელს დაბა ჩოხატაურს, კადის-
ტრატე დოლიძისა და მარიამ
(მამო) სისარულიძის ოჯახში.

აკად. ნ. მარის სახელობის ჩოხატაურის საშუალო სკოლის
დამთავრების შემდეგ თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო ინ-
სტიტუტში განაგრძო სწავლა. ინსტიტუტის დამთავრების
შემდეგ ახალგაზრდა ექიმი შუასურების საუბნო საავადმყოფოს
მთავარ ექიმად დაინიშნა და კარგახანსაც წარმატებით იღ-
ვწოდა. 1951 წელს პატივი დასდეს, მიუახლოვდეს ჩოხატაურს
დაბლაჯიხის საექიმო უბანს უთავკაცეს. ამ თანამდებობაზე სამი
წლის ნაყოფიერი მუშაობის შემდეგ უკვე ჩოხატაურს გად-
მოიყვანეს და სარაიონო პოლიკლინიკის ოტოლარინგოლოგად
დანიშნეს. შეიდი წელი იმუშავა პოლიკლინიკაში და 1969
წელს სარაიონო საავადმყოფოს ოტოლარინგოლოგი გახდა. ამ
დროს ის უკვე ისე დაოსტატებული და სახელგანთქმული გა-
ხლდათ, რომ მას მეზობელი რაიონებიდანაც ბევრი პაციენტი
ჰყავდა. ამის შემდეგ არც თანამდებობა შეუცვლია და არც
ადგილი და ცოდნა-გამოცდილებით წელგამართული ჩოხა-
ტაურელ ნიჭიერ მედიკოსთა რჩეულის ეშხით იღვწოდა. 1999

წლის 28 მაისს მეუღლის (გინეკოლოგ ნათელა ცინცაძის (1930-2002) საიუბილეო საღამოდან მობრძანებული სრულიად მოულოდნელად აღესრულა საკუთარ ეზოში დიდძალი სტუმრების თვალწინ, რომლებიც საიუბილეო ბანკეტზე იყვნენ მოწვეულნი. სუფრა გაშლილი იყო და სტუმრების ნაწილი მაინც მიუსხდა მას და ცად აზიდული მხიარულების ღზინად გააზრებული სუფრა შემზარავი ჭირის კაეშნით დაიბურა... კუკური ჩემს უკან სწავლობდა ორი კლასით და კარგად ვიცნობდი. ის სათეატრო ხელოვნების დიდი თაყვანისმცემელი გახლდათ და ჩემი მოკრძალებული სასცენო ცდებისათვისაც არ შეუხედავს აღმაცერად. გურიამ მისი სიკვდილით ბრწყინვალე ოტოლარინგოლოგი დაკარგა, მე კი ჩემი ჭაბუკობის ბობოქარ დღეთა მომსწრე... არ შემიძლია მადლიერება არ გამოვხატო იმათ მიმართაც, ვინც ღირესულად დააფასა კ. დოლიძის ღვაწლი და მისი უკვდავება დაბის ერთ-ერთ ლამაზ ქუჩას მიანდო.

ნოდარ ღუმბაძის ქუჩა

ნოდარ ღუმბაძის ქუჩა დაბის ცენტრალური და ყველაზე გამორჩეული ქუჩაა, რომელიც მწერლის გარდაცვალების შემდეგ შეერქვა ადრინდელ მშვიდობის ქუჩას. ეს ქუჩა თ. ჩიჩუას ქუჩის დასაწყისთან იწყება, გადალახავს დაბის ორ ნაწილად გამყოფ ორპირს და მდ. სუფსის ხიდამდე აღწევს.

ნოდარ ღუმბაძე 1928 წლის 14 ივლისს დაიბადა თბილისის 1946 წელს დაამთავრა ხიდისთავის საშუალო სკოლა და სწავლა განაგრძო ი. სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკურ ფაკულტეტზე. 1967 წლიდან 1972 წლამდე ჟურნალ „ნიანგს“ რედაქტორობდა, ხოლო შემდეგ საქართველოს მწერალთა კავშირის მდივნად აირჩიეს. 1981 წლიდან გარდაცვალებამდე იმავე მწერალთა კავშირს უძღოდა.

6. ღუმბაძემ თვალსაჩინო კვალი გაავლო როგორც ქართულ პოეზიაში, ისე – პროზაში. ძალაღნიჭიერი მწერლის ღვაწლი ღირსეულად დაფასდა და გარდაცვალების 25-ე წლისთავზე სამუდამოდ დამკვიდრდა თბილისის წმინდა მთას ღიდ მთაწმინდელთა შორის. მისი სახელობის ქუჩა საქართველოს თითქმის ყოველ ქალაქს ამშვენებს კარგახანია. მწერლის ხსოვნას უდგას დარაჯად მისი სახლ-მუზეუმი მშობლიურ ზენობანს. მისი სახელობის საჯარო სკოლა სოფელ ჩაისუბანს (ძველი ქვემოჯვარცმა), მისივე სახელობის სკვერი ჩოხატაურს და სხვა.

კონსტანტინე ლესელიძის ქუჩა

სახელოვანი გენერლის ქუჩები არა მარტო საქართველოშია მრავლად, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც. ადრევე შეერქვა ეს სახელი დაბა ჩოხატაურის ერთ-ერთ ქუჩასაც. კ. ლესელიძე 1903 წლის 2 ოქტომბერს დაიბადა შუა გურიის მშენიერ სოფელ ზვარბეთს (ოზურგეთის მაზრა). არმიის მოძაველი სარდლის მხედრული გზა 1922 წელს

დაიწყო და მეორე მსოფლიო ომსაც პოლკოვნიკის წოდებით შეხვდა. 1941 წლის შემოდგომაზე, მან, როგორც საარმიო არტილერიის უფროსმა, ისეთი წინააღმდეგობა გაუწია მოსკოვისაკენ დაძრულ გერმანიის სახელგანთქმულ მე-2 სატანკო არმიას (სარდალი გენერალ-პოლკოვნიკი პაინც ვილჰელმ გუდერიანი), რომელსაც ამ დიდი ომის პირუთენელი მეთვლიყვერასოდეს აუვლის გვერდს. პოლკოვნიკ კ. ლესელიძის ამ საოცარი წარმატების ხმამ არა მარტო საბჭოთა მთავარსარდლის ბანაკში შეაღწია, არამედ ნაცისტური გერმანიის მთავარსარდლობაც შეძრა.

ამიერიდან, კ. ლესელიძით სამხრეთ-დასავლეთ ფრონტის სარდალი, არმიის გენერალი გიორგი უუკოვიც დაინტერესდა. ამ დიდი წარმატებით მხარგამლილ პოლკოვნიკს არც შემდეგ მოკლებია ომის ღმერთის მფარველობა და 1942 წლის 2 იანვარს არტილერიის გენერალ-მაიორის წოდებაც დაშსახურებულად მიენიჭა. იმავე წლის გაზაფხულისა და ზაფხულის პირველ თვეებშიც დიდი წარმატებებით ამდიდრებდა თავის ბრწყინვალე ბიოგრაფიას და 28 აგვისტოს 46-ე არმიის სარდლადაც დაინიშნა. აქედან ორი თვეც არ იყო გასული, როდესაც 1942 წლის 14 ოქტომბერს გენერალ-ლეიტენანტის წოდებაც უბოძეს. 46-ე არმიას თვეების შემდეგ 47-ე და 18-ე სადესანტო არმიების სარდლობაც მიჰყვა. თუ რაოდენ შთამბეჭდავი იყო კ. ლესელიძის წარმატებები, ამას 1943 წლის 9 სექტემბერს მისთვის გენერალ პოლკოვნიკის წოდების მინიჭებაც მოწმობს. ამ დროს უკვე დიდი შეტევის უამი დგებოდა და მას ისეთი ნიჭიერი სარდლები ჭირდებოდა, როგორც კ. ლესელიძე ბრძანდებოდა. მთავარსარდლების ბანაკი სახელოვან გენერალს ახლო მომავლისათვის ფრონტის სარდლადაც მოიაზრებდა. მაგრამ მასზე უადრეს აქ ადვილად გასაგები მიზ-

ეზთა გამო, უპირატესობა არმიის სარდალ ივანე ბაგრაშიანს არგუნეს და 1943 წლის ნოემბერში მან ბალტიისპირეთის პირველ ფრონტს უწინამძღვრა.

1944 წლის იანვრის დამდეგიდან კუნცევის აგარაკზე შეკრებისას მთავარსარდალმა საქართველოს ხელმძღვანელს კ. ჩარკვიანს ერთგვარი წყენით მიმართა და უთხრა, რომ ქართველებმა კერ იმარჯვეს და ქვეყანას ფრონტის სარდალი ვერ მისცესო. კ. ჩარკვიანმა არ მიიღო ეს საყვედური და ი. სტალინს საამისოდ კ. ლესელიძე დაუსახელა. „მიეცით მას მარშლის წოდება და ყველაფერი რიგზე იქნებაო“. ფრონტის სარდლისათვის არმიის გენერლის წოდებაც საკმარისი იყო ამ-ჯერად, მაგრამ ნიჭიერი მხედართუფროსისათვის ამ წოდების მინიჭებასაც თურმე არ ეწერა ბედი.

კუნცევის შეხვედრის შემდეგ კ. ლესელიძის გარშემო ისე დაიძაბა ვითარება, რომ ეს „სიცოცხლით სავსე ვაჟკაცი“ 1944 წლის 21 თებერვალს გარდაიცვალა კიდეც. ამიერიდან სამუდამოდ დასამარდა აზრი მისი არმიის გენერლობა თუ მარშლობისა, მაგრამ საბჭოთა კავშირის გმირის წოდების მინიჭებას რაღა ედგა წინ?! თუმცა მტრებმა აქეთკენ მიმავალი გზაც მარჯვედ ჩააქეტეს. სანთელ-საქმეველმა თავისი გზა-კვალი მაინც არ დაკარგა და გარდაცვალებიდან კარგა ხნის შემდეგ (1970 წ.) სახელოვანი სარდლის ცხოვრება ამ დიდი ჯილდოთიც დამშვენდა.

მწერალი ჯოლა (ბიკენტი) ლომთათიძე 1879 წლის 7 ივლისს დაიბადა ჩოხატაურის უბნის (ოზურ-გეთის მაზრა) სოფ. ჭაჭიეთს წვრილი ვაჭრის ბიბონ ლომთათიძის ოჯახში.

მ. გორკი თავისი ახალი ჟურნალის „Наши достижения“ გამოცემაზე საუბრობდა. ამ დროს მწერლის პირადმა მდივანმა რაღაცის თქმა მოინდომა, მაგრამ გორკიმ მას

„სწრაფად შეაწყვეტინა... სიტყვა“ და თვით დააპირა იმის თქმა, რასაც ფიქრობდა, თუმცა წამით შეჩერდა და შემდეგ ბრძანა:

– ძლიერ ნიჭიერი მწერალი იყო ჯოლა ლომთათიძე!

ასე იგონებს ამას გალაკტიონი და არც ის რეაქცია რჩება მსედველობიდან, რაც ამ ფრაზას მოჰყვა:

„ჯოლა? სთქვეს დამსწრეებმა“ (გ. ტაბიძე, თხზულებანი; ტ. XII, თბ., 1975, გვ. 362).

იმ დარბაზში მაშინ ქართული მწერლობის მთელი ელიტა იყო შეკრებილი; აქ ბრძანდებოდნენ მთავრობისა და სხვადასხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლებიც. გორკისგან ჯოლა ლომთათიძის მწერლური ღირსების ასეთი წინ წამოწევა იმ დროს ხელისუფლებისათვის არც ისე სასურველი რამ გახლდათ. ამიტომაც მოსალოდნელი იყო, დარბაზს რომ ამოეგძინა ამგვარ განცხადებაზე. ეტყობა, სწორედ ამან აფიქრებინა დიდ მწერალს უფრო გაეღრმავებინა ჯოლაზე

საუბარი. მან გაიხსენა ჭოლას დამოკიდებულება მის ჟურნალთან და ბრძანა: „მე... მის ნაწერებს ებეჭდავდი“.

ჭოლა ლომთათიძის ცხოვრება და შემოქმედება, დღეისათვის საკმაოდაა შესწავლილი (დანიელ რამიშვილის, გიორგი ციციშვილისა და სხვათაგან), თუმცა აქამდე შედარებით ნაკლები ყურადღება ექცეოდა როგორც ლომთათიძეთა საგვარეულოს და მის წარსულს, ისე მწერლის წინაპრებსაც. ლომთათიძეთა საგვარეულო ზემო გურიას ოსმალთაგან სამცხის დარბევის (XVI ს.) შემდეგ შემოეხიზნა. გურიის მთავარმა ისინი პირველად სოფელ მეწიეთს (ახლა ჩოხატაურის რაიონი) დაასახლა, მოგვიანებით ლომთათიძეები თანდათან არა მარტო მეზობელ სოფლებში (ჭაჭიეთი, პაჭიესოული და სხვა) გავიდნენ, არამედ ზემო სურებსაც კი მიაღწიეს. გვიან შუა საუკუნეებში ამ საგვარეულოს ნაწილი გურიის სამთავრო სახლის ყმები იყვნენ. ერთი ნაწილიც ზემო გურიის ერისთავთ-შარვაშიძეების ყმები გახდნენ.

საკუთრივ ჭოლა ლომთათიძის წინაპრებიც გურიელთა სახლს ეკუთვნოდნენ, ზოლო სამთავროს გაუქმების (1830 წ.) შემდეგ რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო უწყებაში გადაწერეს.

მწერლის უძველეს წინაპრად ამჟამად დავით ლომთათიძე ჩანს, რომელიც მეწიეთის ეკლესიის 1858 წლის სამეტრიკო წიგნის ერთ ჩანაწერში იხსენიება (გვ. 4).

ჭოლა, ეტყობა, ამ წინაპარს კარგად იცნობდა. ამას მოწმობს მისი პირველი მოთხრობის მთავარი პერსონაჟის სახელად დავითის შემოთავაზება. დავით ლომთათიძის მემკვიდრეებიდან ჩვენ ჯერჯერობით მხოლოდ ერთს ვიცნობთ. ეს გახლავთ მწერლის პაპა — შვეარდენ ლომთათიძე. როდესაც საქორწინოდ მომწიფდა შვეარდენი, მან ბაზველი ივანე თენგიშვილის ასულზე იქორწინა, რომელიც ორი სასულიერო იწოდე-

ბოდა: ზვარამზე და ეზრათი (ქიონია ელიაძის მოგონება, ჩაწერა ი. სიხარულიძემ, 1950 წ.). შევარდენმა და ზვარამზე-ეზრათმა 6 შვილი აღზარდეს – 5 ვაჟი და ერთი ასული. ესენი იყვნენ: ბიბონ, იაგორ, ილარიონ, ლავრენტი, არსენ და მელნიკი ლომთათიძეები. ამათმა უმრავლესობამ ეაჭრობას მიჰყო ხელი და კარგი ბიზნესმენებიც დადგნენ. ეაჭრობას განსაკუთრებით აუდეს ალლო იაგორ, ილარიონ და ლავრენტი ლომთათიძეებმა და კარგი სავაჭროებიც გაიჩინეს ოზურგეთში, სუფსასა და ჩოხატაურში.

ამავე სარბიელზე ერთხანს მწერლის მამაც წარმატებით იღვწოდა, მაგრამ ბოლომდე მაინც ვეღარ შერჩა ეაჭრობას, თავისი წილი ძმას (იაგორს) მიანდო, ხოლო თვით შინ დაბრუნდა და ისევ სოფლური ცხოვრება განაგრძო. სანამ ეს მოხდებოდა და ოზურგეთის მოქალაქედ იწოდებოდა, მან ოქროსქედელი აზნაურის ქაიხოსრო ნიკოლაიშვილის ასულს (ეროდინეს) სთხოვა ხელი და აზნაურმაც ეაჭარს ქალი ვეღარ დაუკავა. ეროდინე ნიკოლაიშვილსა და ბიბონ ლომთათიძეს რვა შვილი ეყოლა: ვიქტორ, ნინო, ვაშალა, კესარია, ბიკენტი (შემდგომ - ჭოლა), გულიზარი, ფედოსი და სიდონია. ამათგან ყველაზე ადრე ვაშალა დაიღუპა, რაც ჭოლას დაბადებამდე მოხდა. ვაშალას გულიზარიც მიჰყვა. 1881 წელს მას კიდევ ერთი დაც დაეღუპა – კესარია. მაშინ ჭოლა ორი წლის თუ იქნებოდა და ეს უბედურებაც არც ისე გაუცნობიერებია. სულ სხვა იყო უფროსი ძმისა და დედის გარდაცვალება. 1894 წლის მაისში სახადმა იმსხვერპლა ისინი. ეს ისე სწრაფად მოხდა, რომ დედაშვილი ორივე ერთ დღეს დაუკრძალავთ მეწიეთის წმინდა გიორგის ეკლესიის სავანეში. ამ ტრაგედიის მომსწრე მომავალი მწერალი მაშინ 15 წლისაც არ იყო, მაგრამ ენით გამოუთქმელი მწუხარება განიცადა. ჯერ გამზრდელი ძმის

ულეთო სიკვდილმა დასწვა გული, შემდეგ კი აძას დედის დაღუპვის საშინელებაც დაერთო. დედის ავადმყოფობას ასე აგვიწერს მწერალი: „ის იწვა. მეზობლები, ნათესავები, ყველანი გარს ეხვივნენ მას, ყველანი მალულად იწმენდნენ ცრემლს, მხოლოდ ბებიაჩემი – დედაჩემის დედა (ლისა ხუნდაძე – ი.ს.) – ის ერთი ვერ იმაგრებდა თავს, გასულიყო გარეთ და გმინავდა, სულ ერთსა და იმავეს იმეორებდა“:

– შეილო, დედა! შეილო, დედა! შეილო! და იკაწრავდა სახეს. გახსნილ მკერდზე იცემდა მუშტს და თავს განწირულად აქნევდა“.

განცვიფრებული და გაოცებული, მე ვიდექი შორიახლოს და მიკვირდა, თუ რად სტიროდნენ. აბა, ვინ დამაჯერებდა, რომ ის დედაჩემი, რომელიც მე ისე გაგიჟებით მიყვარდა, მოკვდებოდა. შევხედავდი ხან ერთს, ხან მეორეს, ხან დედაჩემს, რომელმაც ბოლოს მომაგნო თვალებით და სუსტი ხმით დამიძახა:

– მოდი, შეილო ჯეირან! – და მან გადამისვა თავზე ხელი, – ვინ მოგიარს, ნენა, შენ ჩემსავით ვინ მოგეფერება! – მისი ხმა აკანკალდა, მაყურებლებმა ვეღარ შეიკავეს თავი, მამაჩემიც, გულქვა, სასტიკი მამაჩემიც, რომელიც ამდენხანს მაგრად იღვა და არას იმჩნევდა, აქვითინდა, ხმამაღლა ატირდა. საერთო ცრემლებმა ჩემზეც იმოქმედა, ჩავდევი თავი დედის ბალიშში და ავღრიალდი.

– სუ, ნუ ტირი... მე მალე მოვრჩები, ნუ გეშინია! შეეხვეწე ღმერთს ჩემი მორჩენა, შენ გაგიგონებს!.. ჩემო ქოჩორავ, ნუ ტირი, ნენა!

ვიღაცებმა მომკიდეს ხელი და კარში გამიყვანეს...

ჩემს უკან მოშორებით კი ისევ ისძოდა:

– შეილო, დედა! შეილო, დედა! შეილო!

– ბებია, სუ! ნუ სტირი, მორჩება დედა, მე ვიცი მორჩება!
– მინდოდა დამეძახა, მივსულიყავი მასთან და სახლში წამეყვანა, ყველაფერი მეამბო, რომ უცებ შეეკრთი... სახლში საშინელი ყვირილი და ჟრიაბული ატყდა, ღრიალი და კივილი ერთმანეთში აირია. საიდანღაც ღმუხილით წამოიჭრა ნამძინარევი ძაღლი და შეშინებული ყეფით ჭიშკრისკენ გაიქცა, მეზობლების ძაღლებიც აყეფდნენ... ყველაფერი შეინძრა, შეწრიალდა...

დიდხანს, დიდხანს შემდეგ შევედი სახლში, მივედი ლოგინთან და დავიძახე:

– დედა! დედა! დედა!

მაგრამ უძრავი იყო დედაჩემი, მას არაფერი ესმოდა. მის გაცივებულ გვამს დაკონებოდა ბებიჩემი, მიეღო ტუჩი ყურთან და ჩაზღეჩილი ხმით ჩასძახოდა:

– შეილო, ნენა! შეილო ჩემო სიმწრით გამოზრდილო, ნაკვდავო შეილო“...

(„სახზრობელას წინაშე“).

ძმის სავალალო სიკვდილსა და დედით ობლობის ვაებას მოგვიანებით დის (ნინოს) დაღუპვაც მოჰყვა.

ეს მშვენიერი ქალიშვილი ვინმე ზავთასს (რკინიგზელს) მოუტაცნია, მაგრამ მამას არ დაუნებებია და შინ მოუყვანია. ამაზე ქალიშვილს ისე უნერვიულია, რომ სულ მალე გარდაცვლილა. ამის შემდეგ დიდხანს არც მწერლის მამას უცოცხლია. ასე თანდათან და ერთმანეთის მიყოლებით ამოუწყდა ჭოლას მშობლები და დედამამიშვილების დიდი ნაწილიც. ახლობელთა გარდაცვალებით გამოწვეულ მწუხარებათა გადატანა არც ისე ადვილი იყო, მაგრამ ჭოლამ თავისი ძლიერი ხასიათით თითქმის შეუძლებელი შეძლო... ბასილეთის ორკლასიანი სკოლის დამთავრების შემდეგ ჭოლამ ოზურგეთის სამოქალაქო სასწავლებელში ამჯობინა სწავლის გაგრძელება,

მაგრამ მისი დამთავრება აღარ მოუწადინებია. თვითგანვითარებით შორს წავიდა, მაგრამ პროფესიული განათლების მიღმა, მაინც წყუროდა და ამიტომაც მიაშურა — ჯერ ქუთაისის სამეურნეო სკოლას, ხოლო შემდეგ — ხარკოვისას.

სამწერლო სარბიელზე დიდი XX საუკუნის დამდეგს გამოვიდა. 1901 წელს დაიბეჭდა მისი იმედის მომცემი მოთხრობა „დავითი“ და „ცხოვრების გულიდან“. ადრე ჭოლა კრიტიკული რეალიზმის პოზიციაზე იდგა, მოგვიანებით კი რევოლუციურ-დემოკრატიული მწერლობის ლიდერთაგანი გახდა. რევოლუციამ ერთხანს ჩამოაშორა კიდეც მწერლობას, მაგრამ იმოდენა პოლიტიკურ სიმაღლეს აზიარა, როგორიც რუსეთის უკიდვრანო იმპერიის სახელმწიფო სათათბიროს წევრობა იყო. სათათბიროს წევრად რომ აირჩიეს, 28 წლისაც არ იყო. ასეთი წარმატება იმ დროს არც მის თანატოლ კობა ჯუღაშვილს (სტალინი) ჰქონია არც გურიის რესპუბლიკის პრეზიდენტ ბენია ჩხიკვიშვილს და არც პირველი რევოლუციის ბევრ სხვა გამოჩენილ წინამძღოლს. სამწუხაროდ, სახელმწიფო სათათბიროში ჭოლას მოღვაწეობა დიდხანს აღარ გაგრძელებულა და იგი ფრაქციის სხვა წევრებთან ერთად მეფის საპყრობილეში აღმოჩნდა იმპერიის მთავრობის გადატრიალების ბრალდებით. სუსტმა ორგანიზმმა ვერ გაუძლო პეტერბურგის კლიმატს და სულ მალე ტუბერკულოზი შეეყარა, რამაც იმსხვერპლა კიდეც.

მრავალი სატუსაღოს (პეტერბურგი, სევასტოპოლი, ბათუმი, ახალციხე, თბილისი, ბაქო და სხვა) გამოვლის შემდეგ 1914 წელს სარატოვის თავშესაფარში მოათავსეს, სადაც 1915 წლის 11 ნოემბერს (ძვ. სტ.) გარდაიცვალა კიდეც. ამ დროს ჭოლა 36 წლის იყო მხოლოდ.

მასთან გამოსათხოვრად ქაშვეთის ტაძარს მისი შემოქმედებისა და პოლიტიკური მოღვაწეობის ათასობით თაყვანისმცემელი შეიკრიბა. ილია ჭავჭავაძის დაკრძალვის (1907) შემდეგ რომელიმე მოღვაწის გამოსათხოვრად მოსული ამდენი ხალხი არავის ახსოვდა. ჭოლა მაშინ წმინდა ნინოს (კუკია) სასაფლაოზე დაკრძალეს და 1957 წელს გაუღეს დიდუბის წმინდა სავანის კარები, თუმცა ის, როგორც შემოქმედი აშკარადაა მეტი სიმაღლის ღირსი, რაზეც კარგა ხანია წერენ მისი შემოქმედების დამფასებლები.

მის საფლავთან გავლისას არ შეიძლება ჭეშმარიტი ქართველი არ დააღონოს იმან, რომ მას მომვლელის ხელი აკლია და არა მარტო, ახლა კი არა, მისი შვილის (ჭოლიკოს) სიცოცხლეშიც ასე იყო, რადგან ჭოლას ერთადერთი მემკვიდრე მოსკოვს ცხოვრობდა და თბილისს იშვიათად თუ ჩამოდიოდა. ამის გამო ამ საფლავზე ყურისგდება ძირითადად პროფ. იოსებ მეგრელიძეზე იყო მინდობილი. ამის თვითმხილველი მეც ვახლდით, რადგან ჩემს ძვირფას მასწავლებელს და შესანიშნავ საზოგადო მოღვაწეს დრო და დრო მეც ვახლდი ხოლმე. ბატონი იოსების გარდაცვალების (1996) საამისო ფუნქცია არსებითად მარტოოდენ მე შემრჩა, როგორც მის ერთ-ერთ გულმტკივანსა და ბიოგრაფს.

დიდი ჭოლას სიყვარული ყრმობიდან ჩემმა ნეტარხ-სენებულმა ბებიამ, ფატი ლომთათიძემ ჩამინერგა (მისი შორეული წინაპარი ბებია და ჭოლას დიდი პაპა დავითი ბიძაშვილები ყოფილან).

ჭოლას სიმაღლისა და დიდი ავტორიტეტის წყალობით ეს მეტსახელი სულ მალე საკუთარ სახელადაც იქცა. პირველთა შორის, ვისაც მწერლის სიკვდილის შემდეგ ჭოლა შეარქვეს, ზემო სურეხელი ოფიცერი ჭოლა ლომთათიძე (1930-

1943) გახლდათ, რომელიც მეორე მსოფლიო ომში მიღებულმა ჭრილობამ იმსხვერპლა.

ოფიცერი ჭოლა ლომთათიძე უცოლშვილოდ გადავიდა, თორემ დიდი მწერლის სახელის უკედაყოფას შვილისთვის დარქმევით აპირებდა.

ღვაწლმოსილი ძმის ეს წადილი გაითვალისწინა მისმა ტყუპისცალმა ძმამ, მარად კეთილად მოსაგონარმა გიორგი ლომთათიძემ (1920-1988) და თავის ერთადერთ ვაჟს შეარქვა ის. საკუთარი სახელი ჭოლა კარგა ხანია გასცდა ახლობლებს და დღეს იგი ფართოდაა გავრცელებული არა მარტო გურიას, არამედ საქართველოს სხვა მხარეებში. საქართველოს მეორე რესპუბლიკის ჟამს მნიშვნელოვანი ღონისძიებები გაიმართა ჭოლა ლომთათიძის ხსოვნის უკედავსაყოფად. რამდენჯერმე გამოიცა მისი თხზულებები, მშობლიური ხიდისთავის საშუალო სკოლას მიენიჭა ამ სახელოვანი მწერლის სახელი, დაბა ჩოხ-ატაურის ქუჩებშიც დამკვიდრდა ეს სახელი და ა.შ.

ჭოლას, როგორც დიდი მწერლის სახელი, სსრ კავშირის მწერალთა პირველ ყრილობაზეც გაისმა და არც საქართველოს მწერალთა კავშირი აკლებდა ყურადღებას, მაგრამ დედაქალაქს საგანგებოდ დღემდე მაინც არ აღუნიშნავს მისი რომელიმე საიუბილეო თარიღი, რასაც ახლო მომავალში, ალბათ, მიექცევა ყურადღება.

ჭოლას ცხოვრება და შემოქმედება დღეისთვის საკმაოდაა შესწავლილი (პროფ. ი. მეგრელიძე, პროფ. თ. რამიშვილი, აკად. გ. ციციშვილი, საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი, პროფ. ი. სიხარულიძე და სხვები). მაგრამ მეტია საჭირო და მწერლის ნიჭიერება გვაიმედებს, რომ მას მომავალშიც არ მოაკლდება მკვლევარი და ჭეშმარიტი დამფასებელი.

ნ. მარის ქუჩა მდ. ორ-
პირის მარცხენა სანაპიროზე
იწყება და მდ. ძგიმისგური-
საკენ მიემართება. ეს ქუჩა
სსრკ დაშლის შემდეგ
დაარსდა, როგორც ფილიპე
მახარაძის ქუჩის მექვიდრე.

დიდი ქართველი
მეცნიერი ნ. მარი 1864 წელს
დაიბადა. ქუთისის კლასიკური
გიმნაზიის დამთავრების
შემდეგ სწავლა განაგრძო
პეტერბურგის საიმპერატორო
უნივერსიტეტის აღ-
მოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე.

1912 წელს ნ. მარი რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის
წევრად აირჩიეს. ამ გენიალურმა მეცნიერმა ისეთი
მრავალმხრივი და ღრმა სამეცნიერო ძიება გაშალა, რომელსაც
არც საქართველოში უჩანს ბადალი და არც რუსეთის იმპერია-
ში. 1930 წელს მან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაც კი
დააარსა. აკადემიის პრეზიდენტად ნ. მარი აირჩიეს, ხოლო
წევრთა შორის რამდენიმე ჩოხატაურელიც (გერმანე
მგალობლიშვილი, თენგიზ ჟღენტი) არჩეული ბრძანდებოდა. ამ
სამეცნიერო დაწესებულებას დიდხანს არ უარსებია, მაგრამ ის
ჩვენი სამეცნიერო კულტურის ისტორიას მყარად შემორჩა. ნ.
მარი ერთადერთი ქართველი მეცნიერია, რომელიც დღეს
მსოფლიოს ყველა დიდი უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ
ფაკულტეტზე ისწავლება.

6. მარი 1934 წლის 17 დეკემბერს აღესრულა სამართალდამცავი ორგანოების ლენინგრადის (ახლა სანქტ-პეტერბურგი) კლინიკურ საავადმყოფოში. დიდი მეცნიერის ხსოვნის უკვდავსაყოფად მაშინ მნიშვნელოვანი ღონისძიებანი განხორციელდა, მათ შორის ჩოხატაურის საშუალო სკოლაც ჩართეს, რომელსაც მისი სახელი მიენიჭა. 1949 წელს მამისეული სახლი, რომელშიც აღიზარდა მომავალი მეცნიერი, მის სახლ-მუზეუმად გადაკეთდა. ერთხანს იგი ჩოხატაურსაც კი ჩამოიტანეს, მაგრამ შემდეგ (1999 წ.) ისევ დაბლაციხეს დააბრუნეს, მაგრამ არა მის საკარმიდამოში, რომელიც მცხოვრებლებით უაღრესადაა გადატვირთული, არამედ კონსტანტინე მარის ეზოში.

განსაკუთრებით შემოაგვიანდა ნ. მარის ქუჩის გაჩენას დაბის ტერიტორიაზე, რაც მხოლოდ სსრ კავშირის დაშლის შემდეგ განხორციელდა, როდესაც ფილიპე მახარაძის (1868-1941) ქუჩა გააუქმეს.

ფილიპე მახარაძე თვალსაჩინო მეცნიერიც ბრძანდებოდა და პოლიტიკური მოღვაწეც: სხვადასხვა დროს ის გახლდათ: თერგის რესპუბლიკის ფინანსთა სახალხო კომისარი, საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის თავმჯდომარე, საქართველოს მეორე რესპუბლიკის სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე, საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე, საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში და ა.შ. 1924 წლის აჯანყების შემდეგ სწორედ მან იხსნა გურია ტრაგედიისაგან, რაც ასე ძალუმაღ დაატყდა თავს ოდიშს. ისტორიაში იშვიათად თუ შეიძლება მოიძებნოს მეორე ისეთი პიროვნება, რომელიც ისე ყვარებოდეს ხალხს, როგორც – ფ. მახარაძე.

სამწუხაროდ, მას მტრებიც არ ჰყავდა მცირედ. სწორედ ამგვარი მტრის ნამოქმედარი გახლდათ ის რევოლუერი, რომელიც 1934 წლის ერთ კვიმატ დღეს თავისი სამუშაო მაგიდის უჯრაში დახვდა. ეს სიავე მან მაშინვე აცნობა სტალინს, რომელმაც კარგა ხნით აღკვეთა მავანთა მძლავრობა უხუცეს მოღვაწეზე, მაგრამ ბოლომდე მაინც ვერ დაიცვა იგი და 1941 წლის ბოლოს დაიღუპა. იგი დიდი პატივისცემით დაკრძალეს მთაწმინდის პანთეონში, სადაც სსრ კავშირის დაშლამდე დარჩა. ამის შემდეგ მავანთა მისი ნეშტი წმ. ნინოს სასაფლაოზე (კუკია) გადაიტანეს. ესეც ჩვენი ისტორიაა, თუმცა არც ისე თავმოსაწონი და მხოლოდ მის ძვალშესალავს როდი შეეხო ავი ხელი. იგი მის ბიუსტსაც შეეხო, რომელიც ათეულ წელთა განმავლობაში აღევნებდა თვალს მის გადარჩენილ ჩოხატაურს.

ძეგლთა მსხვერვეა ისტორიასაც ვნებს და კაცთა სულსაც. ნეტავ როდის ეღირსება ჩვენს ქვეყანას ეპოქათა სულის ამსახველ ძეგლთა ევროპული დანდობის სამართლიანობა?!

ბერმანე მგალობლიშვილის ქუჩა

გ. მგალობლიშვილის ქუჩა არც სიგრძით გამოირჩევა (0,2 კმ) და არც კეთილმოწყობით, მაგრამ კარგია, რომ საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარის სახელი მაინც იხსენიება მისი მშობლიური ჩოხატაურის ქუჩათა სახელებში. ამ ქუჩას ადრე ფ. მახარაძის პირველი შესახვევი ერქვა.

მომავალი საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე გ. მგალობლიშვილი 1889 წელს დაიბადა ერკეთს, აზნაურ ანდრია მგალობლიშვილის ოჯახში.

ოზურგეთის სახალხო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ სწავლა განაგრძო თბილისს. 1905 წელს დიდი როლი

შეასრულა ახალ დიდგორს (ნასაკირალის შეტაკება) ორგანიზებაში. რა რეპრესიები არ იწვნია მეფის მთავრობისაგან — მეტეხის საპყრობილე, ციმბირს გადასახლება და ტურუხანსკის მხარიდან გამოქცევა და მრავალი სხვა. 1911 წელს ლაიფციგის უმაღლესი კომერციული აკადემიის სტუდენტი გახდა და საფუძვლიანად აიმაღლა ცოდნა. ამის წყალობაც გახლდათ, რომ საქართველოს მეორე რესპუბლიკის ჟამს მისი დიდი კარიერა ფინანსთა სახალხო კომისრად დანიშვნით დაიწყო. აქ თავი ისე ისახელა, რომ შემდეგ ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის ფინანსთა სახალხო კომისრადაც დააწინაურეს. 30-იან წლებში უფრო დიდ სიმაღლეს მიაღწია და საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარედაც წარმატებით იღვეწოდა კარგა ხანს.

დაიღუპა 1937 წელს.

ეგნატე ნინოშვილის ქუჩა

ეგნატე ნინოშვილის ქუჩა დაბის პირობაზე საშუალო სიგრძის ქუჩაა (800 მ.) და მშენიერიც. შესანიშნავი მწერალი ე. ნინოშვილი (ინგოროყვა) 1859 წლის 17 თებერვალს დაიბადა. ორკლასიანი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ, 1876 წელს ეგნატემ სწავლა ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში განაგრძო, მაგრამ აღარ დაუმთავრებია, რადგან მოსწავლეთა გაფიცვის ორგანიზების გამო 1878 წელს სასწავლებლიდან გარიცხეს.

ეგნატეს მასწავლებლობით შექმნილი თავი ერჩინა, მაგრამ მას სწავლის გაგრძელების დიდი სურვილი ჰქონდა და 1886 წელს დიდის ვაი-ვაგლახით გაემგზავრა საფრანგეთს და მონპელიეს უნივერსიტეტში შევიდა. უნივერსიტეტს არ ემღუროდა, მაგრამ ხელისუფლებამ საშუალება არ მისცა მისი სიკეთით ესარგებლა და შინ დაბრუნდა.

ნიჭიერ ჭაბუკს შემოქმედების ცეცხლი სწვავდა, მაგრამ ოჯახის სიღარიბე, მუშის მძიმე ხვედრით უნდა ეშრომა და ამ გზით ეძიებდა ლუკმა პურს, თუმცა ამ შრომამ ძალიან შეურყია ჯანმრთელობა და რამდენიმე წლის შემდეგ იმსხვერპლა კიდევ.

ე. ნინოშვილის პირველი ნაბიჯები სამწერლო ასპარეზზე საფრანგეთიდან დაბრუნების ახლო ხანებში გამოჩნდა ქართულ პრესაში („ივერია“, „კვალი“ და სხვა). ზუთიოდე წლის შემდეგ მისი რამდენიმე მოთხრობა ცალკე წიგნებადაც დაიბეჭდა. ე. ნინოშვილი დიდ პატივს სცემდა XIX საუკუნის ბრწყინვალე ქართულ პროზას, რომლის წიაღშიც ის დაოსტატდა, მაგრამ მისი დროის მოწოდებით მოგვიანებით მან თავის მთავარ სარბიელად მაინც დემოკრატიული პროზა გაიხადა და ქართულ მწერლობაში პირველი გახდა ამ მიმართულების ფუძემდებელი. ქართული მწერლობის ამ სიამაყის ზოგიერთი თხზულება დღემდე არაა ცნობილი, ზოგიც დაუმთავრებელი დარჩა, მაგრამ, რაც შემორჩა, ძვირფასია და საპატიო ადგილს იჭერს დიდ ქართულ მწერლობაში. დაუვიწყარი ეგნატე თავისი დიდი ნიჭის წყალობით ისე ღრმად ჩაწვდა მისი დროის სიღრმეებს, ისეთი დამაჯერებლობით დახატა ისინი, რომ ისტორიკოსებსაც დიდად შეეშველა.

დიდი მწერალი შესანიშნავად იცნობდა არა მარტო საქრისტიანო გურიას, რომელიც ადრინდელი გურიის მესამედსაც არ შეადგენდა, არამედ მის დროსვე (1878 წ.) ოსმალთა

მფლობელობიდან დაბრუნებულ ქვემო გურიასაც, რომლის გულშიც (ბათუმი) იგი რამდენიმე წელს მუშაობდა. მწერალი ნაკლებად არც ზემო გურიას იცნობდა. მისი გარემომცველი სოფლებიც (ჩიქვითი, ბულუხაური, მოედანი, ჩოჩხათი თუ სხვები), სომ ისტორიულ-გეოგრაფიულად ზემო გურიას ამშვენებდნენ. მწერალი არც სუფსის ხეობის ზემო წელის სოფლებს აკლებდა ყურადღებას და არც გუბაზეულის ხეობისას. სუფსის ზემო წელიდან იყვნენ მისი ახლო მეგობრები ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებლიდან: მწერალი კონსტანტინე ერისთავი (1859-1930) და ისიდორე რაძიშვილი (1959-1938). პირველი დაბა ჩოხატაურის მკვიდრი გახლდათ, მეორე კი — ქვემო სურებისა.

ეს მეგობრები მისთვის უნიკალური ინფორმატორები ბრძანდებოდნენ.

გარდა ჩოხატაურისა და ქვემო სურებისა (თანამედროვე დიდიკანი), ეგნატესათვის ერთ დროს უძვირფასესი გახლდათ ადრინდელი ოცხანა და ბოგისთავის მემკვიდრე სიდისთავი, სადაც იშვა და დაქალდა მისი პირველი და უკანასკნელი სიყვარული (მელნიკო კალანდაძე). მწერალი ზიდისთავს, მართალია, ამ უმწიკვლო სიყვარულმა ასტუმრა, მაგრამ ზემო გურიის ამ ბრწყინვალე დაბის უშუალო ზილვას მასზე არ შეიძლება წარუშლელი შთაბეჭდილება არ მოეხდინა. ეგნატე ნინოშვილი XIX საუკუნის 80-90-იანი წლების მიჯნის მერვე საოცრება ბრძანდებოდა, რომლის მსგავსი არც ქართული ლიტერატურის ისტორიაში მოიძებნება და არც მსოფლიო მწერლობაში. ე. ნინოშვილმა უდიდესი გავლენა მოახდინა თავის დროის არა მარტო ლიტერატურულ, არამედ საზოგადოებრივ აზროვნებაზეც და მისი თაობის არც ერთ მწერალს არ ჰყოლია იმდენი მიმდევარი, რამდენიც ეგნატეს.

ეს სახელი მესამე რესპუბლიკის ჟამს შეემატა ჩოხატაურის ქუჩებს. ნ. რამიშვილის ქუჩა პატარაა, ის ნახევარ კილომეტრსაც არ აღწევს. ვიდრე ეს სახელი შეერქმეოდა, მას ფილიპე მახარაძის მესამე შესახვევი ერქვა.

ქართული ქორეოგრაფიის ლეგენდა ნინო რამიშვილი 1910 წლის 19 იანვარს დაიბადა თბილისს. მამამისი, შალვა რამიშვილი, ზემო გურიის სოფელ ქვემო სურების მკვიდრი გახლდათ.

მომავალი ბალეტმეისტერი ცეკვის უნარს ბავშვობიდან ავლენდა. ამიტომაც იგი მამამ 1922 წელს მ. პერინის საბალეტო სტუდიას მიაბარა, სადაც ის 1927 წლამდე სწავლობდა.

ბალეტის ხელოვნებაში დაოსტატებულ ახალგაზრდა იმედისმომცემ ქალიშვილს იმავე წელს საღისით უღებენ თბილისის სახელმწიფო ოპერისა და ბალეტის თეატრის კარს. ამ თეატრში კარგა ხანს დარჩა და თავისი სოფო კონცერტებით ისე გაითქვა სახელი, რომ 1936 წელს საქართველოს სახელმწიფო ფილარმონიაში მიიწვიეს და წამყვანი მოცეკვავეც გახდა. ნ. რამიშვილის შემოქმედებით გზაზე განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობის იყო საქართველოს ხალხური ცეკვის ანსამბლის წამყვან მოცეკვავედ და სამხატვრო ხელმძღვანელის ი. სუხიშვილის გვერდით დადგომა 1945 წელს. დიდი პროფესიული ოსტატობისათვის ნ. რამიშვილს 1949 წელს სტა-

ლინის სახელობის სახელმწიფო პრემია მიენიჭა. იგი რუსთაველის სახელმწიფო პრემიის ლაურეატიც გახლდათ. ეს პრემია 1976 წელს მიენიჭა. ბევრად უფრო ადრე ნ. რამიშვილი სსრ კავშირის სახალხო არტისტიც გახდა, რაც საბალეტო ხელოვნებაში მისი წარმატებების ჭეშმარიტი აღიარება იყო. ნ. რამიშვილმა ი. სუხიშვილთან (მეუღლე) ერთად მთელი ეპოქა შექმნა ქართულ ქორეოგრაფიაში. ქალბატონმა ნინომ კარგახანია მოიპოვა ქართული ქორეოგრაფიის მოჩაზჩაზე ვარსკვლავის სახელი. „ნ. რამიშვილის ერთი ყველაზე კამკაშა ვარსკვლავი გახლდათ საქართველოს ცის კაბადონზე“ – წერდა საქართველოს სახალხო არტისტი ენვერ საბაძე და სავსებით სწორადაც.

გარდა იმისა, რომ ნ. რამიშვილმა და ი. სუხიშვილმა მთელ მსოფლიოს აზიარეს უნიკალური ქართული ხელოვნება, მათ ქართველ მოცეკვავეთა თაობები აღზარდეს, რომლებიც დღეს დიდი წარმატებით აგრძელებენ იმ დიდ ტრადიციებს, რომლებიც ამ განუმეორებელმა დიდოსტატებმა დაამკვიდრეს.

სახელოვანი დედამისის დიდ ხელოვნებას ღირსეულად აგრძელებდა საქართველოს სახალხო არტისტი თენგიზ სუხიშვილი (1938-2007), ახლა კი საქართველოს სახელმწიფო ბალეტის ანსამბლს მისი მემკვიდრეები ნინო და ილიკო სუხიშვილები უდგანან სათავეში და თავიანთ უზადო ხელოვნებით კვლავ ხიბლავენ მსოფლიოს ახალ თაობებს.

შ. რუსთაველის ქუჩა ჩოხატაურის ქუჩებში 1937 წელს დამკვიდრდა, როდესაც საქართველოს უდიდესი პოეტის 250 წლის იუბილე აღინიშნა. მანამდე ამ ქუჩას ამაღლების ქუჩა ერქვა, ამაღლების თემის პატივსაცემად, საითაც იგი მიემართებოდა. ამ ქუჩაზე სხვადასხვა დროს იყო: აბრეშუმის პარკის გადამამუშავებელი საწარმო, სა-

კოლმეურნეო ბაზარი, სამჭედლო და სხვა დაწესებულებები. ამჟამად არც ერთი ამათგანი იქ აღარ არსებობს. არსებობას განაგრძობს ერთი კერძო სამღებრო, კერძო აფთიაქი (ექიმ დავით შარაშიძისა) და ჩოხატაურის ახალგაზრდული ცენტრი (დირექტორი ზაზა ცინცაძე). რუსთაველის ქუჩა კარგა ხანს არც ისე სახარბიელო მდგომარეობაში გახლდათ, მაგრამ ამ ბოლო დროს დაბის კეთილმოწყობილ ქუჩათა შორის ჩადგა, რაც მისასალმებელია.

რუსთაველის სიდიადე საყოველთაოდ ცნობილია და მასზე აქ სიტყვის განვრცობას არ გაპირებთ. ვიტყვით მხოლოდ იმას, რომ წიგნს, რომელიც მან გვიანდერძა, არც მანამდე უჩანს ბადალი და არც შემდეგ. ეს ლექსად დაწერილი ზნეობის წიგნია, რომელიც რომანის სილუეტების თანხლებით ვითარდება და დიდი ოსტატის წარუვალ ხელოვნებასა და ნიჭიერებას გვაზიარებს.

ამ წიგნის ზნეობით იზრდებოდნენ ქართველები XIII საუკუნის დამდეგიდან, რაც იგი შეიქმნა და ამავე ზნეობის იყვნენ თამარ მეფის შვილები – გიორგი-ლაშა და რუსუდანი, რომლებიც თავიანთი მძიმე დროს ღირსეულადაც იღვწოდნენ.

სამწუხაროდ, ის სიმაღლე, რომელსაც „ვეფხისტყაოსანი“ განასახიერებს, დიდხანს ვეღარ შეინარჩუნა საქართველომ. ქართული ხანმოკლე აღორძინების ეს შუქურა და მისგან ნასაზრდოებნი საწუნელნი შეიქნენ. ამ ტენდენციის დაძლევა დღემდე უნიჭიერესმა ქართველმა თუ შეძლო, სხვები ისევ იმ ძველ სიმაბლეს უკმევინ გუნდრუკს და ის მიაჩნდათ სიმართლედ და სინამდვილედ.

დაღმავალმა დრომ რუსთაველის მზე დიდად გააფერმკრთალა, მაგრამ მოწინავე ქართულ საზოგადოებას მაინც ანანებდა მისთვის ზურგის შექცევა და ყველაფერს აკეთებდა დიდი მგოსნის ნააზრევის გადასარჩენად (ამის ნათელსაყოფად იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ფრესკაც კმარა) და ასე მოიგნა XX საუკუნის 30-იან წლებამდე, ვიდრე რუსთაველის სრულ აღდგენას იზეიმებდა ერი.

დრო ყველაფერზე ახდენს გავლენას და მათ შორის ზნეობაზეც. ქართველთა ზნეობის ჯომოლუნგმად დღემდე „ვეფხისტყაოსნის“ ზნეობა რჩებოდა, მაგრამ კარგახანია სხვა ზნეობებიც მოგვეძალნენ და მწკავე კრიზისი ხელშესახებია.

ახალმა დრომ ჩოხატაურს ფიროსმანაშვილის ქუჩაც შესძინა 20-იან წლებში, მაგრამ ისეთი დიდი მოვლენების საუნჯის ამსახველი სახელის ნაცვლად, როგორც განუმეორებელი 1905-1907 წლების რევოლუციის სახელობის ქუჩა გახლდათ. 1905-1907 წლების რევოლუციის სიდიადისა ბევრი არაფერი ახსოვდა ჩვენს გარდასულ ცხოვრებას, მაგრამ, როცა ბრბო აგ-

ოლგოთდა, ვის შეეძლო ისტორიის სიღრმეებში ჩახედვა და დამოუკიდებლობის მოპოვებით თვალდაბინდულებმა ვერ შენიშნეს, რომ საამისო წინამძღვრები სწორედ იმ რევოლუციამ უჩვენა, რომელიც ასე უმადურად უკუაგდეს და უბოდიშოდ მოისროლეს ისტორიის სანაგვეზე. და ეს მარტოოდენ ჩოხატაურს კი არ მოსვლია, ასე იყო მთელი ქვეყნის მასშტაბით.

1905-1907 წლის რევოლუციის ჟამს განსაკუთრებით იმარჯვა გურიაში, მეტიც, ხალხმა მედგარი ბრძოლით გააუქმა რუსული მმართველობა და შექმნა წმინდა სახალხო მმართველობა. და შეიძლებოდა კი ასეთ დროს ასე იოლად შელეოდა ვინმე. ვისაც რისიმე დანახვის უნარი გააჩნდა?! მაგრამ მოხდა ასეთი საძრახი რამ, რაც ობივატელს სრულებით არ აწუხებს. ჩოხატაურის მაშინდელმა მამებმა ასეთი დიდებული მოვლენის ქუჩაზე აიღეს ხელი და სამაგიეროდ „ბახ-

მაროს“, „გურიის“ და ზოგი სხვა უსახური სახელის ქუჩა შემოიღეს.

ნ. ფიროსმანაშვილი მსოფლიო სახელის დიდი მხატვარია, მაგრამ 1905-07 წლების მოვლენებს, რომლებიც ქართველი ხალხის თვალშეუდგამი სიმაღლის მოწმობაა, ძნელია რომელიმე პიროვნებამ გაუსწოროს მხარი.

ნიკო (ნიკოლოზ) ფიროსმანაშვილი დაიბადა სოფ. მირ-ზაანს და მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრება თბილისს გაატარა. ნიჭიერ ახალგაზრდას არავითარი სამხატვრო განათლება არ მიუღია და, თავისი უნარის წყალობით ხატავდა ნაირ-ნაირ ბრწყინვალე სურათებს. ქართველ ხელოვნებათმცოდნეებს დღეს კარგად აქვთ გამოკვლეული ამ სურათების მხატვრული ღირსებები, რაზეც აქ ჩვენ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ.

თავის ღროს ნ. ფიროსმანაშვილის მხატვრული პალიტრის თავისებურებას და სიღრმეს ბევრი მხატვარი ხედავდა, მაგრამ მისეული ცხოვრების წესიდან მისი გამოყვანა ვერავინ შეძლო და საშინელ მარტოობაში ისე აღესრულა, მისი საფლავიც დღემდე ვერავინ მიაგნო. ქართველი ხალხის ამ გულისტკივილს ახლახან (2010 წ.) ქართველ მოღვაწეთა ერთმა ჯგუფმა იმით მოცხო მალამო, რომ მთაწმინდის პანთეონი დიდი მხატვრის სიმბოლური საფლავით დაამშვენა. ნ. ფიროსმანაშვილმა სად არ სცადა ბედი, რომ ცხოვრების იმგვარი სახსარი მოეპოვებინა, რომელიც შემოქმედებითი მუშაობის შესაძლებლობას მისცემდა. როდესაც ვერც კონდუქტორობამ უშველა და ვერც ვაჭრობამ, მან თავი მიანება მათ და ძირითადად მიკიტნებსა და მეღუქნეებს მიენდო, მაგრამ ვერც ამით მიაღწია მისთვის აუცილებელ ეკონომიკურ სრულყოფას. ასეთ ვითარებაში მხატვარი ხალისით ემთხვია გამოწვდილ ხელზე თბილისის სასტუმროების მეპატრონეთა კავშირის თავმჯდომარეს, დიდ ბიზნესმენს ნოე სიხარულიძეს (1882-

1925), რომლის დახმარებამაც ათიანი წლებიდან მას მნიშვნელოვნად შეუმსუბუქა ცხოვრება. ნ. სიხარულიძის ამ ქველმოქმედებას ინტერესით ადევნებდა თვალს მისი ახლობელი, მომღერალი და ლოტბარი ერმალო სიხარულიძე (1880-1963), რომელიც ამ მოღვაწის თბილისურ სასტუმრო „ნოეს“ (მიხეილის გამზირი. შემდეგ პლენანოვი, ახლა დავით აღმაშენებელი) ადმინისტრატორი გახლდათ. გამოჩენილი ხელოვანი იხსენებდა:

„ნოე ნ. ფიროსმანაშვილით პირველი რევოლუციის დროიდანვე დაინტერესდა და მე მთხოვა მომეძებნა და მასთან მიმეყვანა მხატვარი. თბილისის კარგად ვიცნობდი, სახელიც კარგი მქონდა ხელოვანისა და ქალაქის ერთ ძველ უბანში ამ საოცარი მხატვრის ნახვა არ გამჭირვებია, რადგან იშვიათად თუ შეხვდებოდა კაცი ისეთ მიკიტანს, რომელიც ფიროსმანაშვილს არ იცნობდა ან მისი სახელი არ გაეგონა. მარტო როდი დავეძებდი ნიკალას. თან მახლდნენ განთქმული მომღერლები კალისტრატე რამიშვილი და ილიკო ჯაყელი. ყველანი ჩოხებში ასხმული გახლდათ და გამჟღელ-გამომჟღელის ყურადღებას ვიქცევდით. პირველად ერთ ჩვენებურ მიკიტანს ვეწვიეთ და ნიკალას ასავალ-დასავალი ვკითხეთ: - ნიკალას კი ვიცნობ, მაგრამ სად ცხოვრობს, არ ვიცი, მაგრამ ამის დადგენა არ მგონია, რომ ძნელი გახდეს. ჩემს მეგობარ მედუქნეებს თუ მიკიტნებს შორის ვინმემ არ შეიძლება არ იცოდეს მისი მისამართიო. ასეთმა დაიმედებამ ყველა ძალიან გაგვახარა და მიკიტანსაც გაყოლა ვთხოვეთ. მან ერთი აღმაცერად შემოგვხვდა და გვითხრა: თქვენი მისია უკვე საძირკველგასკენილია და ბატონ ნოესთანაც პირნათელი წარდგებით, მაგრამ ახლა თუ ცოტა არ წავიხეშეთ, ისე ვერსად წავალთ. ჩემი მეგობრები კი არიან პურღვინოიანები, მაგრამ ახლა თუ ცოტა არ ვისადილეთ, ისე არ გამოვა, რად გვინდა იმათი პურ-ღვინო მაშინ, როდესაც

ამ რესტორანშიც არაა მცირედი და რამდენიმე წუთში ისეთი სუფრა გაიშალა, უკეთესს რას ინატრებდა კაცი.

მართალი გითხრათ მოშიებულნიც გახლდით. წამოსვლის წინ ნოესთან კი ვისადილეთ, მაგრამ მას შემდეგ კარგა დრო გასულიყო და ახლა ნადვილად ჭამა-სმის ჟამი იდგა. თამაძობა მასპინძელმა იტვირთა და პირველ სადღეგრძელომდე ისეთი სიმღერა მოჰყვა, რომ ქუჩიდან რესტორანში ერთბაშად ოციოდე კაცი შემოიჭრა და უცებ რამდენიმე მაგიდა შეივსო. სადღეგრძელოები სადღეგრძელოებს მისდევდა და სიმღერა სიმღერას. შექეიფებულებს აღარც ნოე გაგვხსენებია და არც ფიროსმანაშვილი. საათი საათს მისდევდა და ის დღეც მიიწურა. რესტორანი თანდათან დაცარიელდა, მაგრამ ჩვენ ისე მკვიდრად ვუსხედით სუფრას, როგორც „ჯირკი გორაზე“, კალისტოს რომ აქვს თავის ერთ იუმორისტულ ლექსში. როგორც იქნა შუალამისას მოვრჩით ღზინს და წასასვლელად მოვემზადეთ, მაგრამ ვინ გაგვიშვა

— არა, ბატონებო, ახლა თქვენ ვერსად წაბრძანდებით თქვენთვის აქვეა გაშლილი საწოლები. მოვისვენოთ აქვე და ხვალ დილაადრიან შევუდგეთ ჩვენ საქმეს. მოვძებნოთ ნიკალა. აბა ჩვენს ძვირფას ნოეს ხომ ვერ ვაწყენინებთ. ჩვენც დავთანხმდით და იმ ღამით კარგადაც მოვისვენეთ. გათენდა დილა და მასპინძელმა ახლა საუზმეზე მიგვიპატიჟა — ღვინომ იქაც იძალა და საუზმეც ღზინად გადაიქცა. სიმღერის ხმაზე ისევ იგრგვინა ქუჩამ და რესტორანი დილითვე გაივსო ხალხით.

— ხედავთ, რა ხდება ხალხო, თქვა მასპინძელმა და მცირე პაუზის შემდეგ განაგრძო: თქვენი წყალობაა ის, რომ რესტორანი გუშინ და დღეს ასე დაიტვირთა. სანამ თქვენ გამოჩნდებოდით აქ თითო-ოროლა კაცი თუ შემოდოდა. ასე რომ

თქვენ ჩემი ბიზნესის დიდი წყარო ბრძანდებით და აქედან გაღწევა გაგიჭირდებათ. თქვენ აქ უკვე გაქვთ შესანიშნავი საწოლები. ამით სასმელ-საჭმელი ხომ არ მოგაკლდებათ, ჯიბის ფულსაც მოგცემთ და რამდენიმე დღეს რომ დარჩეთ, არაფერს წააგებთ.

— ეს ყველაფერი კარგია, მაგრამ ნოე რას იტყვის — ეკადრე მე.

— ჩვენ მას ნიკალას ეუბოვნით და მეტი რა უნდა. ჩემთან მუშაობს რამდენიმე გურული ლაქია და ერთს წარგვზავნი ნიკალას მოსაძებნად. თუ იპოვნა ხომ კარგი და თუ არა, მერე აგერ არა ვართ ჩვენ?

ლზინი სულ უფრო და უფრო იკრებდა ძალას და მომღერლებიც გვემატებოდნენ. საღამოს პირზე ლაქიაც დაბრუნდა და თან მხატვარიც მოიყვანა. ეს ლაქია ჩემი სოფლელი ილიკო სიხარულიძე აღმოჩნდა, რომელსაც სოფელი „ყოყოჩეს“ მეტსახელით იცნობდა. ლაქია თავის საქმეს შეუდგა, ხოლო მხატვარი სუფრაზე მოვიწვიეთ და იმ ღამითაც ჩვენთან დარჩა. დილით ისევ საუზმეს მივუსხედით, რომელიც კვლავ სადილად გადაიქცა. ნიკალაც ხალისიანად იყო. თვით არ მღეროდა, მაგრამ როდესაც ღვინო მოეძალა, კახურად წაიღიღინებდა ხოლმე. ამასობაში მოსაღამოვდა კიდეც. მეტის დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა. გამოვემშვიდობეთ ჩვენს კეთილ მასპინძელს და მიხეილის გამზირისაკენ დავიძარი. სასტუმრო „ნოეს“ რომ მივატანეთ, უკვე რიბი-რაბო გახლდათ. ნოე ჩვეული ხალისით შემოგვეგება და როცა ნიკალა დაინახა, სიხარულით ცას ეწია. ჩვენი მისვლა და სუფრის გაშლა ერთი იყო. ნოემ დიდის ამბით მახარა, რომ ამ დილით გურიიდან ჩამობრძანდნენ სამოელ ჩავლეიშვილი, ვახტანგ სიხარულიძე და ელადიმერ გოგოლაძე, რომლებიც ახლა ისვენებენ, მალე შემოგვიერთდებიანო. ძალიან

გაგვიხარდა. ნიკალა ამ სახელოვან მომღერლებსა და ლოტ-ბარებს პირადად იცნობდა და მასაც გაუხარდა, როდესაც ისინი მობრძანდნენ და მიესალმა მათ. სასტუმრო „ნოეს“ ამ დაუ-ვიწყარ ღზინს უკვდავი ნოე სიხარულით თამადაობდა. ღზინის დაწყება და სასტუმროს რესტორანში ხალხის მოძალევა ერთი იყო.

— აი, რას ნიშნავს კარგი სიმღერა — თქვა ნოემ და შემდეგ: თქვენ ჩემთან რომ იყოთ მალე ვიქნები არა მარტო მილიონერი, არამედ მილიარდელიც.

სიმღერას სუფრაზე კალისტოს იუმორი და მისი ენამზეობა ცვლიდა. ღზინი დიდხანს გაგრძელდა. შესვენების ჟამს ნოე ნიკალას ცხოვრებას ეცნობოდა და ძალიან დააღონა მისმა სიდუხჭირემ.

— ჩემო ნიკო, ახლა ეს ორასი ოქროს მანეთი აიღე, ერთხანს გეყოფა. შემდეგ კიდევ მოგცემ. თუ არ გაქვს კარგი ბინა ჩემსავე სასტუმროში მოგცემ კარგ ოთახს. უფასო სადილსაც გაგიჩენ და ტანსაცმელსაც შეგიძენ. თუ კიდევ რაიმე გაჭირდება, ისიც მიოხარი, ნუ მოგეხათრება და იმასაც შეგიძენო — დიდი სიყვარულით უთხრა მამის ტოლ ნიკალას და მოფერებით ზურგზეც მოუთათუნა ხელი. ყველას გაგვიხარდა მიუსაფარი მხატვრის ასე დაფასება და ნოეს დიდ კაცობაში ერთხელ კიდევ დავრწმუნდი. დილის ოთხი საათი სრულდებოდა, როდესაც დასაძინებლად გავეშურეთ. მე, ნიკალამ და ვანტანგ სიხარულით ერთად მოვისვენეთ, სხვები სხვა ოთახში განარიგა ნოემ. სამი თუ ოთხი დღე კიდევ დარჩნენ ნიკალა და სხვა სტუმრები ნოესთან. ნიკალამ სასტუმროს ახალი აბრის გაკეთება შესთავაზა ნოეს.

— არა, ჩემო ბატონო, ჯერჯერობით ძველი აბრა მიწევს სამსახურს — ბრძანა ნოემ და შემდეგ დასძინა: თუ ის ძალიან

მოძველდება, შემდეგ უფრო უპრიანი იქნება მისი შეცვლაო. ნიკალა გონიერი კაცი იყო და რისამე დაჟინება არ უყვარდა.

— როგორც თქვენ გნებავთ, ისე იყოს, ბატონო ნოე, მაგრამ იცოდეთ, რომ ამიერიდან თუ თქვენს დიდ ვალში ვარ და, თუ რამ დაგჭირდებათ საჩემო მე ყოველთვის მზად ვიქნები მის შესასრულებლადო. ნოემ მადლობა მოახსენა. ნაშუადღევს ნიკალა წაბრძანდა, ზოლო ჩვენ დავრჩით და ხელშესახებადაც წავადექით სასტუმროს მეპატრონის ბიზნესს. ოთხი დღის შემდეგ სამოელ ჩავლენიშვილსაც გამოვემშვიდობეთ და მის ერთგულ მოწაფეს ვახტანგ სიხარულიძესაც. ვლადიმერ გოგოლაძე, რომელიც მოგვიანებით ორიოდ წელს ჩოხატაურის სათემო რაიონის ანსამბლის ხელმძღვანელიც იყო, კიდევ რამდენიმე დღეს დარჩა და ახლა, მე, ვლადიმერი და ილიკო ჯაყელი ვიდექით გუშაგად ნოეს დიდ ბიზნესს. ორიოდ კვირის შემდეგ ნიკალამაც შემოიარა. ეს ის დრო იყო, როდესაც გაზაფხული შემოდისოდა. ამ დროს ნოეს მშობლიურ გოგოლესუბანს სურდა გამგზავრება და ასეთ დროს უჩემოდ არ წავიდოდა. ნოემ ნიკალასაც გააცნო თავისი განზრახვა და თუ ისიც წამობრძანდებოდა, მასპინძელი ძალიან მოხარული იქნებოდა.

ნიკალა ზალისით დათანხმდა და რამდენიმე დღის შემდეგ სამივე ვაგზლის გზას დავადექით. ბათუმის მატარებლით საჯავახოს ბაქნამდე ვიმგზავრეთ. იქვე ვისაუზმეთ. ისეთ კარგ ხარჩოს აკეთებდნენ მაშინ საჯავახოს, რომ გემო დღესაც მაჩსოვს. სასადილოში მე ბევრმა მიცნო და ღვინოებიც გამომიგზავნეს, მაგრამ ზანგრძლივი ღვინისათვის არ გვეცალა და ათობით კვარტი შესანიშნავი ღვინო პირთამდე სავსე ყუთით დავტოვეთ სასადილოში. მატარებელს ბევრი ეტლი ელოდა და რამდენიმე

მაშინვე გაეშურა ჩოხატაურისაკენ. რადგან ჩვენ საუზმე უნდა გვეჭამა ეტლებისათვის ყურადღება არ მიგვიქცევია.

როდესაც სასადილოდან გამოვედით, სამი ეტლი კიდევ იდგა საჯავახოს და მგზავრს ელოდა. ამათგან ერთი ილარიონ სიხარულიძის იყო, მეორე — ერმილე დოლიძის, ხოლო მესამე ყაისარ ბენდელიანის. ნოემ უკანასკნელი აირჩია და ყაისარმაც უმაღლ დასძრა. მართალია, ეტლი გაცილებით მეტ მგზავრს იტევდა, მაგრამ ნოემ მხოლოდ სამი მგზავრის ფული კი არ მისცა მეეტლეს, არამედ ყველა იმათი, რამდენსაც ეტლი იტევდა. ასეთმა გულუხვობამ ყაისარი ძალიან გაახარა და იმ დროისათვის გასაკვირავი სიჩქარით მიაქროლებდა ეტლს. ამას ისიც უწყობდა ხელს, რომ ეტლი მსუბუქად იყო დატვირთული. ასე მივატანეთ ბერძნის წყაროს.

ყაისარმა იქ შეაჩერა ეტლი და იქაურ სასადილოში შეგვიპატიჟა. შევატყვე, რომ სინდისის ქენჯნა ტანჯავდა, რადგან ნოემ ზედმეტი ფულიც მისცა. ახლახან ნასაუზმევეებს ჩვენ არც ისე მიგვიწევდა გული სასადილოსკენ, მაგრამ სახელგანთქმულ მეეტლეს ვეღარ გავუტეხეთ ხათრი და გავყვეით. ნიკალა წყნარად მოაბიჯებდა უკან და საჯავახოს წყლის სამოთხისებური ხეობის სილამაზით ტკბებოდა. რამდენჯერმე ჯიბისკენაც წაიღო ხელი და ფანქრისა და სახატავე ქაღალდის ამოღებაც დააპირა, მაგრამ ამის დრო აღარ იყო და ისევ შეიკავა თავი.

ბერძნის წყაროს მალე მეორე ეტლიც მოადგა, რომელსაც სიკო, გიორგი და ლევარსი სიხარულიძეები მოჰყვნენ სამტრედიიდან. როდესაც მათ ნოეს და ერმალოს მოკრეს თვალი, სიხარულით აენტნენ და სასადილოს მიაშურეს. ახალმოსულები სამივე ბრწყინვალე მომღერლები იყვნენ, ერმალო ხომ მთლად აღმატებული და მისვლისთანავე ისეთი ღზინი

გაიმართა, რომ მგზავრები ეტლებს არ აძერწებდნენ მათ მეპატრონეებს. სამი-ოთხი სიმღერის „შემოკრის“ შემდეგ, ნოეს თხოვნით, დატოვეს სასადილო და თავიანთი ეტლებისაკენ გაემგზავრნენ. ნოეს დაენანა ასეთი მომღერლების სხვა ეტლით გამგზავრება და ყველანი ყაისარის ეტლში გადმოიყვანა.

ბერძნის წყაროდან ჩოხატაურისაკენ დიდი აღმართები იყო ასავალი და სამი კაცის დამატება ადვილი მოსანელბელი არ იყო, მაგრამ რას იტყოდა, როდესაც ასე პატივსაცემი კაცი ამშვენებდა ეტლს. დაიძრა თუ არა ეტლი, მაშინვე აავრიალა სიმღერა ერმალომ და მხოლოდ მელიტონ სიხარულიძის ეზოსთან შეწყდა ღრობით. იქ ნოეს ეზო-კარამდე ფეხით უნდა ეელოთ. გამოემშვიდობენ ყაისარ ბენდელიანს და ნიკო სიხარულიძის ჭიშკარი შეაღეს. ნიკომ თვალი მოკრა თუ არა თავის სახელოვან ბიძაშვილს, კისრისტეხით გამოიქცა და ყელზე მოეხვია. სანამ ბიძაშვილები ერთმანეთს ესიყვარულებოდნენ, მეუღლემ ეზოში მრგვალი მაგიდა გამოიტანა ხილითა და არყით დამშვენებული. მასპინძელი სტუმრებს მაგიდისკენ წაუძღვა. და პირველი „მილიონერი“ სიხარულიძის ჩამოსვლა ადღეგრძელა. სადღეგრძელოს სიმღერა მოჰყვა. ამ სიმღერას „ხმოს სიმღერა“ ერქვა და ასიკო სიხარულიძე იწყებდა. მეორეს გიორგი სიხარულიძე ამბობდა, ხოლო ლევარსი სიხარულიძე ბანს. ერმალომაც იცოდა ეს სიმღერა, მაგრამ დიდოსტატი ასეთ „უბრალო“ სიმღერებისადმი არც ისე დიდ ინტერესს იჩენდა. ნოეს ძალიან მოეწონა სახლიკაცების ტრიო. მხატვარიც არ დარჩენილა გულგრილი, მაგრამ მას ამ დროს უფრო ნიგოეთის მთებისაკენ უფრო ეჭირა თვალი და ეტყობა მათ დახატვაზე ოცნებობდა. ის იყო მასპინძლებს უნდა გამოთხოვებოდნენ, როდესაც ნიკო სიხარულიძის ჭიშკარს ძმები სამსონ და ანდრია სიხარულიძეები მოადგნენ. ესენი ნოეს წინ-

აპრების შორეული განაყარნი გახლდნენ, მაგრამ ნოესა და მისი უფროსი ძმის (ნესტორის) სიყვარულით იწოდნენ.

თუ ნოემ თბილისს გაითქვა სახელი, ნესტორი ზღვისპირს იღწოდა და სასტუმრო „ევროპის“ ნიჭიერი მეპატრონე გახლდათ.

ნოემ ყველა ეს ძვირფასი სახლიკაცი გაიყოლა და სარდიონ სიხარულიძის წისქვილისაკენ დაეშვა, სადაც სარდიონს ახალი ბოგი (ხიდი) გაეკეთებინა ლაფრანას ღელეზე, რომელზეც წისქვილი ჰქონდა სარდიონ სიხარულიძეს.

მოსიყვარულების შემდეგ სარდიონმა ნოე და მისი ამაღლა წისქვილში მიიწვია მცირე პიკნიკზე, რომელიც თავისთვის ჰქონდა მომზადებული. უსიმღეროდ არც წისქვილი დაუტოვებიათ და სარდიონის თანხლებით თბილი საუბრით აღმართს შეუყვნენ. სარდიონმა ნოეს პირველად მისას შევლა თხოვა, მაგრამ სტუმარმა თავაზიანი უარი მოახსენა და უთხრა: - ეს ხვალ იყოს, ჩემო სარდიონ, ახლა კი ჩემსას უნდა მივიღეთო. იმ დროს ნოეს შშობლები ცოცხლები იყვნენ და მისი კერა ჯერ კიდევ ძეგლებური ცეცხლით გიზგიზებდა. იმ საღამოს ისეთი ღზინი გაიმართა ნოეს სასახლეში, რომელიც სამარის კარამდე ახსოვდა ყველა მის მონაწილეს. იმ დასს, რომელიც ნოეს მიჰყვა, სულ მალე მთელი კუთხე-მეზობლობა შეუერთდა. სოფლის ეს კუთხე მდ. ლაფრანასა და სამაჭრის წყალს შუა იყო განფენილი, მაგრამ სიმღერების ხმა „საკვერნიეს გორას“ მისადგომებამდე აღწევდა და ვახტანგ სიხარულიძისა და ვლადიმერ ბერძენიშვილის ყურადღებას იქცევდა. მალე საკვერნიას ნოეს მოციქულიც გამოჩნდა და ვახტანგი და ვლადიმერიც იქით გაემუրნენ. დიდი ღზინი მეორე დღესაც გაგრძელდა.

მხატვარი გაკვირვებული გახლდათ ასეთი სანახაობისა, რომელსაც მის სიცოცხლეში პირველად ხედავდა. მხატვარი

ღვინისა და სანთლის არყისადმი გულგრილობას არ იჩენდა, მაგრამ მაინც თავს იკავებდა და ზომიერებას იჩენდა.

ის დიდი ინტერესით აკვირდებოდა იმ ტიპებს, რომლებიც მას გვერდით უსხდნენ და მათი ხასიათების მთავარი შტრიხების ამოცნობას ესწრაფოდა. მხატვარი ხანდახან ჯიბისკენ გააპარებდა ხელს, ფანქარს ამოიღებდა და ქალაღზე რაღაც ხაზს გაავლებდა, რომელსაც, როდესაც დროს იშოვიდა პორტრეტის სახეს აძლევდა. რამდენიმე ასეთი პორტრეტი მეც მიძღვნაო, — იხსენებდა კეთილად მოსაგონარი ლოტბარი და გურული შტოს ურთულესი წყების მსოფლიო სახელის დიდოსტატი ერმალო სიხარულიძე.

მისი წყება მსოფლიოში ასე „გააჯირითა“ მწერალმა და კომპოზიტორმა რომენ როლანმა, რომელსაც 1935 წელს მაქსიმ გორკის აგარაკზე (გორკს) შეხვდა. ასევე მოეწონა დიდ ფრანგ ხელოვანს მაშინ ვლადიმერ ბერძენიშვილი (1885-1977) ბანი და ხიდისთავ-ოცხანელი თეოფილე ლომთათიძის უბადლო კრიმანჭული. კრიმანჭულის კლასიკოსი იმ ღამით ამშვენებდა ნოე სიხარულიძის ნადამს. ეს გახლდათ სამსონ სიხარულიძე (1868-1933), რომელიც გამორჩეული ჩოხატაურელი მეეტლე გახლდათ და ძლიერი კრიმანჭულიც მოდგამდა. მოგვიანებით სამსონი ცხუმ-სოხუმს გადავიდა საცხოვრებლად აფხაზეთის უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარის ლაკობას საყვარელი მეგობარი გახდა. სამ ღლეს გაგრძელდა ეს ნადიმი. მეოთხე ღლეს მონაწილეთა ნაწილი თბილისს დაუბრუნა.

ასე იგონებდა იმ დაუვიწყარ ღლეებს სახელოვანი მომღერალი და ლოტბარი, რომელიც ჩვენ ასპირანტობისას ჩავიწერეთ 1949 წლის 15 დეკემბერს და აქამდე წმიდა ბერის მოთმინებით ელოდა მზის სინათლეს.

თეოფილე ჩიჩუას ქუჩა

თ. ჩიჩუას ქუჩა ადრე მოზრდილი ქუჩა გახლდათ და 800 მეტრს აღწევდა. ვიდრე ეს სახელი შეერქმეოდა, ამ ქუჩას სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის მიხეილ კალინინის (1876-1946) პირველი შესახვევი ერქვა.

2005 წელს თ. ჩიჩუას ქუჩა დიდად შემცირდა, რაღვან ნახევარი კილომეტრი ჩამოაჭრეს და მას ტრაგიკულად დაღუპული გურიის გუბერნატორის ბეჟან კალანდაძის სახელი მიაკუთვნეს.

თ. ჩიჩუა ზემო გურიის მშვენიერი სოფლის ქვემო ამაღლების (ახლა განახლება) მკვიდრი გახლდათ. ის 1878 წელს დაიბადა. მშობლიური სოფლის ორკლასიანი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ მან სწავლა განაგრძო თბილისის საშუალო სასწავლებელში, რომელიც წარმატებით დაამთავრა 1900 წელს.

საფერშლო სასწავლებელში სწავლისას თავისი სიბეჯითითა და უნარით ისე გამოიჩინა თავი, რომ სასწავლებლის დამთავრებისთანავე ექიმმა გედევანიშვილმა თავის საავადმყოფოში მიიწვია და რამდენიმე ხანსაც ჩვეული ენერგიულობითა და ცოდნით იღვწოდა.

თ. ჩიჩუას, ისე როგორც მისი თაობის უმრავლესობას ძალიან სძულდა რუსეთის მეფის ხელისუფლება, რომელიც ძლიერ ჩაგრავდა რუსეთის იმპერიაში შეჩაველ მცირე ერებს და

მათ შორის ქართველებსაც. ამიტომაც ეს ახალგაზრდა კაცი ყოველი ღონით ებრძოდა მას, რისთვისაც 1903 წელს რამდენჯერმე დააპატიმრეს და იმ დროის სატუსაღოს საშინელება გამოესცადა. პატიმრობიდან განთავისუფლების შემდეგაც არ შეეშვა თეოფილე თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლას და ისევ მეფის ჯურღმულებში მოხვედრას და დროებით თბილისის დატოვება ამჯობინა. ასე მოხდა ბაქოს და ერთხანს მშვიდად იღვწოდა ერთ საავადმყოფოში. თუმცა ჟანდარმერიამ აქაც მიაგნო, მაგრამ გონიერი ახალგაზრდა იქაც გაუსხლტა ხელიდან მის მღევნელთ და კვლავ თბილისს მოაშურა, ხოლო შემდეგ კიდევ უფრო შორს წავიდა და ბათუმს მიაწოდო ბედი. დიდხანს ვერც ზღვისპირეთს დარჩა და ჩოხატაურს მიაშურა, სადაც მშვენიერი სახლ-კარი ჰქონდა ახლანდელი წმ. იოაკიმესა და ანას ტაძრის მახლობლად, მდ. ორპირის მარჯვენა სანაპიროზე.

1905 წელს ამ სახლში უმასპინძლა მან თავის ახლო მეგობარს კობა ჯუღაშვილს. ის დაუვიწყარი ღზინი სტუმარმავე უკვდავო ჭერში გაკეთებული წარწერით (დასაბუთია, რომ ეს ისტორიული სახლი დღეს სრულიად უპატრონოდაა მიტოვებული და დღითიდღე ზიანდება). 1905 წლის ბოლოს ბატონი თეოფილე ისევ თბილისს მოემგზავრება და ტრამვაის პარკის ამბულატორიაში იწვევენ სამუშაოდ, სადაც წელიწადი და რამდენიმე თვე დაჰყო.

1907 წელს კვლავ ჟანდარმერიამ დაუწყო ძებნა და ისიც იძულებულია ისევ ჩოხატაურს მიაშუროს და ხალხს ემსახუროს. ვინ მოთელის მაღლიან ფერშალს რამდენი სწეული უხსნია აშკარა სიკვდილისაგან. სათნოებით სავსე მისი ოჯახი არა მარტო დაბა ჩოხატაურის, არამედ მთელი ზემო გურიის მოსახლეობის საფიცარი ადგილი გახლდათ.

ბატონი თეოფილე ბევრი სიავის მომსწრე გახლდათ. მაგრამ მასზე ყველაზე მტკივნეულად იმოქმედა უნიჭიერესი ჩოხ-

ატაურელი ქირურგის ვანო ჩიგოგიძის მკვლელობამ, რომელიც 1927 წელს მოხდა. ამის შემდეგ ბრწყინვალე ფერშალს, რომლის ცოდნა-გამოცდილების წინაშე ბევრი ექიმიც კი იხრიდა ქედს, დიდხანს აღარ უცოცხლია. გარდაიცვალა 1928 წელს. დაკრძალულია თბილისს.

შენიშვნა: ბატონი თეოფილე, როგორც მკურნალი ჩვენს ოჯახში ნამდვილად გაღმერთებული იყო. იმას ახალგაზრდა მამაჩემი არაერთგზის გადაერჩინა. მამაჩემს მარტოოდენ ფილტვების ანთება ჰქონდა ექვსჯერ გადატანილი.

როგორც ბებია (ფატი ლომთათიძე (1881-1956) იხსენებდა: „ბატონი თეოფილე ჩემი შვილის ავადმყოფობისას ღამითაც კი ჩვენთან რჩებოდა და ყოველი ღონით ესწრაფოდა მის გადარჩენას. ერთხელ კი, როდესაც მისი განკურნება გაძნელდა, ავადმყოფი თავის ოჯახში გადაიყვანა და სათნოებით განთქმულ მეუღლესთან ერთად საკუთარი შვილივით უვლიდა მას“. ასეთი რამ არც ისე ხშირი შემთხვევაა ქართული მედიცინის ისტორიაში და კარგად მიგვანიშნებს როგორი თავდადებული მკურნალი ბრძანდებოდა დაუეციყარი თ. ჩიჩუა.

ისეთი მკურნალის ხსოვნისათვის, როგორიც ბატონი თეოფილე ბრძანდებოდა, ერთი ქუჩის მცირე ნაწილი არც ისე შესაფერი გამონამეტია, მაგრამ მაინც მაღლობის ღირსნი არიან ჩოხატაურის ის ხელმძღვანელები, რომლებმაც იმამაცეს და სულ წაშალეს მისი სახელი იმ დაბის ქუჩების სახლებიდან, რომლებსაც ასე უშურველად ემსახურა ათეულ წელთა განმავლობაში.

სახელწოდება ახალია, 1989 წლის 9 აპრილის შემაჯავებელი
ხანისა, ადრე სერგო ორჯონიკიძის სახელი ერქვა.

1989 წლის 9 აპრილს თბილისის დიდი ტრაგედია
დატრიალდა. სსრ კავშირის სამხედრო ძალებმა სასტიკად
დაარბიეს ის მრავალათასიანი მიტინგი, რომელიც საკავშირო
მთავრობისადმი დიდ პროტესტს გამოხატავდა. დარბევას დიდი
მსხვერპლი მოჰყვა, რამაც კიდევ უფრო აღაშფოთა ჩვენი
ხალხი, რომელმაც ეროვნული მოძრაობის წყალობით მალე
მოიცილა ძველი რეჟიმი და ქვეყნის დამოუკიდებლობა
გამოაცხადა.

სერგო ორჯონიკიძე დიდი ქართველი პოლიტიკური
მოღვაწე და მხედართმთავარიც გახლდათ. იგი 1886 წელს
დაიბადა ზემო იმერეთის სოფ. ღორეშას, აზნაურის ოჯახში.
პროლეტარიატის განთავისუფლებისათვის გულანთებული ახალ-
გაზრდა კაცი სრულებით ვერ შეაფერსა აზნაურულმა წარ-

მომავლობამ და დიდი როლიც შეასრულა ქვეყანაში სოციალისტური წყობის განხორციელებასა და პროლეტარული სახელმწიფოს მშენებლობაშიც. 1921 წელს ის იყო საქართველოში პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარების ერთ-ერთი მთავარი ორგანიზატორი და წლების განმავლობაში ედგა სათავეში პარტიის ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტს. 1926 წელს ეგზომ სახელგანთქმული მოღვაწე პარტიის საკავშირო ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს წევრადაც აირჩიეს და ასევე დარჩა გარდაცვალებამდე (1937 წლის 12 თებერვალი).

ასე სახელქებული ქართველი მოღვაწის პატივისცემა ჩოხატაურმა მარტოოდენ ქუჩისადმი მისი სახელის მინიჭებით გამოხატა. ს. ორჯონიკიძის ძეგლი ჩვენს დაბას არ აუგია.

ს. ორჯონიკიძის სახელობის ქუჩამ ჩოხატაურს სსრკ დამლამდე იარსება, შემდეგ კი გააუქმეს, თუმცა ეპოქას, რომელსაც სერგოს ქუჩა ანსახიერებდა, ჩვენი დაბის ისტორიაა და მას ვერავინ წაშლის.

პლატონ წიქორიძის ძეგლი

საბჭოთა კავშირის გმირის, პოლკოვნიკ პლატონ წიქორიძის სახელი ჩოხატაურის ქუჩებში მისი გარდაცვალების შემდეგ დამკვიდრდა. პლ. წიქორიძის ქუჩა საქართველოს გამოჩენილი არტისტის მიხეილ ჯალაღანიას პირველი შესახვევის მემკვიდრეა.

პლატონ წიქორიძე 1918 წელს დაიბადა სოფ. ინტაბუეთს (ოზურ-

გეთის მაზრა), ლუკა წიქორიძის ოჯახში. დიდი სამამულო ომის დროს მამაცურად იბრძოდა და ოფიცრის წოდებაც (ლეიტენანტი) მალე მიენიჭა. ახალგაზრდა ოფიცერმა, რომელიც 18-ე არმიის 1339-ე მსროლელთა პოლკის ნაღმტყორცნელთა ასეულს მეთაურობდა, სიმაძაქითა და საზრიანობით თავი განსაკუთრებით გამოიჩინა ყირიმის ნახევარკუნძულის განთავისუფლებისათვის ბრძოლებში და ამისთვის 1943 წლის 17 ნოემბერს საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება მიენიჭა.

ის იყო მეორე გმირი ჩოხატაურიდან წარგზავნილთა შორის. აქ მხოლოდ მას გაუღიმა ბედმა და ცხელ კვალზე მიჰყვა ოთხი წლით უფროსს თანამედროვეს, მაიორ ჭ. ბენდელიანს და სამიოდე თვეში მანაც ასახელა სამშობლო. პლ. წიქორიძე დიდი წარმატებებით იბრძოდა ომის დამთავრებამდე, მაგრამ შემდეგ შინ დაბრუნება კი არ უფიქრია, არამედ სწავლა მ. ფრუნზეს სახელობის სამხედრო აკადემიაში.

აკადემიის დამთავრების შემდეგ სწავლული ოფიცერი პოლკის მეთაურად დანიშნეს და ისე ნაყოფიერად იღვაწა, რომ სადაც იყო გენერლობა უნდა მიენიჭებინათ, მაგრამ კოლუნტარისტი ნ. ზრუშკოვი, რომელიც სასტიკად მტრობდა ქართველ სამხედროებს, პლ. წიქორიძეს მისცემდა გენერლობას?! ამასობაში თადარიგში გადაიყვანეს და გენერლობისკენ მიმავალი გზაც სამუდამოდ დაიხშო.

შინ დაბრუნებული გმირი პოლკოვნიკისათვის არ შეიძლება არ მიექციათ ყურადღება და იგი საქართველოს პოლიტიკური ინსტიტუტის (ახლა საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი), სამხედრო კათედრის უფროსად დანიშნეს. კარგა ხანს იღწვოდა გმირი პოლკოვნიკი ამ თანამდებობაზე და თავი-

სი ღირსეული წვლილი შეჰქონდა ქართველ ოფიცერთა ახალ-ახალი კადრების მომზადებაში.

გასული საუკუნის 70-იან წლების ბოლოს ის ტოვებს სამხედრო კათედრას და მშობლიურ ჩოხატაურს უბრუნდება. ჩოხატაური დიდი პატივისცემით შეეგება და გმირი პოლკოვნიკი ღირსეულადაც დაასაქმა. სხვადასხვა დროს პლ. წიქორიძე ჩოხატაურს ნაყოფიერად იღვწოდა და შემდეგ თანამდებობებზე იყო რაიონის მშრომელთა დეპუტატების აღმასრულებელი კომიტეტის საგზაო კეთილმოწყობის მუდმივმოქმედი კომისიის თავმჯდომარე, სამხედრო-პატრიოტული და ზნეობრივი აღზრდის სახალხო უნივერსიტეტის რექტორი, ომისა და შრომის ვეტერანთა საბჭოს თავმჯდომარე და სხვა. პლ. წიქორიძე ბრძანდებოდა ერთადერთი ომის გმირი, რომელიც ათეულ წელზე მეტხანს იღვწოდა ჩოხატაურს და თავისი კოლორიტული სახით დიდ როლს ასრულებდა რაიონის კულტურულ ცხოვრებაში. ასე მრავალმხრივი მოღვაწე და ჭეშმარიტი მამულიშვილი 1989 წელს გარდაიცვალა 71 წლისა. დაკრძალულია სოფ. ზემო ჯვარცმას.

პლ. წიქორიძემ ისე დიდი კვალი გაავლო სამხედრო ხელოვნებასა თუ საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში, რომ უთუოდ იყო ღირსი სახლ-მუზეუმისა, მაგრამ ვერც ძველმა და ვერც ახალმა დრომ ამისთვის ვერ მოიცალა და მარტოოდენ ქუჩისათვის სახელის მინიჭებით დაკმაყოფილდა.

ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქუჩამ ძალიან დაიგვიანა ჩოხატაურს და ეს შემთხვევით როდი მომხდარა. ამას აფერხებდა მის წინააღმდეგ დარხეული ხმები, რომელთა აღკვეთა ი. სტალინის ჩარევამდე არ მოხერხდა. ეს 1934 წელს მოხდა, მაგრამ, ვიდრე დიდი მწერლის 100 წლის იუ-

ბილე არ გაიმართებოდა, ბელადის მითითებებს მავანნი მაინც არ ეპუებოდნენ და კვლავინდებურად ებრძოდნენ მას.

1937 წელმა საბოლოოდ დაუსვა წერტილი ილ. ჭავჭავაძისადმი კლასობრივ დამოკიდებულებას, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავდა, რომ მისი ნააზრევის კრიტიკულ-მეცნიერული შესწავლა აღარ შეიძლებოდა. ამიერიდან ობიექტელი საამისო ცდებს სხვაგვარად უცქეროდა, მაგრამ სათქმელი მაინც უნდა თქმულიყო. ვინც ნიჭიერი მეცნიერი გახლდათ, ის ამას კარგად ახერხებდა, ხოლო ვისაც ეს მადლი არ მოდგამდა, მისთვის ასეთი ბედნიერება მიუწვდომელი იყო.

ილია მრავალმხრივი მოღვაწე ბრძანდებოდა: მგოსანი, პროზაიკოსი, პუბლიცისტი, ფილოსოფოსი, ისტორიკოსი და ა.შ. ყველაფერ ამის საჭიროებას ხედავდა დიდი მოღვაწე, თორემ ასე არ გაიფანტებოდა, მარტოოდენ მწერლობით შემოიფარგლებოდა. იმ სფეროებში, სადაც მას კალამი უცდია, ყველგან თანაბარი სიმაღლისათვის როდი მიუღწევია და ეს არცაა გასაკვირი და სასესებით ბუნებრივია. საქართველოს ის-

ტორიაში, მაგალითად, მან სწორად შენიშნა, რომ „ქართლის ცხოვრება“ არაა ხალხის ისტორია, მაგრამ ეს „მანკი“ რომ სრულებით არ ამცირებდა. „ქართლის ცხოვრებას“ და იგი მტკიცედ იდგა იმ კლასების სამსახურში, რომლებმაც იგი შექმნეს.

ხალხი ახალმა დრომ მოიკითხა და დიდ ქართველ ისტორიკოსს, ღიმიტრი ბაქრაძეს (1826-1890) მიანდო კიდეც ახალი „ქართლის ცხოვრების“ (ანუ საქართველოს ისტორიის) დაწერა. და ბოლომდე ვერ მოიტანა თავისი მიგნება დიდმა ილიამ, რომ პირველმა და ერთადერთმა შენიშნა მაინც?

და მერე ეს პატარა ამბავი იყო?!

რა თქმა უნდა, არა...

მაგრამ ეს არ იყო მთავარი.

არსებითი და მთავარი ის გახლდათ, რომ ადრე ილია გააფთრებით ებრძოდა ბატონყმობას და ამ ბრძოლას კინაღამ შეეწირა კიდეც. მოგვიანებით მან ზურგი შეაქცია ამ მიდგომას და მას „ერთიანი ნაკადის“ თეორია ამჯობინა. ახალი თაობისათვის, რომელიც უკვე კლასთა ბრძოლის თეორიაზე იყო აღზრდილი, ეს დიდი სილის გაწვნას მოასწავებდა, რაც არ აპატიეს მას და შეურიგებელი კონფლიქტი წარმოიქმნა.

ამ კონფლიქტმა თავისი დალი დაასვა ილიას პიროვნებას, მაგრამ ის არ გამხდარა მისი დაღუპვის მიზეზი, როგორც ეს ზოგიერთ უმწიფარ ისტორიკოსს მიაჩნია. ილია არსებითად მისმა ანტირუსულმა ბრძოლამ დაღუპა. ეს კარგახანია შენიშნულია, მაგრამ ზოგიერთ მკვლევარს არ სურს ამის დანახვა და 1907 წლის 30 აგვისტოს ტრაგიკული აქტი ეროვნულ წიაღში მომწიფებულ ფაქტად მიიჩნიეს, რაც საკვებით მცდარია. მავანთ ამის გაზიარება არ სურთ და ახალი თაობის ამა თუ იმ გამოჩენილ ლიდერთა ლანძღვა-თრევას ამჯობინებენ.

საქართველოს დამსახურებული არტისტის მიხეილ ჯალალანიას ქუჩა ჩოხატაურის ერთ-ერთი უმცირესი ქუჩაა (მხოლოდ ასიოდ მეტრის სიგრძისა), მაგრამ „კეთილი გულით მიძღვნილი“ ხომ „მცირედიც შეიწირების“. ეს ქუჩა, რომელიც მისი მშობელი სოფლისკენ მიემართება, რუსთაველის ქუჩას უცალკევდება შრომის გმირის ილია სიხარულიძის (1908-1990) ეზოს-

თან და დიდი ბიზნესმენის ნესტორ სიხარულიძის (1872-1935) ეზოს მისადგომებთან მთავრდება მცირე მდინარეზე, რომელიც შუაფარცხიდან მოედინება.

მიხეილ ჯალალანია 1802 წელს დაიბადა სოფ. გოგოლესუბანს. მამა სარდიონ ჯალალანია ავეჯის ბრწყინვალე ოსტატი გახლდათ, ხოლო დედა (ევდოკია სიხარულიძე) დიდად განათლებული და კდემამოსილი ქალბატონი. მომავალი გამოჩენილი თეატრალის (მსახიობი, რეჟისორი) მშობლები იმ დროს მიხეილის ბიძის (დედის ძმის) სახელოვანი ხელოვანის (მომღერალი, ლოტბარი) ერმალო სიხარულიძის (1880-1963) ოჯახში ცხოვრობდნენ.

ხელოვნებით აღზევებულ ოჯახში ყველა მისი წევრი გამორჩეული მომღერალი, მეჩონგურე ან მოცეკვავე გახლდათ. მიხეილის პაპას, ივანე სიხარულიძეს (1857-1907) ისეთი გამყივანი მოდგამდა, რომ თავის სოფელში მხოლოდ იესე

(ისაკ) სიხარულით (1830-1807) თუ უდებდა ტოლს. ბრწყინვალე მომღერალი და მეჩონვურე ბრძანდებოდა მიხეილის ბებია დესპინე ჯიბლაძეც. აბა შვილები ხომ ერთიმეორეზე უკეთესი მომღერლები იყვნენ. მათ შორის გამოირჩეოდა ერმალო, რომელიც დისწულის დაბადებისას უკვე ფართოდ აღიარებული მომღერალი გახლდათ.

ძნელი წარმოსადგენი არაა, თუ რაოდენ მაღალ და სასიამოვნო გარემოში იზრდებოდა ქართული სცენის მომავალი მშენება, რომელიც შესანიშნავადაც მღეროდა. მ. ჯალალანიამ, როგორც თეატრალმა, ფეხი ჩოხატაურის სახალხო თეატრის სცენაზე აიდგა. რომ წარმოვიდგინოთ ამ სცენის რაობა, ის ბრწყინვალე დასიც უნდა გავიხსენოთ, რომელიც იქ იღვწოდა. აი ზოგი მათგანიც: ანაიდა, ვალოდია და პარასკევა ბერძენიშვილები, სერგო ბოლქვაძე, ვიქტორ ნინიძე, ლადო ლამბაშიძე, აკაკი ცინცაძე, ილია და შალვა ძნელაძეები, აკაკი ცინცაძე და სხვები. ამ დასს ამშვენებდა შემდგომ დიდი მეცნიერი ნიკოლოზ ბერძენიშვილიც (1890-1965), იმ დროს ახალბედა მსახიობი, რეჟისორი, პოეტი, ნოველისტი და დრამატურგიც, რომელიც ხანდახან მოკარნახის მოვალეობასაც უნარიანად ასრულებდა.

10 წლის იყო მიხეილი, როდესაც ჩოხატაურს სტუმრად მყოფ დიდ ხელოვანს ლადო მესხიშვილს მიესალმა და ქართულ სცენაზე მისგან გზადალოცვილმაც დიდი წარმატებით იარა. 19 წლის გახლდათ მ. ჯალალანია, როდესაც ჩოხატაურის თეატრის კომისარმა ს. ბოლქვაძემ მსახიობთა დასში ჩარიცხა და დიდი ინტერესითაც ადევნებდა თვალს მის სცენურ ცხოვრებას. 1926 წელს 24 წლის შემოქმედი სარაიონო კლუბის რეჟისორად დააწინაურეს, ხოლო 1936 წელს ჩოხატაურის სახელმწიფო თეატრის დირექტორად და მთავარ რეჟისორადაც დანიშნეს.

აქედან დაიწყო ჩოხატაურის თეატრის დიდი აღმავლობა, რომელიც დიდმა ომმა შეაფერხა მხოლოდ. ომის დამთავრების

შემდეგაც იყო სიძნელეები, მაგრამ თეატრი მაინც ენერგიულად იკრებდა ძალას, თუმცა მალე მას მოეხსნა სახელმწიფოს სტატუსი და ისევ სახალხო თეატრის ღონეძლე ჩამოკვეთიდა. ასეთ ვითარებაში ჩოხატაურის თეატრის წამყვანმა მოღვაწეებმა დატოვეს ჩოხატაური და ქვეყნის სხვადასხვა თეატრალურ ცენტრებს მიაშურეს. ვინ საით წავიდა და ვინ საით. საქართველოს დამსახურებული არტისტი მიხეილ ჯალაღანიას და მის მეუღლეს ნაზი კეჭყაძემ (შემდგომ საქართველოს სახალხო არტისტი) ბათუმის სახელმწიფო თეატრმა გაულო კარი და არც შემცდარა. ერთმაც და მეორემაც არაერთხელ ასახელეს ქართული ზღვისპირეთის დიდი ტრადიციების სცენა.

1962 წლის 21 მაისს საქართველოს თეატრალურმა საზოგადოებამ აჭარის კულტურის სამინისტრომ და ილია ჭავჭავაძის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო თეატრმა დიდ ხელოვანს, მიხეილ ჯალაღანიას დაბადების სამოცი და შემოქმედებითი მოღვაწეობის ორმოცი წლისთავისადმი მიძღვნილი გრანდიოზული საიუბილეო საღამო გაუმართეს. ხალხით გადაჭედილი დარბაზი მქუხარე ტაშით მიეგება საყვარელ ხელოვანს, რომელიც კარგახანს არ დამცხრალა.

თეატრის დირექტორი, საქართველოს სახალხო არტისტი მერაბ ხინიკაძე ეპიური მოთმინებით ელოდა მაყურებლის დაშოშმინებას და როგორც კი ეს მოხდა, მაშინვე ტრიბუნასთან მოუწოდა მსოფლიო სახელის ქართველ დრამატურგს ალექსანდრე ჩხაიძეს და ისიც ჩვეული სიღრმითა და ორატორული ხელოვნებით შეზავებული დიდებული მოხსენებით წარუდგა იუბილარს. ბრწყინვალე სავარძელში მეფურად მსხდომი სცენის დიდოსტატი ჩვეული სიღარბისლით უსმენდა მომხსენებელს და თან ფიქრობდა:

„სამოცი წელი, ორმოცი წელი სცენაზე ...

რა სწრაფად გაფრინდნენ ეს წლები...“

(გიორგი სანაღირაძე, ხელოვანის გზა, 1972, გვ.2).

მოხსენების შემდეგ ტრიბუნაზე ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ საქართველოს თეატრალური ხელოვნების მამები, მისალოც დეპეშებს თელა არ ჰქონდა, მოსკოვი, კიევი, ბაქო, ერევანი... და კიდევ საიდან არ იყო იუბილარით ალტაცების გულითადი ხმა.

აბა ბანკეტზე ხომ სულ ალაღდა უზადო სიყვარული... პრესაც რომ აჰყვა ამ ჭეშმარიტ ზეიმს და ყველას ეგონა, რომ სადაც იყო მოთვრობაც არ დაიხვედა უკან და საქართველოს ფაქტიური სახალხო არტისტი ოფიციალურადაც გაფორმდებოდა. მაგრამ არა, ასე აღარ მოხდა და იმ ბოზოქარი საღამოს მომსწრენი დღესაც დიდ გულისტკივილს განიცდიან. ასევე გულსატკენია ისიც, რომ იმ სახლის მემორიალურ დაფაზე, სადაც დიდი მიხეილ ჯალაღანია ცხოვრობდა, მხოლოდ მისი მეუღლის, საქართველოს სახალხო არტისტის ნაზი კეჭყყაძის სახელია ამოტვიფრული. პროტესტი არ დაკლებია ამგვარ უმადურობას, მაგრამ დაფის შევსება დღემდე მაინც არ მოხერხდა.

დიდ მსახიობს და რეჟისორს არ უძნელდებოდა შურიანთა და ბოროტთა ავჩანაფიქრთა ამოხსნა, მაგრამ მტერთა დათრგუნვის მექანიზმის მოძიება გაუძნელდა. სიცოცხლეს რომ არ ეღალატა, შესაძლოა ფაქტიურ სახალხო საც მალე გავცილებოდით. მაგრამ ეს აღარ მოხდა და დიდად გულდამძიმებული მოღვაწეც 1967 წლის 4 დეკემბერს გარდაიცვალა. ამ გარემოებებს განსვენებულის მშობლიურ კუთხეშიც აღვენებდნენ თვალს და მისი ხსოვნის უკვდავეოფაშიც ის მოკრძალებული წვლილი შეიტანეს, რომ გოგოლესუბნის სი-ახლოვეს ერთ-ერთ პატარა, მაგრამ ლამაზ ქუჩას მისი სახელი შეარქვეს.

აი სულ ის, რაც ჩვენ ამჯერად შევძელით. გავა დრო და უთუოდ გამოჩნდება ისტორიკოსი, რომელიც თავისი უნარის თუ ნიჭის წყალობით კიდევ უფრო წინ წასწევს ზემო გურიის ამ ნაწილის (ჩოხატაურის რაიონი) შესწავლას.

შინაარსი

ზაზა სიხარულიძე	4
წინათქმა	7
ჩოხატაურის ახლო წარსულის ისტორიის საკითხები ...	8
ჩოხატაურის ქუჩები	84
ბოლოთქმა	157